

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA HÂKİMLİK MESLEK ETİĞİ VE
POZİTİF TÜRK HUKUKUYLA MUKAYESESİ

Yüksek Lisans Tezi

Fatma PALANCI

Danışman
Prof. Dr. M. Rahmi TELKENAROĞLU

NEVŞEHİR

Nisan 2024

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA HÂKİMLİK MESLEK ETİĞİ VE
POZİTİF TÜRK HUKUKUYLA MUKAYESESİ

Yüksek Lisans Tezi

Fatma PALANCI

Danışman
Prof. Dr. M. Rahmi TELKENAROĞLU

NEVŞEHİR
Nisan 2024

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan
Fatma PALANCI

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

"İslam Hukukunda Hâkimlik Meslek Etiği ve Pozitif Türk Hukukuyla Mukayesesi"
adlı Yüksek Lisans Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Fatma PALANCI

Danışman

Prof. Dr. M. Rahmi TELKENAROĞLU

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. M. Rahmi TELKENAROĞLU

KABUL VE ONAY

Prof. Dr. M. Rahmi TELKENAROĞLU danışmanlığında Fatma PALANCI tarafından hazırlanan "*İslam Hukukunda Hâkimlik Meslek Etiği ve Pozitif Türk Hukukuyla Mukayesesi*" adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

İMZA

Danışman : Prof. Dr. M. Rahmi TELKENAROĞLU

.....

Üye: Prof. Dr. İbrahim YILMAZ

.....

Üye: Doç. Dr. Osman BAYDER

.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

Doç. Dr. Hasan ÇETİNEL

Enstitü Müdürü

TEŐEKKÖR

Yüksek lisans ve tez çalışmalarım sırasında yardımlarını ve görüşlerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. M. Rahmi Telkenaroğlu'na ve fakültemiz araştırma görevlisi Hamza Özen'e teşekkürü bir borç bilirim. Maddi manevi her daim bana destek olan saygıdeğer eşime teşekkür ediyor ve canım kızlarım Hatice Kübra ve Elif'e ithaf ediyorum.

Fatma PALANCI

2024

İSLAM HUKUKUNDA HÂKİMLİK MESLEK ETİĞİ VE POZİTİF TÜRK HUKUKUYLA MUKAYESESİ

Fatma PALANCI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2024

Danışman: Prof. Dr. M. Rahmi TELKENAROĞLU

ÖZET

Yargı etiği ilkelerinin belirlenmesi, dünya genelindeki hukuk sistemlerinin temel taşlarından biri olmuştur. Bu ilkeler, âdil, tarafsız ve etkin yargı süreçlerinin yürütülmesini amaçlar, böylece adalet sistemi toplum nezdinde güvenilir kalır. İslam hukukunda da adalet, merkezi bir yer tutar ve hâkimlerin uyması gereken ahlaki standartlar belirlenmiştir. Bu standartlar, hâkimlerin uzmanlık, tarafsızlık, bağımsızlık, âdillik, dürüstlük ve güvenilirlik gibi niteliklere sahip olmalarını ve toplum tarafından bu şekilde algılanmalarını gerektirir. İslamî yargı ilkeleri, Hz. Peygamber döneminden itibaren uygulamada yer almış, zamanla gelişerek yazılı hukuki metinlere dönüşmüş ve resmi yargı kuralları haline gelmiştir. Bu çalışmada, tarihsel belgelerde yer alan yargı etiği ilkelerini, günümüzde uluslararası alanda kabul gören ilkelerle karşılaştırmalı bir şekilde ele alıyoruz. Bu karşılaştırma, tarihsel ve kültürel bağlamda önemli bir perspektif sunmakta ve günümüz hukuk dünyasının evrensel değerlerle olan etkileşimini gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Kazâ, Kâdî, Edebü'l-Kâdî, Hâkim, Etik, Yargı Etiği.

**ETHICS OF JUDGESHIP IN ISLAMIC LAW AND ITS COMPARISON
WITH POSITIVE TURKISH LAW**

Fatma PALANCI

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences Department of
The Basic Islamic Sciences, M.A., January 2024**

Supervisor: Prof. Dr. M. Rahmi TELKENAROĞLU

ABSTRACT

The establishment of ethical principles for the judiciary has been a fundamental priority throughout the history of legal systems worldwide. These principles aim insure that judicial processes are conducted fairly, impartially, and effectively, thereby maintaining public trust in the justice system. In Islamic law, justice has been accorded significant importance, and moral behavioral standards for judges have been established. According to these standards, judges are expected to possess and be perceived by the community as having qualities such as expertise, impartiality, independence, fairness, honesty, and reliability. The principles related to judiciary in Islam have been in practice since the time of Prophet Muhammad, evolving over time and eventually formalizing into written legal documents, thereby acquiring an official status as rules to be followed by judicial authorities. In this study, we present a comparative analysis of the principles of judicial ethics emphasized in historical documents with those accepted in contemporary international conventions. This comparison offers a critical perspective within a historical and cultural context, highlighting the interaction of the modern legal world with universal values.

Keywords: Islam Law, Qadâ, Muslim Judge, Edebû'l-Qadi, Judge, Ethics, Judicial Ethics.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA HÂKİMLİK MESLEK ETİĞİ

1.1. Kazâ, Hüküm ve Edep.....	3
1.2. Hâkim ve Kâdî.....	5
1.2.1. Yargının Meşruiyeti ve Hukuksal Dayanakları	7
1.2.1.1. Kitap.....	8
1.2.1.2. Sünnet.....	9
1.2.1.3. İcmâ.....	10
1.2.1.4. Akıl.....	11
1.2.2. Meşruluğunun Türü	12
1.3. İslam Hukuku'nda Hâkimliğin Tarihi Gelişimi	13
1.3.1. Hz. Peygamber Döneminde Hâkimlik	13
1.3.2. Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Hâkimlik	15
1.3.3. Emevîler Döneminde Hâkimlik	17
1.3.4. Abbasîler Döneminde Hâkimlik	21
1.3.5. Selçuklular Döneminde Hâkimlik	22
1.3.6. Osmanlılar Döneminde Hâkimlik.....	24
1.4. Hâkimde Aranılan İslam Hukukuna Özel Nitelikler	25
1.4.1. Müslüman Olmak	26
1.4.2. Köle Olmamak (Hür Olmak)	26
1.4.3. Erkek Olmak	27
1.4.4. Duyu Organlarının Sağlam ve Sıhhatli Olması	28

1.4.5. Müctehid Olmak	28
1.5. Hâkimin Tutum ve Davranışları (Edebü'l-Kâdî)	29
1.5.1. Hâkimin İnsanlarla Olan İlişkilerinde Gözetmesi Gereken Hususlar.....	30
1.5.1.1. Hediye Kabul Etmeme	32
1.5.1.2. Davete İcabet Etme ve Ziyafetlere Katılmama	33
1.5.1.3. Kötü Anlaşılmalara Yol Açmama (Özel İlgi Göstermeme) ve Taraflara Adil Davranma	34
1.5.2. Hâkimin Hüküm Vermekten Kaçınması Gerektiği Durumlar.....	37
1.5.2.1. Sağlıklı Düşünmeye Engel Bir Halde iken Hüküm Vermeme.....	37
1.5.2.2. Davanın Taraflarından Birinin Hâkimin Yakını veya Düşmanı Olduğu Davada Hüküm Vermeme	39
1.6. Mecelle'ye Göre Hâkimin Vasıfları	39
1.6.1. Hakîm	41
1.6.2. Fehîm	41
1.6.3. Müstakîm	43
1.6.4. Emîn.....	44
1.6.5. Mekîn.....	45
1.6.6. Metîn.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

POZİTİF TÜRK HUKUKUNDA HÂKİMLİK MESLEK ETİĞİ VE İSLAM HUKUKUYLA MUKAYESESİ

2.1. Etik	48
2.1.1. Yargı Etiği	49
2.1.2. Türk Kamu Yönetiminde Etik	51
2.2. Ulusal Mevzuatta Yargı Etiği.....	52
2.2.1. 1982 Öncesi Dönem	52
2.2.2. 1982 ve Sonrası Dönem.....	57
2.2.2.1. 1982 Anayasası	57
2.2.2.2. 2802 sayılı Hâkim ve Savcılar Kanunu.....	60
2.2.3. Türk Yargı Etiği Bildirgesi	64
2.3. Bangalore Yargı Etiği İlkeleri	66
2.4. İslam Hukuku Yargı Etiği ile Türk Yargı Etiği ve Bangalore Yargı Etiğinin Mukayesesi.....	68

2.4.1. Bağımsızlık	69
2.4.2. Tarafsızlık	74
2.4.3. Doğruluk, Tutarlılık ve Dürüstlük	78
2.4.4. Adâlet ve Eşitlik	84
2.4.5. Ehliyet ve Liyâkat	89
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	99
ÖZ GEÇMİŞ.....	111

GİRİŞ

Bu çalışma, İslam hukukunun temel ilke ve kurallarından türetilen edebü'l-kâdî kavramının, günümüz yargı etiğiyle olan bağına inceleyecek ve her iki alan arasındaki ilişkileri, farklılıkları ve benzerlikleri ele alacaktır. Araştırmanın odak noktası, İslam hukukunda yargıçların mesleki etiği ile modern hukuk çerçevesinde yargıç etiği konularının karşılaştırılmasıdır. Bu çerçevede, tarihsel ve çağdaş düşünürlerin bu konu hakkında ortaya koyduğu görüşler ve bu görüşlerin nasıl uygulamaya aktarıldığı incelenecek, aynı zamanda, günümüzde bu konudaki genel kabullerin ne olduğu tespit edilecektir. Araştırma, İslam hukukundaki yargı etiğini ve Türkiye'nin pozitif hukukundaki karşılığını mukayese ederek bu alandaki temel tartışmaları ve pratik yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmamız kapsamında amacımız hâkimlik (yargı) iş ve meslek etiği tartışmalarını müstakil başlıklar altında inceleyip bu başlıklar ekseninde aralarında bulunan benzerlik ve farkları ortaya koyabilmek, günümüze ve kanunlara yansımaları belirtebilmektir. Kurumsal tartışmaya katkı sağlamak ya da konu hakkında fikir beyan edebilmek, farklı kavramların mukayesesini yapabilmek için öncelikle o kavramları ilmi olarak anlamak gerekir. Bu kavramlar ve bu kavramlar hakkında yapılan uygulamalar üzerinde kapsamlı bir çalışma yapmadan anlayabilmek, anlamlandırabilmek ve kıyas yapabilmek mümkün olmayacaktır. Bunun için çalışmamızda fikri alt yapıya vakıf olmak, ilk uygulamalardan günümüze kadar ilmi sahada yapılan tartışmaları bilmek gerekmektedir. Bu çalışmanın çerçevesini de İslam Hukukunda ve Pozitif Türk Hukukunda hâkimlik meslek etiği ile ilgili yapılan tartışmalar, kanunlara ve günümüze yansımaları oluşturacaktır. Edep ve kâdî kelimelerinin terkibinden oluşan edebü'l-kâdî kavramının anlamı nedir? Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde hâkimlik uygulamaları nelerdir? Peygamberimizden (s.a.s.) sonra Hulefâ-i Râşidin döneminde hâkimlik alanında yapılan uygulamalar nelerdir? Osmanlı döneminde Mecelle'de geçen hâkimlik meslek etiği maddeleri nelerdir? İslam hukuku açısından hâkimlik meslek etiği ve modern hukukta hâkimlik meslek etiği arasında bulunan benzerlik ve farklar nelerdir? gibi sorulara cevap

aranacaktır. Çalışmamızda betimleme yöntemiyle ilk dönem kaynaklarından itibaren edeb ve kâdîlik konuları, yapılan tartışmalar ve konuyla ilgili yaklaşımlar etraflıca ele alınacak ve böylelikle hâkimlik meslek etiği ile ilgili ilk dönem öğretisi araştırılacaktır. Bu amaçla ilk kaynaklarda nasıl ele alınıp hangi tartışmaların yapıldığı sonraki zamanlarda nasıl tartışmalar yapıldığı, modern dönemde nasıl tartışmalar yapıldığı ve günümüze yansımalarının nasıl olduğu değerlendirilecektir. Kaynaklarda konuların ele alınış biçimi belirtildikten sonra farklı görüşler karşılaştırılacak ve somut bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde edep kavramı, hâkimlik ile olan ilişkisi, İslam Hukukunda Hâkimlik Meslek Etiğinin Gelişim Süreçleri, Yargının Meşruiyeti ve Hukuksal Dayanakları, Hâkimde Aranılan İslam Hukukuna Özel Nitelikler, Hâkimin Tutum ve Davranışları, Mecelleye Göre Hâkimin Vasıfları gibi ana başlıklar altında hâkimlik meslek etiği değerlendirmeye alınmıştır. Mecelle Osmanlı'nın son döneminde kabul edilmiş olsa da o döneme kadarki uygulamaların özetidir. İkinci bölümde etik, etik ilkeler, Türk Yargı Sisteminde meslek etiği ve Ulusal ve Uluslararası Yargı Etiği üzerinde durulacaktır. Etiğin hukukla ilişkisine değinilecek ve Cumhuriyetin kabulünden bu yana uygulanan mevzuat kısaca izah edildikten sonra 1982 Anayasası, özel kanunlarda yargı etiğine ilişkin hükümler ve Türk Yargı Etiği Bildirgesi üzerinde durulacaktır. İslam hukuku hâkimlik meslek etiği, modern dönem Türk hukuku ve uluslararası kabul görmüş olan Bangalore Yargı Etiği İlkeleri arasında mukayese yapılmış, aralarında bulunan benzerlik ve farklara değinilmiştir. Sonuç bölümünde ise kısaca mukayeseye yer verilmiş ve ayrıca hâkimlik meslek etiği açısından günümüz hukukunda yapılması gereken düzenlemelere işaret edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA HÂKİMLİK MESLEK ETİĞİ

1.1. Kazâ, Hüküm ve Edep

İslam hukuk sistemi içinde, yargı işlevi 'kadâ' ya da 'hükm' kelimeleriyle tanımlanmış ve bu görevleri yerine getiren kişilere 'kâdî' veya 'hâkim' adı verilmiştir.¹ 'Kadâ' veya 'kazâ' sözcüğü ise Arapça'da hüküm verme, yargı kararı alma, yargı yetkisi, ibadet yerine getirme, borç ödeme gibi çeşitli anlamlara gelir. Lügatte 'kazâ' kelimesinin kullanıldığı anlamlar şunlardır: Kazâ, bağlayıcı emir vermek veya farz kılmak anlamına gelir. Örneğin *"Rabbin, sadece kendisine ibadet etmeyi ve ana babaya iyi davranmayı kesin olarak emretmiştir."*² âyetinde bu anlamdadır. Ayrıca kazâ *"İsrailoğullarına Kitap'ta, yeryüzünde iki kez fesat çıkaracaklarını bildirdik."*³ âyetinde olduğu gibi bildirme veya haber verme anlamına da gelir. Kazâ, aynı zamanda işi tamamlamak anlamında da kullanılır. *"Namaz kılındıktan sonra yeryüzünde dağılın."*⁴ Başka bir kullanımı ise, takdir etmektir. *"Hâkim nafakayı kazâ etti."* cümlesinde böyle bir anlamda kullanılmıştır. Yine kazâ, bir şeyi başka bir şeyin yerine koymak anlamında da kullanılır. *"Filanca, borcunu kazâ etti."* denildiğinde de borcunu alacaklıya vererek kendi üzerindeki yükümlülüğünü yerine getirdi anlamı kastedilir.⁵

Bazı fakihler kazâyı *"İki veya daha fazla taraf arasındaki uyuşmazlığı, Yüce Allah'ın hükmüne göre çözümlemek ve böylece Şeriatın ilgili olay üzerindeki hükmünü ortaya koymak"* şeklinde tanımlamıştır.⁶ İslam toplumlarında, yargının gücü ve işlevselliği, insanlar arasında adil hükümler vermek, çatışmaları çözmek ve hakları sahiplerine

¹ Burhânuddîn Ebu'l-Vefâ İbrahim b. Ali Muhammed b. Ferhûn, *Tabsîratu'l-Hukkâm fî Usûli'l-Akdiye ve Menâhici'l-Ahkâm*, Matbaatu'l-Âmire, Mısır 1301, c. I, s. 8.

² İsrâ Sûresi, 17/23.

³ İsrâ Sûresi, 17/4.

⁴ Cuma Sûresi, 62/10.

⁵ Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr Li-Ta'lîl'l-Muhtar*, Nuh Yayıncılık, İstanbul: 2020, c.II, s.280.

⁶ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul: 2020 C. VIII, s. 239.

ulaştırmak şeklinde özetlenebilir.⁷ Terim olarak 'kazâ', şer'î hükümlerine uygun olarak, bireyler arasındaki anlaşmazlıkları çözüme ulaştırmak anlamında kullanılır.⁸ 'Kazâ'ya 'hüküm' denilmesinin nedeni, bir durumu doğru yerine oturtmanın gerektiği hikmetine dayanmasıdır. Zira kazâ aracılığıyla zâlim, zulmünden alıkonulur. Bu terimin bu şekilde adlandırılmasının bir diğer sebebi ise, 'ihkâm' (muhkem kılmak) kelimesinden türemiş olmasıdır ki bu kelime, bir şeyi sağlamlaştırmak anlamındadır.⁹

Son dönem İslam hukukçularından İsmail Hakkı İzmirli (1869-1946), konuyla ilgili eserinde kazâ kavramı hakkında şu ifadelerle yer verir: *"Hakkaniyet temelinde yapılan kazâ, adaleti gün yüzüne çıkarır. Adalet sayesinde dünya düzeni korunur ve zulüm son bulur. Hak, gerçek sahiplerine ulaşır; fitne ve fesatı doğuran tartışmalar sona erer. İyilik teşvik edilir, kötülükten sakındırılır. Peygamberlerin gönderilme sebebi de işte budur. Kazâ, peygamberi bir sünnettir. Bu yüzden, kazâyı ihmal etmek sapıklığa, uygulamak ise doğru yola işaretler."*¹⁰ İslami hukuk anlayışında, yargı organının kurulması ve işlerlik kazanması, devletin temel görevlerindendir ve toplumun huzur ve güvenliği için zorunludur. İslam hukukçuları, hâkim atamanın devlet başkanının üzerindeki farz bir sorumluluk olduğunu vurgular.

Edeb kelimesine gelince, "ziyafete davet etmek" anlamındaki 'edb' veya "zarif ve edepli olmak" anlamındaki 'edeb' kökünden türetilmiş bir isimdir. Lisânü'l-'Arab gibi sözlüklerde "davet, iyi tutum, incelik, kibarlık, hayranlık ve takdir" gibi anlamlara sahiptir.¹¹ 'Âdab', 'edeb'in çoğul halidir ve "iyi terbiye, zarafet, nezaket, usluluk" gibi anlamlar taşır.¹² İstılahta ise bu kelime, *"nâs ile mu'âşeret ve mu'âmelede ahlâk-ı cemîle ve hısâl-ı müstahsene ile tahalluktan ibârettir."*¹³ şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre, edeb, toplum içindeki insanlar arasındaki ilişkilerde sergilenen güzel

⁷ Fahrettin Atar, *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No. 281, İstanbul: 2013, s.15.

⁸ Muhammed Faruk en-Nebhân, *İslam Anayasa İdare Hukuku'nun Genel Esasları*, Çev. Servet Armağan, Sönmez Neşriyat, İstanbul: 1980, s.553.

⁹ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul: 2020 C. VIII, s. 239.

¹⁰ İsmail Hakkı İzmirli, *Kitâbu'l-İftâ ve'l-Kazâ*, Evkâf Matbaası, By 1919, s. 18.

¹¹ Mustafa Çağrı, "Edeb", DİA, c.10, s.412.

¹² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara:2007, s. 203.

¹³ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l Hukkâm Şerh-u Mecelleti'l-Ahkâm*, Gül Neşriyat, c. 4, ts., s. 431.

ahlak ve takdire şayan davranışları ifade eder.¹⁴ Edeb ve çoğulu âdab, bir mesleğe veya sanata, davranışlara uygulandığında, o alana özgü özel kuralları, incelikleri ve dinî, ahlâkî, meslekî prensipleri temsil eder.¹⁵ Zikri geçen tanım, etiğin daha sonra ele alacağımız üç temel özelliğini de kapsamaktadır. Âdab, etik gibi insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemeyi hedefler. Tanımın içinde etiğin ikinci özelliği olan ahlaki değerlere dayanma yönü de bulunur. Tanım, âdabı bireyin güzel ahlak, huy ve doğasına dayandırır. Ayrıca, etiğin üçüncü özelliği olan ahlaki değerleri bireysel olarak benimseme yönünü de yansıtır.

1.2. Hâkim ve Kâdî

Hâkim ve kâdî, Arapça kökenli terimler olup İslam hukuku literatüründe bu görevleri üstlenen kişilere büyük roller biçilmiş ve bu kişilerin yargısal süreçlerde uyacakları kurallar, taşımaları gereken vasıflar, uymaları gereken etik ilkeler hakkında epeyce bilgiler verilmiştir. Hâkim, hüküm (karar) veren, hükümleri uygulayan ve ihtilafları çözen anlamlarına gelirken, idari otoriteyi ve kâdîları da kapsar.¹⁶ Kaynaklarda hâkim terimi için *"İnsanlar arasında vuku bulan anlaşmazlıkları şer'i hükümlere uygun olarak çözümlmek üzere veliyyü'l-emr tarafından tayin olunan kimsedir."*¹⁷, *"Dinin gösterdiği adaleti yayan, zulmü yok eden ve hiçbir tarafa meyletmeksizin şer'i hadleri yerine getiren ve sünnet yoluna giden kimsedir."*¹⁸, *"Anlaşmazlıkları gideren, anlaşamayan kimseleri ayıran kimsedir."*¹⁹ gibi tanımlar yapılmıştır. İslam'ın birinci kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'de hâkim kelimesi; Allah, Allah'ın yeryüzündeki halîfesi olan insanlar, insanlara rehber ve elçi olarak gönderilmiş olan peygamberler ve peygamberlerin halîfesi olan idareciler için kullanılmıştır.²⁰ Arapça'da kazâ (kadâ) kökünden ism-i fâil olan kâdî kelimesi ise fıkıh terimi olarak insanlar arasında ortaya çıkan çekişme ve davaları şer'î hükümlere göre çözümlmek üzere yetkili makamlarca

¹⁴ Ahmet Kılınç, *Osmanlı Devleti'nde Hâkimlerin Uyması Gereken Etik İlkeleri: Hâkimin Adabı*, Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu, 26 – 27, Mayıs 2017, İstanbul, s.137.

¹⁵ Abdülaziz Bayındır, "Âdâb", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/adab> (23.12.2023).

¹⁶ Ö. Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul:1970, c.VIII s.204.

¹⁷ Ö. Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul:1970, c.VIII, s. 204.

¹⁸ Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî (ö. 1248), *el-İhtiyar li- Ta'lili'l Muhtar*, çev. Mehmet Keskin, Ümit Yayınları, İstanbul: 1998, c. II, 95-96.

¹⁹ Mustafa Avcı, *Klasik Osmanlı Hukukunda Hâkim, Hâkimin Görevi İhmali*, Osmanlı Devletinde Eğitim Hukuk ve Modernleşme, Ejder Okumuş, Ahmet Cihan, Mustafa Avcı, Özgü Yayınları, Temmuz, İstanbul: 2006, s. 70.

²⁰ Avcı, *Klasik Osmanlı Hukukunda Hâkim, Hâkimin Görevi İhmali*, s. 70.

Hâkimlik, uygulayıcıları üzerinde ağır hukuki ve cezai sorumluluklar yükleyen bir meslektir. Hâkimlerin gerçekleştirdikleri yargı faaliyetleri, insanların mal ve özgürlüklerini etkileyebilecek kadar önemlidir. Bu nedenle hâkimlerin yargılama sürecinde son derece dikkatli ve titiz olmaları gerekmektedir. Toplumun huzur ve refah içinde yaşayabilmesi, hâkimlerin adaletli ve etkin bir yargılama gerçekleştirmelerine bağlıdır. Bu nedenle, hâkimlik mesleği büyük bir sorumluluk taşır ve bu sorumluluğun gereği olarak yerine getirilmediğinde, hâkimlerin bu hususta hesap verme yükümlülükleri ortaya çıkar.²⁶

1.2.1. Yargının Meşruiyeti ve Hukuksal Dayanakları

İslam inancında, yargı görevi, imanın ardından gerçekleştirilen ibadetler arasında en yüce olanı olarak görülür.²⁷ Hanefî fakih Şemsü'l-eimme es-Serahsî'ye göre, ilk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar, Allah tarafından yargı görevi verilmemiş hiçbir peygamber bulunmamaktadır.²⁸ Peygamber Efendimiz, bu görevin faziletine *"Bir an adaletle hükmetmek, altmış yıllık nafile ibadetten daha hayırlıdır."*²⁹ diyerek değinir. Kazâ (yargı), mezhep imamlarının ittifakıyla farz-ı kifâye, yani toplumun bazı bireyleri tarafından yerine getirildiğinde diğerlerinden düşen bir yükümlülüktür. Aynı şekilde devlet başkanının hâkim ataması, onun zorunlu görevlerindendir. Bu vecibe Allah'ın *"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun."*³⁰ emriyle desteklenir. Yargı görevinin bir mecburiyet olduğu akli olarak da ispatlanabilir. Şöyle ki: İnsan doğasında haksızlık yapma ve başkalarının haklarını engelleme eğilimleri mevcuttur ve başkasının hakkını vermeyi kabul eden kişiler nadirdir. Devlet yöneticisinin, işlerinin yoğunluğu nedeniyle anlaşmazlıkları bizzat çözümlemesi mümkün olmadığından, hâkimlerin atanması zorunlu hale gelir. Bu bağlamda, hâkimlerin ataması ve görevlendirilmesi, adaletin sağlanması ve toplumsal düzenin korunması açısından elzemdir.

²⁶ Nasi Aslan, *İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri*, Karahan Kitabevi, Ankara: 2014, s.18.

²⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1986, c. XVI, s. 59

²⁸ Serahsî, c. XVI, s. 60.

²⁹ İsmail b. Muhammed el-A'clûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1988, c. II, s. 58.

³⁰ Nisâ Sûresi, 4/135.

Kazânın meşruiyeti Kitap, Sünnet ve icma delillerine dayanır. Şimdi maddeler halinde bunları açıklayalım:

1.2.1.1. Kitap

Kur'ân-ı Kerîm, adalet, vicdan, ahlak, nezaket, doğruluk, dürüstlük, tarafsızlık, bağımsızlık, insan haklarına saygı, bilgi ve eşitlik gibi konulara dair hâkimlere, Müslümanlara ve tüm insanlığa hitaben çok sayıda hüküm içermektedir. Bu hükümler, özel olarak bir hâkimin ve genel olarak tüm insanların sahip olması gereken nitelikleri vurgular. Hâkimler, insan olmaları hasebiyle bu hükümlere tabidirler ve Kur'an'da hem iyi bir insanın hem de iyi bir hâkimin özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Ayetler, maddi ve manevi açıdan iyi bir hâkimin karakterini çizerken, bu karakterin zararları ve ilgili sorumlulukları da ikna edici bir üslupla karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Ayrıca, ayetlerin bir bölümünün Hz. Muhammed'e (s.a.s.), bazılarının Müslüman hâkimlere ve bir bölümünün de diğer peygamberlere yönelik olduğu belirtilmiştir.³¹

Hz. Âdem'den (a.s.) itibaren, tüm peygamberlere hüküm verme, dava çözme görevi verilmiştir. Bu durum bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberlerle ilgili kıssalardan da anlaşılmaktadır.³² Örneğin *"Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife kıldık. İnsanlar arasında hak ile hükmet. Heveslerine uyma ki seni Allah'ın yolundan saptırmasın."*³³, *"Ve onların aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet!"*³⁴, *"Aralarında adaletle hükmet!"*³⁵ ve *"Muhakkak biz sana Kitab'ı Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmetmen için hak olarak indirdik."*³⁶ gibi âyetler, yargının meşruiyetine dair naklî deliller olarak kabul edilebilir. Bahse konu âyetler, hâkimlerin ve diğer insanların iyi ve güzel davranışlara yönlendirilmesi ve bu davranışların ödüllendirileceği mesajını vermektedir. Bu bağlamda, Kur'ân-ı Kerîm'in, yargı

³¹ Şakir Berki/ Hayrullah Hamidi, *İslam Hususi Hukukunun Ana Prensipleri-Kur'an Hukuk*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara: 1956, s.6.

³² Fahrettin Atar, "Kadı", DİA, C. XIV, s. 66.

³³ Sâd Sûresi, 38/26.

³⁴ Mâide Sûresi, 5/49.

³⁵ Mâide Sûresi, 5/42.

³⁶ Nisâ Sûresi, 4/105.

alanında adalet ve etik ilkelerin temelini oluşturduğu ve bu ilkelerin hem tarihsel hem de günümüzdeki yargı uygulamalarına rehberlik ettiği anlaşılmaktadır.³⁷

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm, adaletin sağlanması konusunda kesin emirler içeren birçok buyruk da barındırır. Bu buyruklar, hâkimlere özel olarak hitap eder ve onlara şu şekilde yönlendirmelerde bulunur: Hâkim, hakkaniyet çerçevesinde adil olmalıdır. Hâkim, hak ve adalet duygusuyla karar vermelidir. Buna *"Allah için gereğini yapan hâkimler, adalet timsali şahitler olunuz ve sakın bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adil olun, takvaya en yakın olanı odur."*³⁸ ve *"...Eğer karar verirken, aralarında adaletle karar ver. Çünkü, Allah, adil olanları sever."*³⁹ âyetleri verilebilir. Bu cümleler, yargı sürecinde hak ve adaletin öncelikli olması gerektiğini, hâkimlerin tarafsız ve objektif bir yaklaşım sergilemelerinin önemini vurgular. İslam hukuku kaynaklarında da adaletin sağlanmasının yalnızca yargısal bir gereklilik olmakla kalmayıp, aynı zamanda dinî bir sorumluluk olduğunun altı çizilir. Bu sebeple, ilahi hitabın adalet ve hukuk ilkelerinin belirlenmesinde temel bir kaynak olduğu ve bu ilkelerin hem tarihsel hem de günümüz İslam hukuku uygulamalarında rehberlik ettiği anlaşılr.

1.2.1.2. Sünnet

Hz. Muhammed (s.a.s.), İslam tarihinde yargısal rollerde aktif olarak yer almış, kendisi hükümler vermiş ve sahabelerini de hâkim olarak görevlendirmiştir. Örneğin, Hz. Ali'yi Yemen'de hâkimlik yapmak üzere göndermiştir. Hulefâ-i Râşidîn döneminde de, Hz. Ömer'in Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi (r.a.) Basra'ya ve Abdullah b. Mes'ûd'u Kûfe'ye kâdî olarak ataması gibi pek çok örnek mevcuttur.⁴⁰

İslam'da yargılama işlemleri konusunda, sünnette önemli deliller bulunmaktadır. Yargılama sürecinin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğini açıklayan en önemli hadislerden biri, Muaz hadisi olarak bilinir. Bu hadiste, Hz. Muhammed, Yemen'e kâdî olarak atadığı Muaz bin Cebel'e, yargılama yaparken nasıl bir yöntem izleyeceğini sormuştur. Muaz, ilk olarak Allah'ın Kitabı'na, sonra Allah Resulü'nün sünnetine

³⁷ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkı Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul: 2020 c. VIII, s. 239.

³⁸ Mâide Sûresi, 5/8.

³⁹ Hucurât Sûresi, 49/9.

⁴⁰ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkı Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul: 2020 C. VIII, s. 239.

başvuracağını ve bulamazsa kendi içtihiyıyla hükmedeceğini belirtmiştir. Bu yanıt üzerine Hz. Peygamber memnuniyetini ifade etmiş ve Muaz için dua etmiştir.⁴¹

Amr b. el-Âs'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Hâkim içtihat edip isabet ederse, onun için iki ecir vardır. İçtihat edip hata ederse, onun için bir ecir vardır.*"⁴² Bir diğer rivayette, içtihat edip doğruyu bulan hâkime on sevap verileceği ifade edilir. Beyhakî'den gelen bir rivayette de adaletle hükmeden hâkim için Allah tarafından iki melek gönderildiği ve bu meleklerin, hâkim adaletle hükmetmeye devam ettiği sürece yanında kaldığı, zulmettiği takdirde ise onu terk ettiği belirtilir.⁴³ Bu rivayetler, hâkimlerin hüküm verirken Kur'ân ve Sünnet'te bulamadıkları konularda içtihat⁴⁴ yapmalarının önemini ve bu süreçteki dini sorumluluklarını vurgular. Hz. Peygamber'in bu yöndeki öğretileri, İslam hukukunun temelini oluşturur ve yargı süreçlerinde adaletin sağlanmasına yönelik rehberlik eder.

1.2.1.3. İcmâ

Hz. Muhammed (s.a.s.) döneminde yaşanan olayların çözümlenmesinde başvurulacak başlıca yöntemler vahiy, vahiy olmadığında ise insanî yetenekler ve toplumsal meselelerde istişâre idi. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetinin tamamen vahiy kaynaklı olduğunu iddia etmek doğru olmayabilir. Erken dönem İslam literatüründe, sahabelerin eylemleri de sünnet olarak kabul edilmiştir.⁴⁵ Bu pratikler, İslam hukukunda birer delil olarak görülmüştür. Çoğunlukla fukahâ, sahabelerin amellerini ve düşüncelerini birer delil ve hüccet olarak kabul etmektedirler.⁴⁶

⁴¹ Bu hadis değişik varyantlarıyla, Şafi' nin el-Ümm'ünde, İbn Hanbel' in el-Müsned'inde, Darimî, Ebû Davud, Tirmizî ve Beyhakî'nin Sünenlerinde yer almıştır. (1. Hanbel, 1992, V, 230, 236, 242, Darimi, 1992, 20. Ebu Davud, 1992, 11, Tirmizi, 1992, 3, Beyhakî, X, 114).

⁴² Bu Hadîs-i şerîf Buhari, *Kitabu'l-İtisamli Kitabı ve's-Sünne*, 21, Hadis no: 6919; Müslim, Akdiye, 6, Hadis no: 1716. gibi daha birçok yerde geçmektedir.

⁴³ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul: 2020 c. VIII, s. 239-240.

⁴⁴ Sözlükte "çaba göstermek, bütün gücünü kullanmak, ısrarlı olmak, zahmet çekmek" anlamındaki cehd kökünden türeyen icthâd" bir konuda elden gelen çabayı sarfetmek, bir şeyi elde edebilmek için olanca gücü harcamak" demektir. "Fakihin herhangi bir şer'î hüküm hakkında zannî bilgiye ulaşabilmek için bütün gücünü harcaması" anlamında kullanılmaktadır. H. Yunus Apaydın, "İctihad", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ictihad> (27.02.2023).

⁴⁵ Bilal Ayybakan, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ*, İz Yayıncılık, İstanbul: 2003, s.183.

⁴⁶ Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü*, İstanbul:2013, s. 93.

Müslümanlar, hâkim atamanın ve uyuşmazlıklarda hüküm vermenin meşruluğu üzerinde icmâ⁴⁷ etmişlerdir. Yargı, hakların yerine getirilmesini sağlar ve zulüm, insan tabiatında derin kökleri olan bir olgudur. Bu sebeple, mazlumun hakkını zalimden alıp hak sahibine teslim edecek yetkin bir hâkimin varlığı zorunludur.⁴⁸

Hz. Muhammed'den (s.a.s.) sonra Râşid Halîfeler döneminde hâkim atamaları devam etmiştir. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Dıhyetü'l-Kelbî gibi isimleri belirli yerlerde yargılamalar yapmak üzere görevlendirmiştir. Özellikle Hz. Ömer döneminde, devletin sınırlarının genişlemesiyle hâkim atamaları artmış Ebû Musa el-Eş'ârî Basra'ya, Abdullah b. Mes'ûd Kûfe'ye kâdî olarak atanmıştır.⁴⁹ Bu uygulamalar diğer halîfelerin dönemlerinde de sürdürülmüştür.

İslam toplumunun ilk dönemlerinden itibaren, İslam âlimleri yargılama faaliyetini devletin devamlılığı için kritik bir unsur olarak görmüşlerdir.⁵⁰ Bu nedenle, mahkemelerin kurulması ve bu mahkemelerde görev alacak nitelikli, yetkin hâkimlerin yetiştirilip atanması İslam toplumlarında büyük önem taşımıştır. Bu yaklaşım, yargısal faaliyetlerin ve adaletin sağlanmasının, toplumsal düzen ve huzur için temel bir gereklilik olduğunu vurgular.⁵¹

1.2.1.4. Akıl

İslamî yargılama sürecinde, hâkimin ilk olarak Kur'ân-ı Kerîm'e başvurması, orada bir hüküm bulamazsa Hz. Muhammed'in (s.a.s.) sünnetine, ardından halîfelerin uygulamalarına ve son olarak kendi aklına ve içtihadına başvurarak, İslam'ın genel prensipleriyle uyumlu çözümler üretmesi beklenir. Bu yaklaşım, her türlü olayın Kur'an'da doğrudan ele alınamayacağını kabul eder çünkü insan yaşamı sonsuz çeşitlilikte olaylarla doludur, ancak vahiyle gelen metinler (nass) sınırlıdır. Akıl, bu

⁴⁷ Sözlükte “birleştirmek, derleyip toparlamak, bir işi sağlam yapmak, azmetmek, bir konuda fikir birliği etmek” gibi anlamlara gelen icmâ: “Muhammed ümmetinin (müctehidler) onun vefatından sonraki herhangi zamanda dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmeleri” şeklinde tanımlanır. İbrahim Kâfi Dönmez, “İcmâ”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/icma> (27.10.2022).

⁴⁸ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul: 2020 c. VIII, s. 240.

⁴⁹ Mâverdî, *Edebü'l Kâdî*, I, 132-135, akt. Barut, s. 45.

⁵⁰ Serahsî (ö. 1097), Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, *el- Mabsûr*, Editör: Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul: 2008, c. XVI, s. 60.

⁵¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul: 1991, c. VIII, s. 211.

sınırlılığın ötesine geçerek, olası sonsuz durumlar için çözümler geliştirmek ve hukukun canlılığını sürdürmek için kullanılmaktadır.⁵²

Yargılama sürecinde akıl unsuru, insanların varlığı süresince ortaya çıkacak ihtilafların kaçınılmaz olduğunu ve bu nedenle uyuşmazlıkların adil bir şekilde çözümlenmesi için hâkimlerin ve yargılama sürecinin zorunlu olduğunu ortaya koyar.⁵³ İslami yargı sistemi, bu sürecin, adaletin sağlanmasında ve toplumsal düzenin korunmasında hayati bir rol oynadığını vurgular. Bu hem hâkimlerin hem de yargılama sürecinin İslam toplumlarındaki önemini ve değerini yansıtır. Bu yaklaşım, İslamî hukuk anlayışının temelini oluşturur ve yargısal faaliyetlerin dinamik ve esnek bir şekilde yürütülmesine imkan tanır.⁵⁴

1.2.2. Meşruluğunun Türü

Kazâ (yargılama), mezhep imamlarının görüş birliğiyle toplumun belirli bireyleri tarafından yerine getirildiğinde geneline yükümlülükten muaf tutulan, farz-ı kifâye olarak nitelendirilen kesin bir yükümlülüktür. İslam devlet başkanlarının hâkim ataması, bu yükümlülükler arasında zorunlu bir görev olarak kabul edilir. Bu zorunluluğun temeli, Yüce Allah'ın, "*Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olun.*"⁵⁵ emrinde bulunur. İnsan doğasında haksızlık yapma ve hakları ihlal etme eğilimleri bulunur ve nadiren bir birey kendi haklarının ihlal edilmesini kabul eder. Bu sebeple, devlet başkanlarının iş yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda, anlaşmazlıkları bizzat ele alamayacakları için hâkimlerin atanması gereklidir. İnsanlar arasında meydana gelen uyuşmazlıkları çözmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, her ikisi de farz-ı kifâye olan görevlerdir. Bazı alimler, yargı işleminin, İslam'ın maslahatlarından biri ve dini bir yükümlülük olduğunu, bu nedenle gerekli önemin verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, yargılama, Yüce Allah'a yakınlaştıracı ibadetlerden biridir. İbni

⁵² Barut G (2006), *İslam Hukukunda Edebü'l Kadı ve Günümüz Hâkimlik Mesleği ile Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa, s.45.

⁵³ Hüseyin Çeliker, *İslam Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*, İstanbul: 2005, s. 57.

⁵⁴ Mâverdî, *Edebü'l Kâdî*, Tab'atü'l-İrşâd, Bağdat: 1971. c.I, s.135.

⁵⁵ Nisâ Sûresi, 4/135.

Mes'ûd bu konuda, *"İki kişi arasında hüküm vermek üzere hâkim olarak oturmak, benim için yetmiş yıl ibadet etmekten daha değerlidir."* demiştir.⁵⁶

1.3. İslam Hukuku'nda Hâkimliğin Tarihi Gelişimi

1.3.1. Hz. Peygamber Döneminde Hâkimlik

Hz. Muhammed (s.a.s.), peygamberlik ve devlet başkanlığı görevlerinin yanı sıra, yargı faaliyetlerini de bizzat yürütmüş, hâkimlik yapmış ve İslam yargı sisteminin temellerini atmıştır.⁵⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilen hüküm verme yöntemleri ve âdâbı, Hz. Peygamber tarafından uygulanmış ve bu süreçlerde öne çıkan kurallar ve prensipler açıklanmıştır. Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de; *"(Ey Muhammed) Sana da o Kitab'ı (Kur'an'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. Artık Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet ve sana gelen haktan ayrılıp da onların arzularına uyma"*⁵⁸ buyurarak, hükümlerin Kur'an'ın getirdiği ölçütler ve kurallar çerçevesinde verilmesini ve kişisel ilişkilerin bu süreçte göz önünde bulundurulmamasını tavsiye etmiştir. Bu ayet-i kerimenin tefsirinde sebep-i nüzûl olarak şu olay anlatılmaktadır: Rivayet edildiğine göre yahudilerden bir kalabalık toplanmışlar, "Haydi bakalım Muhammed'e gidelim, belki bir fitneye düşürür dininden şaşırtırız." diyerek Allah Resulü'nün yanına varmışlar ve: "Ey Kasım'ın babası (Muhammed), bilirsin ki biz yahudilerin âlimleri ve önde gelenleriyiz biz sana uyarsak, bütün yahudilerde tabi olur ve Müslüman olurlar. Bizim ve düşmanlarımız arasında bir ihtilaf var, senin huzuruna gelelim, sen de bizim lehimize hüküm ver, biz de iman edip, seni tasdik edelim." demişlerdi. Hz. Muhammed (s.a.s.) bundan yüz çevirmiş ve bu ayet nazil olmuştur. Bu durumda anlam, duruşmadan çekinme, fakat hüküm vermeye gelince, Allah'ın bildirdiği hak ile hüküm ver, onların haksız istek ve arzularına uyma, şeklinde olmuştur.⁵⁹

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'ye hicreti sonrası, Medine ve çevresindeki kabilelerle yaptığı anlaşma, Medine Vesikası⁶⁰ olarak adlandırılır. Bu anlaşmaya göre,

⁵⁶ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul: 2020 c. VIII, s. 240.

⁵⁷ Barut G (2006), *İslam Hukukunda Edebü'l Kadı ve Günümüz Hâkimlik Mesleği ile Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa, s.24.

⁵⁸ Mâide Sûresi, 5/48.

⁵⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Umut Matbaası, İstanbul:1992, c.3, s.257.

⁶⁰ Medine şehir devletini oluşturan toplulukları, bunların birbiriyle ve yabancılarla ilişkilerini, bu toplulukların idarî ve adlî yapılarını, fertlerin sahip olduğu din ve vicdan hürriyetini belirli esaslara

bir uyuşmazlık eğer aynı kabile içindeki iki kişi arasında ise, bu sorunu kabile reisi çözecek; farklı kabilelere mensup kişiler arasında ise Hz. Peygamber bu uyuşmazlığa müdahale edecektir.⁶¹ Bu durum, Hz. Peygamber'in üst yargı merciî olarak konumlandığını ve Medine devletinin devlet başkanı olarak bu rolü üstlendiğini gösterir. Hz. Peygamber, devlet başkanlığının ilk yıllarında verdiği hükümlerle, hâkimlerin yargılama yaparken uyması gereken esas ve usulleri de belirlemiş ve bunları uygulamalarıyla somutlaştırmıştır. Bu yaklaşım, İslam hukuk sisteminin temelini oluşturur ve yargısal süreçlerin adalet ve İslam'ın genel prensiplerine uygun bir şekilde yürütülmesini sağlar.⁶²

Hz. Muhammed (s.a.s.) dönemindeki hâkimlik sistemi, verilen hükümlerin icra edilmesi, cezaların uygulanması ve tazminatların ilgili taraflara teslim edilmesi gibi işlemler üzerine kurulmuştu. Bu süreçler, devletin resmi organları tarafından yürütülüyordu.⁶³

Bir hadiste hâkimlerin üç kategoriye ayrıldığı belirtilir: Hakkı bilen ve bununla hükmeden hâkimler cennete layık görülürken, hakkı bilip de adaletle hükmetmeyen veya bilgisizce hüküm veren hâkimlerin cehenneme mahkûm edileceği vurgulanır.⁶⁴ Bu, hâkimlerin yalnızca hukuk bilgisine sahip olmalarının değil, aynı zamanda bu bilgiyi adaletle uygulamalarının da önemini vurgular.⁶⁵

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hanımı Ümmü Seleme'den aktarılan bir hadis'e göre: *"Allah'ın Elçisi buyurdu ki: Şüphesiz ben de sizin gibi bir insanım. Siz bana anlaşmazlıklarınızı getiriyorsunuz. Olur ki bazılarınız delilini bazılarınızdan daha ustalıkla ve anlaşılır bir şekilde ifade eder ve ben de onun lehine hüküm veririm. Bununla birlikte kimin lehine, kardeşinin hakkından bir şeye hükmedersem sakın*

bağlayan metin şekil bakımından bugünkü anayasalardan bir hayli farklı olmakla birlikte muhtevası itibarıyla anayasa mahiyetindedir. Mustafa Özkan, *"Medine Vesikası"*, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/medine-vesikasi>.

⁶¹ Medine Vesikasında bulunan bir madde şu şekildedir: "Üzerinde ihtilâfa düşülen konular Allah'a ve resulü Muhammed'e arz edilecektir."

⁶² Fahrettin Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, DİB Yayınları, Ankara:1991, s.47.

⁶³ Aydın M (2015) *İslam ve Osmanlı Hukukunda Hâkimlik Ve Hâkimlerin Nitelikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Konya, s.26.

⁶⁴ İbn Mâce, Muhammed b. Yezid Ebu Abdillâh el-Kazvîni (ö. 887), *Sünen-i İbn Mâce*, Terc: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul: 1982, Ahkâm, 7.

⁶⁵ Fahreddin Atar, *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*, İstanbul: 2013, s. 82.

ondan bir şey almış olmasın. Ben verdiğim hükümle ona ancak bir ateş parçası vermiş olurum." ⁶⁶ Hz. Peygamberin yargılama sürecinde insanların ifade biçimlerinin hükümleri etkileyebileceği ve yanlış bir hüküm verilmesi durumunda, hâkimin verdiği şeyin aslında ateş parçası olduğunu belirtir. Bu, hâkimin dikkatli ve objektif olmasının önemine işaret eder.

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) adaletle ilgili bazı hadisleri, adaletin İslam toplumunda merkezi bir değer olduğunu vurgular. Örneğin, adalet talebinde bulunmanın ve bu talebin gerçekleşmesi durumunda Allah'ın yardımının olmayacağı, zulüm ve adaletsizliğin yaygınlaşmasıyla toplumda kan dökülmesinin artacağı, hâkimlerin adaletle hareket etmedikleri takdirde Allah'ın yardımını kaybedecekleri belirtilir. Bu hadisler, hâkimlerin yargısal süreçlerde adaleti korumalarının, toplumsal düzen ve huzur için kritik öneme sahip olduğunu gösterir. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) bu öğretileri, İslam hukuk sisteminin temelini oluşturur ve yargısal süreçlerde adaletin sağlanmasına yönelik rehberlik eder.⁶⁷

1.3.2. Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Hâkimlik

Hz. Ebubekir döneminde, yargılama ve hâkimlik pratiği esas itibarıyla Hz. Peygamber dönemine benzer bir şekilde sürdürülmüştür. Bu dönemdeki hâkimler, hüküm verirken öncelikle Kur'an'a ve Hz. Peygamberin sünnetine başvurmuş, bu kaynaklarda açık bir hüküm bulamadıklarında ise kendi içtihadlarına dayanarak karar vermişlerdir. ⁶⁸ Dört halife dönemindeki hâkimler, karşılaştıkları zorlu uyuşmazlıklar karşısında, Hz. Peygamber'in yerinde olsaydı nasıl davranacağını sahabeden sorarak, en adil çözümü bulma gayretinde olmuşlardır.⁶⁹

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren, adil bir yönetim anlayışı çerçevesinde, vatandaşların mahkemelere kolay ve maliyetli olmayan şekilde başvurabilmeleri için

⁶⁶ Buharî (ö. 870), *Sahih-i Buhari*, Ter: Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul: 1990, *Ahkâm*, s. 20. Bu Hadis-i Şerif daha birçok kaynakta yer almaktadır.

⁶⁷ İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, İstanbul (tarihsiz), c. 6, s. 442; c. 16, s. 327-328; c. 13, s. 433-434.

⁶⁸ Abdülvahhab Hallaf, *İlk Dönem İslam Hukuku Yasama Yargı ve Yürütme*, (çev. Abdülhadi Timurtaş) Pınar Yayınları, İstanbul: 2006, s. 56.

⁶⁹ Barut G (2006), *İslam Hukukunda Edebü'l Kadı ve Günümüz Hâkimlik Mesleği ile Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa, s.8.

gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Halîfe Hz. Ömer, adaletin maliyetli olmamasına özel bir önem vermiş ve vatandaşların mahkemeye kolayca başvurabilmelerini sağlayacak sistemler geliştirmiştir.⁷⁰ Hz. Ömer, adaletin ulaşılabilir olması gerektiğini vurgulamış, bu bağlamda Ebû Ubeyde b. Cerrah'a yazdığı bir mektupta, taşradan gelenlerin fazla bekletilmemesi gerektiğini, çünkü uzak yerlerden gelenlerin uzun beklemelemlere tahammül edemeyeceğini belirtmiştir.⁷¹ Adaletin zamanında sağlanmasının önemi üzerinde durulmuş, gecikmiş adaletin zulme eşdeğer olduğu kabul edilmiştir. Ancak, adaletin gecikmesinden endişe edilirken aceleye getirilmemesi gerektiği de vurgulanmıştır. Bu durum, Hz. Ömer'in Kûfe'deki yargıç Şureyh'e yazdığı talimatnamede, "*Acele etmeden düşünerek vereceğin hüküm senin için daha hayırlıdır.*"⁷² şeklinde ifade edilmiştir. Bu yaklaşımlar, erken İslam döneminde adaletin hem ulaşılabilir hem de dikkatli bir şekilde yürütülmesinin önemini yansıtır. Bu ilkeler, İslam hukukunun temelini oluşturur ve yargısal süreçlerde adaletin sağlanmasına yönelik rehberlik eder.

Hz. Ömer'in halîfeliği döneminde Medine'de hâkimlik yapan Hz. Ali ve Zeyd b. Sâbit'in verdiği bir karara itiraz edilmiş ve bu itiraz Hz. Ömer'e, devlet başkanı sıfatıyla ulaşmıştır. Hz. Ömer'in, şahsın anlatımına göre lehine hüküm verebileceğini söylemesi üzerine, şahıs Hz. Ömer'e hüküm vermesi için ısrar etmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, eğer dava Kur'ân ve Sünnet'te açık bir hükme dayanıyorsa, lehine hükmedebileceğini ancak Hz. Ali ve Zeyd'in içtihatlarına dayanarak verdiği kararları bozamayacağını ve müdahale edemeyeceğini belirtmiştir.⁷³ Bu durum, hâkimlerin içtihadına saygı gösterilmesi ve bir içtihadın başka bir içtihatla geçersiz kılınmaması ilkesinin önemli bir örneğidir.

Hz. Ali'nin halîfeliği döneminde, yürütmenin başı olarak Halîfe ve yargı mensupları arasındaki ilişkiyi gösteren bir başka örnek de dikkate değerdir. Halîfe Ali, bir şikâyet meselesiyle Şureyh'in başkanlık ettiği mahkemeye başvurmuş ve oğlu Hasan'ı şahit

⁷⁰ Şibli Numânî, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, (Çev. Tahir Yaşar Alp) Çağ Yayınları, İstanbul: 1979, c. II, s. 96.

⁷¹ Muhammed Hamidullah, *Mecmûa 'tu 'l-Vesâiki's-Siyâsiyyelil A 'hdi 'n-Nebevî ve 'l-Hilâfeti 'r-Râside*, Dâru'n- Nefâis, Beyrut 1985, s. 438.

⁷² Muhammed Hamidullah, *İslam Anayasa Hukuku*, (çev. Fahrettin Atar) ed: Vecdi Akyüz, Umut Matbaacılık, İstanbul: 1995, s. 287.

⁷³ Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul:2019, s.292-293.

olarak göstermiştir. Ancak Hâkim Şureyh, bir şahidin babası lehine şahadet veremeyeceği kuralına dayanarak bu şahitliği reddetmiştir. Hz. Ali'nin Peygamber torunu Hasan'ın karakterini vurgulamasına rağmen, Şureyh görüşünden dönmemiştir. Daha sonra Halîfe Ali, Şureyh'in aldığı maaşın diğer hâkimlerinkinden az olduğunu öğrenince, onun maaşını artırarak diğer hâkimlerin seviyesine çıkarmıştır.⁷⁴ Bu olay, İslam hukukunda yargı bağımsızlığının ve hâkimlerin adaletli kararlarına duyulan saygının önemini vurgular. Hz. Ali'nin bu davranışı, yargı mensuplarının adaletli kararlarına olan güveni ve onların mali bağımsızlığını destekleyen bir tutum olarak değerlendirilebilir. Bu örnekler, İslam hukuk sisteminde yargının bağımsızlığının ve içtihadı dayalı kararların öneminin erken dönemlerden itibaren vurgulandığını göstermektedir.

1.3.3. Emevîler Döneminde Hâkimlik

Emevî Hanedanlığı, İslam tarihinde Halîfe Hz. Hasan'ın hilafeti Ümeyyeoğulları'ndan Hz. Muâviye'ye devretmesiyle başlayan ve yaklaşık 90 yıl süren bir dönemi ifade eder. Bu dönem, İslami yönetim ve hukuk sisteminin evriminde önemli bir aşamayı temsil eder. Özellikle yargısal süreçler ve hâkimlik pratiğinde, Emevîler döneminde Hulefâ-i Râşidîn döneminin temel ilkeleri sürdürülmüş gibi görünmektedir. Yani, bir hâkim, Kur'an ve Sünnet'te açık bir hüküm bulamadığı durumlarda içtihat yoluyla karar veriyordu.⁷⁵ Bu dönemde henüz farklı mezheplerin oluşmamış olması sebebiyle her hâkimin kendi bilgi ve anlayışına göre bağımsız kararlar almaktaydı.

Emevî yönetimi altında, devlet yönetim yapısı önemli bir değişiklik göstermiştir. Eyalet sistemi ile yönetilen devletin bu yapısı, yargı alanında da etkili olmuştur. Öyle ki, kâdîlık makamı, genellikle her eyaletin en üst yetkilisi olan valinin kontrolü altına girmiştir. Bu durum, Abbâsîler döneminde görülen ve devlet yönetiminde merkeziyetçiliğin artışıyla ilişkilendirilebilecek kâdî'l-kudâtılık gibi yargı kurumlarının ortaya çıkışı için bir zemin hazırlamış olabilir. Bu, Emevîler döneminde

⁷⁴ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (çev. M. Sait Mutlu- Salih Tuğ) Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1969, c. II, s. 933.

⁷⁵ Muhammed Faruk Nebhân, *İslam Anayasa İdare Hukuku'nun Genel Esasları*, Çev. Servet Armağan, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1980, s. 563.

yargısal ve idari yapılar arasındaki etkileşimin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.⁷⁶

Emevî Hanedanlığı döneminde, yargı sistemi ve kâdılık makamının işleyişi, Hz. Peygamber'in zamanından beri süregelen geleneksel uygulamaların devamı niteliğindeydi. Bu dönemde, halifeler ve valiler, şehirlere kâdî atamalarını doğrudan gerçekleştirmişti.⁷⁷ Emevî halifeleri, hâkimler üzerinde etkin bir denetim kurmuş ve adaletsizlik ya da ihmal belirtileri gösteren hâkimleri görevden almışlardır. Örneğin, Emevîlerin Mısır kâdîsı Yahya b. Meymûn el-Hadramî'nin adaletsiz bir uygulaması üzerine, Halîfe Hişam b. Abdülmelik'in valiye azil emri vermesi bu denetimin bir göstergesidir.⁷⁸

Ancak, bu dönem aynı zamanda devlet siyasetindeki değişikliklerin yargı kurumlarına da yansıdığı bir evreyi işaret eder. Dönemin özellikle "mevâlî" ⁷⁹ olarak adlandırılan kesime karşı takındığı dışlayıcı politikalar, bu grup üzerinde belirgin etkiler yaratmıştır. Arap toplumunun o dönemde hâkim olan görüşüne göre, kâdılık yalnızca Araplar tarafından yerine getirilmesi gereken bir görevdi. Bu dışlayıcı yaklaşım, mevâlî arasında bilime ve ilme daha fazla yönelmeyi teşvik etmiş ve sonuç olarak bu topluluk içerisinde önemli âlimlerin yetişmesine zemin hazırlamıştır.⁸⁰

İlk Emevî Halîfesi'nin, İslam hukukuna göre tartışmalı olan "müslümanı kâfire mirasçı kılma" konusundaki görüşü, Kadı Şureyh'e bir emirname ile iletilmiş; Halîfenin bu kanaati, Hz. Peygamber'in açık sözlerine rağmen, miras davalarında uygulanması talimatı olarak verilmişti. Kadı Şureyh, bu talimat doğrultusunda davalarda karar vermiş, ancak bunların kendi hükmü olmadığını, *"Bu benim değil, Müslümanların Emîri'nin hükmüdür."* şeklinde bir muhalefet şerhi ekleyerek kayıt altına almıştır. Bu durum, Emevî döneminin yargı ve hukuk anlayışında merkezi otoritenin etkisinin ve

⁷⁶ Âdem Apak, *İslâm Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001, s. 267.

⁷⁷ S. Knut Vikor, *Between God And The Sultan, a History of Islamic Law*, Oxford University Press, New York, 2005, s. 168.

⁷⁸ Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, C. I-VI, Çev. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş, Kayıhan Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1987, II, 199.

⁷⁹ İsmail Yiğit, *"Mevâlî"*, DİA, İstanbul, 2004, XXIX, 424-426.

⁸⁰ İsmail Yiğit, *"Mevâlî"*, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevali> (04.04.2023).

bağımsız yargısal karar alma süreçlerinin karmaşıklığını yansıtan bir örneği teşkil eder.⁸¹

Emevîler döneminde, hukuk sistemine dair önemli bir husus, kâdîlık görevinin ünlü âlimler arasından seçilmiş kişilere verilmesi ve bu görev için bir maaş sisteminin olmasıdır. Kâdîlar, davalara genellikle camilerde bakar ve siyasi nitelikteki davaları ele almazlardı. Bunun yerine, sınır anlaşmazlıkları, alacak-verecek meseleleri, nafaka, miras, boşanma ve ölçü-tartı aletlerinin kontrolü gibi konularla ilgilenirlerdi.⁸²

Daha büyük ve karmaşık davalara bakma görevi ise, "mezâlim" adı verilen özel mahkemelere aittir. Halîfe Abdulmelik b. Mervân'ın (ö. 87/705), haftada bir günü yargı işlerine ayırarak, önemli davalara bizzat müdahil olması ve bu süreçte başka kâdîlardan da yardım alması, bu sistemdeki bir yenilik olarak görülebilir. Zamanla bu uygulama, Dîvânü'l-Mezâlim adıyla tanınan ve günümüzdeki Yüce Divan, Danıştay ve Temyiz Mahkemeleri gibi üst düzey yargı organlarının işlevlerini üstlenen bir kurum haline gelmiştir. Bu gelişme, Emevîler dönemindeki yargı sistemindeki evrimin ve çeşitlenmenin bir göstergesidir.⁸³

Halîfe Ömer b. Abdülazîz'in (ö. 101/720) yönetimi sırasında, adli idarenin faaliyetleri, bireylerin haksızlığa uğramamasını sağlamak amacıyla çeşitli talimatlarla yönlendirilmiştir. Bu dönemde halîfe, ölüm, hapis ve para cezalarını genellikle hâkim ve müftülere danışmadan kendisi vermektedir. Emevîler döneminde halîfeler, bazı durumlarda valilere geniş özgürlükler tanımış, bu bağlamda Haccâc b. Yûsuf (ö. 95/714) gibi bazı valiler, halîfeden bağımsız olarak ölüm cezalarını uygulama yetkisine sahip olmuştur. Ömer b. Abdülazîz, halîfe olduktan sonra, vali ve komutanlara ölüm cezasının yalnızca kendisinin onayıyla verilmesi talimatını vermiştir.⁸⁴

⁸¹ Cessâs Ebubekir, Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Dâru'l-İhyâi't-Türâsü'l-Arabî, Beyrut, 1985, III, 36.

⁸² TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul:1995, c.XI, s.87-104.

⁸³ Karaman Hayreddin, *İslam Hukuku Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul: 2001, s. 33.

⁸⁴ Hamîdullah, *İslam Anayasa Hukuku*, s. 56.

Emevîler döneminde, saltanatın getirdiği baskıyı da dikkate almak gerekir. Bu dönemde, birçok âlim, siyasi baskı hissettiği için kâdîlık görev tekliflerini reddetmiştir. Bu âlimler arasında Ebû Hanîfe de bulunmaktadır; kendisine Kûfe kâdîlığı teklif edilmiş, ancak muhtemelen siyasi ortamdan uzak durma niyetiyle bu görevi reddetmiştir.⁸⁵ Bu reddin yalnızca siyasi baskıdan kaynaklanmadığını, bu âlimlerin kişisel ilkelerine ve doğruluktan şaşmama çabalarına da atfedilebileceğini belirtmek önemlidir. Ayrıca, kâdî olarak atandıklarında verecekleri kararlarda hata yapma endişesi de bu reddin nedenleri arasında olabilir.

Emevîler döneminde yaşanan isyanlar sırasında, yönetimin el değiştirmesi ile kâdîların da değiştiği görülmüştür. Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekafî'nin liderliğindeki Kûfe isyanı sonrasında yaşananlar bunun bir örneğidir. Muhtâr, Kûfe'de kontrolü ele aldıktan sonra ilk olarak kendisi kâdîlık görevini üstlenmiş, ancak bu görevi yürütemeyeceğini anlayınca, Şureyh'i göreve getirmiştir. Şureyh'in sağlık sorunları nedeniyle bu görevi ihmal etmesi üzerine Muhtâr, Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd'u ve sonrasında Abdullah b. Mâlik et-Tâî'yi kâdî olarak atamıştır. Bu durum, dönemin siyasi çalkantılarının yargı kurumları üzerindeki etkisini ve bu etkinin sonuçlarını gözler önüne sermektedir.⁸⁶

Endülüs Emevîleri döneminde, Abbasîlerin kâdî'l-kudâtlık kurumuna paralel olarak Kâdî'l-Cemâa teşkilatının oluşturulduğu gözlemlenir.⁸⁷ Kâdî'l-Cemâa, hükümdar ya da halîfe tarafından atanır ve genellikle Kurtuba'da ikamet ederdi. Endülüs'teki yargı sistemi, Malikî Mezhebi'nin hükümlerine dayanarak işler, idareciler ve valiler de bu hükümleri uygulardı. Bu dönemde, kâdîların yargı alanında üstün bir konuma sahip oldukları belirtilir. Bir kâdînın atanması için, fıkıh ilminde derinliğe sahip olması, her türlü kusurdan uzak durması ve doğrulukla tanınması gibi nitelikler aranırdı. Endülüs Emevîleri döneminde, kâdî olabilmek için Arap kökenli olma şartı aranmazdı; bu makam, sıklıkla İspanyol asıllı Müslümanlara ve Mağrip kökenli Berberîlere verilmiştir. Bu durum, Endülüs Emevîlerinin hukuk sisteminin etnik kökenlerin

⁸⁵ Adam Metz, *el-Hadâratü'l-İslâmiyye fi'l-Karnı'r-Rabî*, çev. Muhammed Abdulhadî Ebû Reyde, Beyrut, 1967, I, 402. Akt. Metin Yılmaz, *İslam Tarihinde (Emevî-Abbâsî Dönemi) Saltanata Bağlı Yargı Siyasallaşması*, İstem, Yıl:2, Sayı:3, 2004, s. 143.

⁸⁶ M. Mahfuz Söylemez, *Kûfe'nin Siyasî Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara: 2015, s. 189.

⁸⁷ Atar, age, s. 32.

ötesinde yetkinlik ve adalet ilkelerine dayandığını gösterir. Bu yaklaşım, dönemin yargı sistemindeki kapsayıcılık ve çeşitliliği yansıtan önemli bir özelliktir.⁸⁸

1.3.4. Abbasîler Döneminde Hâkimlik

Abbâsîler döneminde yargı sistemi, önceki dönemlere kıyasla önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Bu gelişmeler, içtihat hareketlerinin ortaya çıkması ve çeşitli içtihadî mezheplerinin oluşumu ile ilişkilidir. Mezhepler, İslam dünyasını etkisi altına almadan önce hâkimler, müctehid âlimler arasından seçilmekteydi. Âlimler; kitap, sünnet ve kendi görüşleriyle hüküm verir ve çevresindeki âlimlerle istişârede bulunurlardı. Farklı konularda çeşitli içtihatların ortaya çıkmasıyla birlikte, fetva veren müftiler ve hüküm veren hâkimler artık farklı mezheplere göre çeşitli sonuçlara ulaşabiliyorlardı. Bu durum, ilmiye sınıfındaki kişilerin daha donanımlı olmasını gerektiriyordu. Bu dönemdeki hâkimlere, toplum tarafından büyük bir güven duyulmaktaydı.⁸⁹

Abbâsî devletinin ikinci halîfesi Mansûr, devletin temel kurucularından, yapılandırmacılarından biri olarak kabul edilir. Mansûr, Ebû Hanîfe'yi kâdî ya da kâdî'l-kudât olarak atamak istemiş, ancak Ebû Hanîfe bu teklifi reddedince hapse attırıp ölümüne sebep olmuştur.⁹⁰ Ebû Hanîfe, kurumun büyük bir sorumluluk taşıdığını fark etmiş; aynı zamanda halîfenin siyasi baskılarından kaçınmak adına haksız bir hükme imza atmaktansa görevi reddetmeyi tercih etmiş görünmektedir. Bu, sadece bir varsayım olabilir, ancak Ebû Hanîfe'nin herhangi bir engel olmamasına rağmen böyle bir görevi kabul etmeyi reddederek hapis cezasını göze alması başka bir olasılığı düşündürmemektedir.⁹¹

O dönem Irak'ta bir kâdî, Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanîfe'nin öğretilerine dayanarak kararlarını şekillendirirken, Mısır'da bir başka kâdî, İmam Şafî'nin doktrinlerini temel alıyordu. Farklı coğrafyalardaki yargıçlar, yerel ihtiyaçlara uygun olarak çeşitli mezheplerden seçiliyordu.⁹² Abbasi halifeleri, Hanefî mezhebine olan

⁸⁸ Aydın, age, s.32.

⁸⁹ Hayreddin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, İz yayıncılık, İstanbul: 2012, s. 238.

⁹⁰ Ahmet Özel, *İmam Ebû Hanîfe ve Hanefî Mezhebi*, DİB Yayınları, Ankara: 2015, s. 15.

⁹¹ Cem Zorlu, *Âlim ve Muhalif İmam-ı Azam Ebu Hanîfe'nin Siyasî Otorite Karşısındaki Tutumu*, 2. baskı, İz Yayıncılık, İstanbul: 2013, ss. 288-299.

⁹² Muhammed Faruk Nebhân, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, İstanbul, 1980, s.563.

yakınlıklarından ötürü, Bağdat'ın kâdîlik görevine Ebû Hanîfe'nin bir öğrencisi olan Ebû Yûsuf'u atamışlardır. Harun Reşit döneminde, günümüzdeki Adalet Bakanlığı fonksiyonuna benzer bir görev olan Kâdî'l-Kudâtlik kurulmuş ve Ebû Yûsuf, bu unvanı taşıyan ilk kişi olmuştur.⁹³ Devletin genişlemesi ve nüfus artışıyla, halifelerin doğrudan kâdî atamaları zorlaşınca, bu işler Kâdî'l-Kudâtlik makamına devredildi.⁹⁴ Kâdî'l-Kudât, yargılama süreçlerinde halifenin bir temsilcisi değil, doğrudan yargılama görevini yerine getiren bir yetkiliydi. Abbasî döneminde, bir davacı kendi mezhebinden farklı bir mezhebe mensup bir hâkimle karşılaşırsa bile, hâkim, davacının mezhebine uygun karar verebilmek için o mezhepten bir âlimden danışmanlık alırdı. Buna karşın, Mâverdî'ye göre, bir hâkimin atanmasında o bölgede yaygın olan mezhebin dikkate alınmasına gerek yoktu.⁹⁵

Bu çağda, kâdîların sorumluluk ve yetkileri genişlemiş; önceden sadece medeni ve ceza davalarına bakan kâdîlar, bu dönemde vakıflar, vasiyetler, emniyet ve belediye işleri, darphane, beytü'l-mâl gibi kurumlarla da ilgilenmişlerdir.⁹⁶

1.3.5. Selçuklular Döneminde Hâkimlik

Selçuklu hukuku, Türk gelenek ve göreneklerine dayanarak geliştirilmiştir. Selçuklu Devleti'nin kökeni Oğuzlar'a dayanır; 7. yüzyılda Hazarlar ve İtil Bulgarları ile ticaret yaparak, bu ticaret sayesinde İslam ve medeniyetini ticaret yolu üzerindeki Müslümanlardan öğrenmişlerdir.⁹⁷ Büyük Selçuklular, Sultan Melikşah dönemine kadar Oğuz geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Melikşah'tan sonraki sultanlar, Oğuz geleneklerinden tamamen kopmamış olsalar da dönemlerinde İslam dini etkisi daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.⁹⁸

İlk başta yargı, Abbasîler dönemine benzer bir yapıya sahiptir. Selçuklular döneminde, iki tür yargı organı bulunmaktadır. İlk olarak, kâdîlar ve kâdî'l-kudâtların yer aldığı

⁹³ Barut, s. 31.

⁹⁴ Berki, *İslamda Kaza Hüküm ve Hâkimlik ve Tevabii*, s. 61.

⁹⁵ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed eş-Şafîi Mâverdî (ö. 1058), *Edebü'l-Kâdî*, Tab'atü'l-İrşâd, Bağdat: 1971, C. I, s. 184, akt. Barut, s. 31.

⁹⁶ Nebhân, age, s. 564.

⁹⁷ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul: 2012, s. 63.

⁹⁸ M. Fuad Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 27.

adli yargı mahkemeleri; ikinci olarak ise idari yargı görünümünde olan yüksek mahkemeler olan Divânü'l-Mezâlim'den bahsedilmektedir.⁹⁹ Selçuklularda şer'î mahkemelerin dışında örfî mahkemelerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Hukuk, şer'î ve örfî olmak üzere iki ayrı kategoride ele alınmıştır. Şer'î hukuk, Hanefî mezhebinin prensiplerine dayanarak İslam dini esaslarına uygun olarak oluşturulmuştur. Örfî hukuk ise Türk gelenek ve göreneklerine dayalı olarak hükümdar buyruklarından oluşan kurallar bütünüdür.¹⁰⁰

Şer'î hukukun baş kâdısı Kâdî'l-Kudât, örfî hukukun ise Emîr-i Dâd'tır.¹⁰¹ Selçuklu döneminde, kanunlar halk arasında statü veya din ayrımı yapmaksızın eşitlik prensibi gözetilerek uygulanmıştır.¹⁰²

Büyük Selçuklu devleti, Hanefîlik mezhebini benimsediği için ülke sınırları genelinde Hanefîlik mezhebinden olan kişilerin hâkim olarak atandığı gözlemlenmektedir.¹⁰³ Hanefî mezhebi dışındaki Şâfiî âlimlerin Selçuklu Devleti'nde etkili olmaları, Şâfiî mezhebenden olduğu için Nizâmü'l-Mülk (ö.485/1092) döneminde ancak mümkün olmuştur.¹⁰⁴

Anadolu Selçuklu Devleti'nde, halkın davalarına ve askerî sınıfın davalarına bakmak üzere iki farklı hâkim sınıfı bulunmaktadır. Adalet örgütü, genel İslam prensiplerine uygun bir yapıya sahipti. Hâkimlerin en üstünde Konya kâdısı bulunurdu ve ona "Kâdî'l-Kudât" denirdi. Bu kişi, bütün ilmiye mensuplarının lideriydi. Bütün askeri nitelikli davalar ve miras davalarına "kâdîleşker" adı verilen ordu hâkimi bakardı. Bu durumu Osmanlılardaki kazaskerlik kurumuna benzetebiliriz.¹⁰⁵ Osmanlı kazaskerlerinin kökeninin buradan geldiği belirtilmektedir.¹⁰⁶

⁹⁹ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1989, s. 222–223.

¹⁰⁰ Hayreddin Karaman, *"Fıkıh"*, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fikih#1> (09.01.2023).

¹⁰¹ M. Fuad Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 1983, s.15.

¹⁰² Kenan Çetin, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2008, s. 191.

¹⁰³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, 1970, s. 122.

¹⁰⁴ Karaman Hayreddin, *İslam Hukuku Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul: 2001, s.238.

¹⁰⁵ Uzunçarşılı, age, s. 122.

¹⁰⁶ Coşkun Üçok, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, A.Ü.H.F. Yayınları, Ankara 1972, s. 157.

Anadolu Selçuklu ve Büyük Selçuklu devletlerinde hâkimlerde aranan nitelikler genellikle bağımsızlık, tarafsızlık, hak ve adalet prensipleri üzerine kurulmuştur. Bu özellikler, İslam hukukunun ve Hanefî mezhebinin öğretilerine uygun olarak belirlenmiştir. Hâkim atamalarında, söz konusu vasıflara sahip olmayan kişilerin görevlendirilmediği anlaşılmaktadır. Bu devletlerde uygulanan hukukun temelini İslam hukuku oluşturduğundan, hâkimlerin yargılama süreçlerinde İslam hukukçularının prensiplerine sadık kaldıkları düşünülmektedir.¹⁰⁷

1.3.6. Osmanlılar Döneminde Hâkimlik

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde, kâdılar adli teşkilatın başında yer alırken, sadece hâkimlik görevini değil, aynı zamanda soruşturma görevlerini de üstlenmişlerdir. Bu dönemde kâdılar, devletin hukukçu sınıfını temsil eden meslek adamları olarak faaliyet göstermiş ve günümüz savcı ve sorgu hâkimlerinin rollerini de üstlenmişlerdir.¹⁰⁸

Osmanlı devlet yapısında hâkimlerin, dini ilimler ve hukuk eğitiminin verildiği belirli medreselerin üst düzey bölümlerinden mezun olmaları gerekiyordu.¹⁰⁹ Hem klasik dönemde hem de Tanzîmât sonrası dönemde hâkimlik mesleği büyük önem taşımış, bu alanda görev alacak kişiler çeşitli eğitim ve deneyim aşamalarından geçerek belirli vasıflara sahip olmaları sağlanmıştır. İlmiye teşkilatının bir parçası olan kâdılar, klasik dönemde ilk olarak taşra medreselerinde eğitim alıp, daha sonra merkezi medreselerde daha ileri eğitim alarak nâib (kâdî yardımcısı) olarak atanabilir hale gelmişlerdir. Kâdî olarak atanmak isteyenlerin Mûsile-i Sahn ve Sahn-ı Semân Medreselerinde eğitim almaları ve mezuniyet sonrasında kaza kâdîlığı hakkı kazanmaları gerekmektedir. Daha yüksek dereceli hâkimlik görevlerine atanmak için ise Altmışlı Medreseler ve Dâr'ül Hadîs'ten mezun olmaları şart koşulmuştur.¹¹⁰ Tanzîmat döneminde ise farklı tarihlerde çıkarılan nizamnamelerle kâdîların rütbe ve dereceleri belirlenmiş, 1854'te Muallîmhâne-i Nüvvâb adıyla kâdî yetiştiren bir okul açılmış ve sonrasında

¹⁰⁷ Aydın M. (2015) *İslam ve Osmanlı Hukukunda Hâkimlik Ve Hâkimlerin Nitelikleri*, Konya, s.34.

¹⁰⁸ İlber Ortaylı, “Kadî”, DİA, c.24, s.72.

¹⁰⁹ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, İstanbul: 2008, s. 369.

¹¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: 1984, s.14.

Medreset'ül-Kûzat (Kâdîlık Yüksek Okulu) öğretime başlamıştır. Bu, kâdî olabilmek için medrese dışında özel bir okulda eğitim almanın gerekliliğine işaret etmektedir.¹¹¹

Kanunî Sultan Süleyman döneminin önemli hukukçusu ve şeyhülislamı Ebussuûd Efendi, hâkimlerin sahip olması gereken bilgileri sıralamıştır. Ebussuûd Efendi'ye göre, hâkimlerin öncelikle iyi bir Arapça bilgisine sahip olmaları önemlidir, çünkü o dönemin hukukî kaynaklarının çoğu Arapça yazılmıştır. Ayrıca, sarf (kelime bilgisi) ve nahîv (dil bilgisi) konusunda da yetkin olmaları, sorulan soruları doğru anlayıp cevap verebilmeleri için gereklidir. Bunun yanı sıra, hâkimlerin şer'î ilimleri de bilmesi şarttır, zira bu ilimler dinin temelini oluşturur ve uyuşmazlıkları çözme sürecinde temel bir rol oynar. Son olarak, hâkimlerin, sözün uygun bir şekilde kullanılmasını sağlayan ilm-i meânî'yi (anlam bilimi) bilmeleri gerekmektedir.¹¹² Bu bilgiler, Osmanlı döneminde hâkimlerin sadece fıkıh alanında değil, aynı zamanda dil ve anlam biliminde de uzmanlık kazanmalarının önemini ortaya koymaktadır.

1.4. Hâkimde Aranan İslam Hukukuna Özel Nitelikler

İslam Hukukuyla ilgili eserlerde, önemi sebebiyle hâkimin vasıfları üzerinde ayrıntısıyla durulduğu görülmektedir. Buna göre "*Hâkim: Bilgili, genel kültür sahibi, iyi karakter sahibi, dini ve ahlaki kurallara göre yaşayan, doğru, güvenilir, iffetli (namuslu, edepli, haya sahibi), anlayışlı, sağlam iradeli, taraflar arasında eşit davranan, dürüst, ahlaklı, merhametli, akıl sahibi, reşit ve mümeyyiz, vicdan sahibi, olgun, şahsiyet sahibi, adaletli, tecrübe sahibi, göz, dil, kulak gibi duyu organları sağlam ve sağlıklı, hukuk tekniği ve manevi yönleri gelişmiş olmalıdır.*" ¹¹³ Bu sayılanlar içerisinde bulunmakla birlikte bazı özellikler İslam'a göre olmazsa olmazdır.

Mezhep imamları hâkimin akıllı, ergenlik çağına girmiş, hür, Müslüman, işiten, gören ve konuşan bir kimse olması gerektiği üzerinde ittifak etmişler; adaletli, erkek ve müctehid olmanın şart olup olmadığı hususunda ise muhtelif görüşler ortaya koymuşlardır.¹¹⁴ Klasik dönem önemli Şafîî fıkıh kaynaklarından birisi olan Muğnî'l-

¹¹¹ Ekrem Buğra Ekinci, *Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri*, Osmanlı, c. 1, Ankara: 1999, s. 770.

¹¹² Abdullah Demir, *Osmanlı Mahkemesi*, 'Şeyhülislam Ebussuud Efendi', İstanbul: 2010, s. 144.

¹¹³ Fahrettin Atar, *İslam Adliye Teşkilatı*, Ankara: 1979, s. 93.

¹¹⁴ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul: 2020 c. VIII, s. 240-241.

Muhtâc¹¹⁵'a göre kâdî olmanın şartları; Müslüman, mükellef, hür, erkek, âdil, duyan, gören, konuşan, ehil ve müçtehid olmaktır.¹¹⁶ Şimdi bunları maddeler halinde ele alalım:

1.4.1. Müslüman Olmak

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan "*Allah, kâfirlere, mü'minlerin aleyhinde galebeye asla bir yol ve imkân bahşetmez.*" ¹¹⁷ âyeti bağlamında, İslam alimlerinin çoğu, bir hâkimin Müslüman olması gerektiği konusunda icma etmişlerdir. ¹¹⁸ Şafîî mezhebine göre, bu âyet temel alındığında, herhangi bir tarafı Müslüman olan davaların, Müslüman olmayan bir hâkim tarafından yürütülmesi uygun bulunmamaktadır.¹¹⁹ Ebû Hanîfe tarafından gayrimüslimler arasındaki davalara gayrimüslim hâkimlerin bakabileceği görüşü savunulmuştur, ancak Mâverdî'nin görüşü bu yönde değildir, o, gayrimüslimlerin her durumda hâkimlik yapamayacağını ifade eder.¹²⁰ Osmanlı döneminde de, Müslüman mahkemelerinde gayrimüslim hâkimlerin görev aldığına dair bir örnek bulunmamakla birlikte, gayrimüslimlerin kendi iç hukuklarında gayrimüslim hâkimlere başvurdukları durumlar olmuştur. ¹²¹

1.4.2. Köle Olmamak (Hür Olmak)

İslam hukukunda, hâkimin belirli niteliklere sahip olması gerektiği konusunda dört büyük mezhep olan Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin ittifakı bulunmaktadır. Bu nitelikler arasında, hâkimin köle olmaması özellikle vurgulanır. Kölelerin, kendi özgür iradeleriyle karar verme yetisinden mahrum olmaları ve sahiplerinin istek ve arzularına göre hareket etmek zorunda kalmaları, hâkimlik yapmalarını uygun görülmemesinin temel sebebidir.¹²²

¹¹⁵ Nevevî'nin Şafîî fikhına dair *Minhâcû't-tâlibîn* adlı eseri üzerine Hatîb eş-Şirbînî'nin (ö. 977/1570) yazdığı şerhtir.

¹¹⁶ Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî el-Mısırî (ö. 1908), *Muğni'l-Muhtâc*, Kâhire:1958, c.IV, s. 375.

¹¹⁷ Nisâ Sûresi, 4/141.

¹¹⁸ Adnan Koşum, *İslam hukuk Doktrinde Yargı Hataları*, Fakülte Kitabevi, Isparta: 2004, s.34.

¹¹⁹ Hüseyin Çeliker, *İslam Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*, İstanbul: 2005, s.221.

¹²⁰ Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed eş-Şafîi Mâverdî, *el-Ahkâmû's Sultâniyye*, çev. Ali Şafak, İstanbul: 1976, s.89.

¹²¹ Aydın M. (2015), *İslam ve Osmanlı Hukukunda Hâkimlik ve Hâkimlerin Nitelikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, s.130.

¹²² Hüseyin Çeliker, *İslam Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*, İstanbul: 2005, s.222.

Hâkim olarak atanacak kişilerin sahip olması gereken özellikler arasında olgunluk, akıl sağlığı, hürriyet, dürüstlük, adil karar verebilme yeteneği, hukuk bilgisi, kişilik ve karakter gücü, toplum içinde örnek olabilecek nitelikler yer alır. Hâkimler, halkın ihtiyaçlarını ve toplumun örf ve adetlerini anlayabilecek kültürel birikime, dış baskılara karşı dirençli bir karaktere ve sağlam bir ahlaki yapıya sahip olmalıdırlar. Ayrıca, bedensel ve ruhsal sağlık açısından uygun durumda bulunmaları, toplum içinde güvenilir ve saygın bir kişi olarak tanınmaları beklenir.¹²³

İslam hukukçularının bir kısmı, hâkimlik için şahitlik yapabilme yeteneğinin de önemli bir şart olduğunu vurgular. Bu nedenle, şahitlik yapma yeteneği olmayan kölelerin hâkimlik yapamayacakları genel kabul görmüştür. Bununla birlikte, fetva verme konusunda kölelerin hür insanlarla eşit kabul edildiği görüşü de bulunmaktadır.¹²⁴ Bu, İslam hukukunda hâkimliğin yüksek bir sorumluluk ve ahlakî erdem gerektiren bir görev olduğunu ve bu görevi yerine getirecek kişilerin yüksek standartlara sahip olmaları gerektiğini gösterir. Bu ilkeler, hâkimlerin adil ve etkili bir yargı sürecini yönetmelerini sağlar ve toplumda yargıya olan güveni artırır.

1.4.3. Erkek Olmak

Hanefî mezhebi dışında, diğer İslam âlimlerine göre hâkimin erkek olma zorunluluğu vardır. Kadınların yargıçlık yapmaları uygun görülmez. Bu görüş, Hz. Peygamber'in *"İşlerinin başına bir kadın getiren topluluk asla iflah olmaz."* sözüne dayanmaktadır. Vehbe Zuhaylî'nin *"İslam Fıkhi Ansiklopedisi"* adlı eserinde, kadınların yargıçlık yapamamalarıyla ilgili olarak; yargıçlık görevinin kusursuz bir muhakeme yetisi, tam bir akıl yürütme becerisi, hayati konularda derin bilgi birikimi gerektirdiğini belirtmiş ve kadınların günlük olaylar hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve doğru karar verme yetisinin erkeklere göre daha az olmasını bu yasağın nedenleri arasında saymıştır. Ayrıca, bir hâkimin alimlerle, tanıklarla ve davacılarla sürekli etkileşim halinde olması gerektiğini ve kadınların fitneye maruz kalmamaları için erkeklerle bu şekilde sosyal ilişkiler içinde bulunmalarının engellendiğini ifade etmiştir.¹²⁵

¹²³ Nasi Aslan, *İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri*, Karahan Kitabevi, Adana: 2014, s.35.

¹²⁴ Barut, s. 56.

¹²⁵ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul: 2020 c. VIII, s. 241.

1.4.4. Duyu Organlarının Sağlam ve Sıhhatli Olması

Hâkimin görevini yerine getirirken zihinsel sağlığını yitirmesi, görme, işitme veya konuşma yetilerini kaybetmesi, görevi kötüye kullanma, kanunu ciddi şekilde ihlal etme, inancını kaybetme, rüşvet alma, gerekli bilgi seviyesine sahip olmaması veya bunu kendisinin kabul etmesi gibi durumlar, hâkimlik vasfını kaybetmesine yol açar ve bu şartlar altında görevden uzaklaştırılması gerektiği görüşü benimsenir. Bu koşullar altında, bir hâkimin yargılama yetkinliği sorgulanır ve bu tür eksiklikler veya suistimaller tespit edildiğinde, hâkimlik görevinden alınması mümkündür.¹²⁶

1.4.5. Müctehid Olmak

İlk İslam dönemlerinde, hâkimler genellikle müctehit, yani bağımsız hukuki görüş geliştirebilen âlimler arasından seçilmiştir. Bu seçim, hâkimlerin, Kur'ân ve Sünnet gibi temel İslamî kaynaklarda açık bir hüküm bulunmaması durumunda, kendi içtihatlarına dayanarak hüküm verebilmeleri gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Hâkimin, hem İslamî hukukun ilahî kaynaklarını bilmesi hem de içtihat yapabilecek usul hükümlerine vakıf olması, bu pozisyona atanacak kişilerde aranan temel niteliklerdendir.¹²⁷

Malikî, Şafîî, Hanbelî mezhepleri ile bazı Hanefî âlimleri, hâkimin içtihat yapabilme yeteneğine sahip olmasını bir şart olarak görürler. Şer'î hükümleri bilmeyen bir kişinin hâkimlik makamına getirilmesi kabul edilemez. Mukallît¹²⁸, yani bağımsız hukuki görüş geliştiremeyen ve başka hukukçuların görüşlerini takip eden bir kimse de hâkim olamaz. Fetva veremeyen bir kişinin hâkim olmaması gerektiği anlayışı, İslam hukukunun temel prensiplerinden biridir.¹²⁹

İbn Haldun konuyla ilgili olarak *"Hâkim ictihad ehli olmalıdır. Şayet vakadaki bir kapallık, herhangi bir karmaşıklık ya da kendi ilmini aşma gibi bir durum sebebiyle*

¹²⁶ İlber Ortaylı, *Osmanlı Kadısı: Tarihi Temeli ve Yargı Görevi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1975, Cilt: 30, s.119.

¹²⁷ Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2013, s.399.

¹²⁸ Mukallit, imamının mezhebini iyice bellemekle birlikte inceliklerini bilemeyen ve delillerini ortaya koyamayan, taklitçi anlamındadır.

¹²⁹ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, İbn Mâze, Ebu'l-Me'âli Mahmûd b. Ahmed b. Abdulaziz b. 'Omar b. Mâze el-Hanefî, el-Muhîtu'l-Burhânî fi'l-Fikhi'n-Nu'mânî (nşr. 'Abdulkerîm Sâmi el-Cundî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût:2004, c.VI, s. 576.

vakayı aydınlatamıyorsa; aklına, ilmîne ve dinine güvendiği bir kimseye müracaat etmeli böylece de meseleyi ve hükmü vuzuha kavuşturmalıdır" demektedir.¹³⁰

Mâide sûresinin 49. âyetinde geçen *"Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet!"* şeklindeki emir ile Nisâ sûresinin 105. âyetinde geçen *"İnsanların arasında Allah'ın sana gösterdiği ile hükmedesin diye..."* ifade, hâkimlerin İslam hukukunun ilahî kaynaklarına dayanarak karar vermeleri gerektiğini vurgular. Nisâ sûresinin 59. âyetindeki *"Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Resulüne havale ediniz"* ifadesi ise, hukuki anlaşmazlıkların çözümünde İslamî kaynaklara başvurulmasının önemini gösterir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) *"Hâkimler üç türdür: Bir türü cennettedir, ikisi cehennemdedir..."* hadisi, hâkimin adil ve bilgiye dayalı kararlar vermesinin önemini vurgular. Bu hadiste, hakkı bilip ona göre hükmeden hâkimin cennette, hakkı bilmesine rağmen haksızlık yapan ve bilgisizce hüküm veren hâkimlerin ise cehennemde olacağı belirtilir. Bu, hâkimlerin kararlarını bilgi ve adalet temelinde vermesi gerektiğinin altını çizer. Avamdan olan bir kişinin bilgisizce hüküm vermesi ise kabul edilemez bir durumdur. Bu ilkeler, İslam hukuk sisteminde hâkimlerin rolü ve sorumluluğunu belirler ve adaletin sağlanmasında kritik bir rol oynar.¹³¹

1.5. Hâkimin Tutum ve Davranışları (Edebü'l-Kâdî)

"Edebü'l-kâdî" terimi, dar anlamıyla hâkimin uyması gereken kuralları ve ahlakî davranış beklentilerini ifade ederken, İslam hukuk literatüründe zamanla yargılama usulleri ve adli yapıyla ilgili konuları kapsayan ayrı bir bilim dalına evrilmiştir. Bu alanda çeşitli eserler yazılmış olup, edebü'l-kâdî detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu incelemeler, hâkimin kişilik özellikleri, insanlarla ilişkileri, sözlü ve fiili davranışları, giyim kuşama, özel hayatı, sosyal etkileşimleri ve resmi görevleriyle ilgili meseleleri kapsar. Bu detaylı ele alının nedeni, hâkimin kişisel ve özel hayatının, yargılama sürecinin adaletli ve doğru bir şekilde yürütülmesine, verilen kararların toplum tarafından kabul edilmesine ve hükmün saygı görmesine olan doğrudan etkisidir. Bu

¹³⁰ İbn Haldun, *Muzîlül-Melâm An Hükkâmî'l-Enâm*, Kadılığın Ahlâki Hükümleri, Ter. Selim Güzel, İber Yayınları, İstanbul:2020, s. 71.

¹³¹ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkı Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul: 2020 c. VIII, s. 242.

nedenle, hâkimlerin ahlakî ve sosyal davranışları, İslam hukuk sistemi içinde yargısal süreçlerin etkinliği ve adaletin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır.¹³²

Hâkimlerin, hukukun üstünlüğü ve adaletin sağlanması amacıyla sadece görevlerinden dolayı yerine getirmeleri veya yerine getirmemeleri gereken davranış ve tutumlar, ahlaki değerlerden kaynaklanan etik ilkeler olarak değerlendirilebilir. Önemli olan nokta, bu davranış ve tutumların genelde hukuka, ahlaka, örf ve âdetlere uygun olması ve hatta insanları bu yönde teşvik edebilmesidir. Ancak, bu davranışlar, yapan kişinin mesleğinin hâkimlik olmasından dolayı etik ihlal olarak algılanmasına yol açmaktadır.¹³³

İslam hukukuna göre hâkimin yargılama süresinde gözetmesi gereken başlıca tutum ve davranışlar şunlardır:

1.5.1. Hâkimin İnsanlarla Olan İlişkilerinde Gözetmesi Gereken Hususlar

Hâkim, yargılama sürecinde davacılar veya diğer taraflarla şakalaşma, espri yapma ve gülme gibi davranışlardan kaçınarak mahkemenin saygınlığını korumalıdır. Pratikte, mahkemenin itibarını koruma amacıyla birçok tedbire başvurulduğu görülmektedir. Hâkimin yargı meclisinde tek başına oturması, muhakemenin düzenini bozabileceği düşüncesiyle uygun görülmemiştir. Bu prensibe uyulması, daha sonraki uygulamalarda bir gözlem heyeti oluşturulmasına yol açmıştır. İslam hukukçuları, kâdîların zorlu davalarında bilgi sahibi (fakîh) kişilerle istişâre etme gerekliliğini belirtmiş, bu da uygulamaya erken bir başlangıç yapılmasına sebep olmuştur. Örneğin Hz. Ebûbekir muhakeme esnasında Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'yi yanında bulundurur ve onlarla düzenli olarak istişâre ederdi.¹³⁴

Hâkim, oturma düzeninde ve taraflara yönelişinde adaleti sağlamalıdır. Tarafları eşit şekilde oturtur, sağında veya solunda ayırım yapmaz. Onlara bakma, konuşma, işaret etme ve baş başa kalmada eşitlik sağlar. Gizlice bir tarafa bir şey söylemez veya işaret

¹³² Salim Ögüt, *Edebü'l-Kadi*, DİA, c.10, s.409.

¹³³ Ahmet Kılınç, *Osmanlı Devletinde Hâkimlerin Uyması Gereken Etik İlkeleri: Hâkimin Adabı*, Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu, Yargılamada Etik: Geçmişte ve Günümüzde, 26 - 27 Mayıs 2017 - İstanbul, s. 134.

¹³⁴ Nasi Aslan, *İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri*, Karahan Kitabevi, Adana: 2014, s.49-50.

etmez, savunma hakkını etkileyecek bir şeyi telkin etmez, böylece şüpheleri ortadan kaldırır. Taraflardan birinin yüzüne karşı gülmez, çünkü bu cüretkarlık algısına sebep olabilir. Taraflarla şakalaşmaz, çünkü bu yargının önem ve ciddiyetini zedeler. Taraflardan birini evinde misafir etmez. Yüksek sesle bağırılmaz, bilmediği bir dilde konuşmaz. Eğer bir taraf konuşacaksa diğerini susturur, böylece her iki tarafın sözünü işitebilir ve anlayabilir; sonra diğerini konuşturur, böylece tam anlamıyla görüşünü anlamış olur.¹³⁵

Mecelle'nin 1795'inci maddesinde de bu husus şu şekilde düzenlenmiştir: "*Hâkim; meclis-i muhâkemedede alışveriş ve mulâtafe gibi mehâbet-i meclisi izale edecek ef'al ve harekâtdan içtinap etmelidir.*", "*Hâkim duruşma sırasında alışveriş ve şakalaşma gibi duruşmanın saygınlığını etkileyecek fiil ve hareketlerden kaçınmalıdır.*"¹³⁶

Öte yandan İslam hukukuna göre hâkim, taraflar arasında güç, zayıflık, zenginlik veya fakirlik ayrımı yapmadan herkese eşit davranmalı ve adil kararlar vermelidir. Hâkim, işlerine dikkatlice yaklaşmalı, taraflar arasında ayrım yapmamalı ve kayırma göstermemelidir. İslam hukukçuları, eşitlik konusuna büyük önem vermiştir. Ebu Hanîfe'nin ikinci öğrencisi ve Hanefî mezhebinin büyük imamlarından Ebû Yûsuf Yakub b. İbrahim (v.182/798), vefatına yakın bir zamanda hâkimlik görevi sırasında bir olay dışında ayrım yapmadığını belirterek şu şekilde dua etmiştir: "*Allah'ım, hâkimliğim sırasında bir olay dışında taraflar arasında hiçbir zaman adaletten ayrılmadım. Bu olay sebebiyle beni affet.*" Söz konusu olay şu şekildedir: Ebû Yûsuf, bir zamanlar halîfe ile bir hristiyanı yargılarken, halîfeyi ayağa kaldırmak için emretmez ama hristiyana emreder. Ebû Yûsuf, taraflar arasında eşitlik sağlamadığı için ölüm döşeğine kadar bu durumu unutamaz.¹³⁷

¹³⁵ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul: 2020 c. VIII, s. 256-257.

¹³⁶ Cengiz İlhan, *Günümüz Türkçesiyle Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*, Yetkin Yayınları, Ankara: 2011, s.569.

¹³⁷ Barut G (2006) *İslam Hukukunda Edebü'l Kadı ve Günümüz Hâkimlik Mesleği ile Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa, s. 91.

Ayrıca İslam hukukunda hâkimin, yargılama esnasında temiz, tertipli ve makamın gereğine yakışır şekilde giyinmesi de önemsenmiştir. Kirli ve özensiz kıyafet giymesinin mahkemenin ve hâkimin yüceliğine zarar vereceği düşünülmektedir.¹³⁸

1.5.1.1. Hediye Kabul Etmeme

İslam hukuku öğretisinde hâkim, göreve gelmeden evvel kendisine daha önce hediye vermemiş olan yabancılardan gelen hediye kabul edemez. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu konuda şöyle buyurmuştur: "*Ümera'ya verilen hediyeler, ganimetten mal çalmak gibidir.*" Çünkü mahkemeye başvuran bir kişi, hâkime, lehine karar vermesi için hediye vermiş ve hâkimde verdiği karşılığında hediye almış olursa bu durum rüşvet kabul edilmiştir. Ancak kâdîlık görevine atanmadan önce de hâkimle hediyeleştiği bilinen biri için bu sakınca söz konusu değildir. Yine de böyle kişiler mutlak miktarın dışında bir hediye verirse veya halihazırda hâkimin bakmakta olduğu bir davası varsa, hâkim yine bu hediye kabul edemez. Kâdînın yakın ve akrabaları da buna göre değerlendirilir.¹³⁹

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 1796'ncı maddesinde de şu ifadeler yer verilir: "*Hâkim iki hasmdan hiç birisinin hediyesini kabul etmez.*" Osmanlı hukukçularına göre hediyeler dört kısma ayrılmıştır. *Birinci kısım:* Her iki taraf için helal olan hediyedir; bu, hâkim ve memur olmayanların birbirlerine verdikleri hediye içerir. Ancak, hâkimin bu tür hediye kabul edemeyeceği vurgulanmıştır, çünkü bu tür hediye rüşvet gibi değerlendirildiği ifade edilmektedir. *İkinci kısım:* İki taraf için de haram olan hediyedir; bu, haksız bir karar aldirmek için verilen hediyeye örnektir. *Üçüncü kısım:* Sadece alan kişiye yasak olan hediyedir; bir kişinin kendisine yapılan haksızlıktan vazgeçilmesi için verilen hediye içerir. *Dördüncü kısım:* Canına veya malına gelebilecek zarardan korktuğu için verilen hediyedir; bunun verilmesi helal, alınması ise haram olarak değerlendirilir. Birinci kısım hediyeler arasında yer alan

¹³⁸ Hasan Tahsin Fendoğlu, "*Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı*", Osmanlı, c. 6, Ankara 1999, s. 465.

¹³⁹ Mevsilî, age. s. 296.

hediyeleşmeye dâhil olarak, hâkimin hiçbir şekilde hediye kabul edemeyeceği vurgulanmaktadır.¹⁴⁰

İslam hukukunun ana kaynaklarından olan hadislerde memurun hediye almaması gerektiğiyle ilgili çok fazla direktif vardır. Örneğin *"Memurların hediye alması ihanettir."*, *"Benim gönderdiğim memura ne oluyor ki; bu sizin bu da bana hediye edildi, diyor! Babasının yahut da anasının evinde otursaydı, kendisine hediye edilecek mi edilmeyecek mi baksaydı ya!..."* buyurulmaktadır. İslam hukukunun Hulefâ-i Râşidîn dönemi uygulamalarında da bu hükümler sıkı bir şekilde uygulanmıştır. Zira ikinci halife Hz. Ömer (r.a.) memur olarak görevlendirdiği bir kişinin yanında birçok hediye ile döndüğünü fark etmesi üzerine bunları nereden aldığını sormuş "Bunlar bana hediyedir" cevabını alınca o kişiye yukarıdaki hadisi hatırlatmış ve bu hediyeleri beytûlmâla aktarmıştır.¹⁴¹

Hediyeleşme yasağına ilişkin istisnalar yok değildir. Bunlar arasında; kendisini atayan âmirden alınan hediye, davasına bakmadığı akrabasından gelen hediye, davasına bakmadığı ve önceden de hediyeleşmeleri olağan sayılabilecek miktardaki hediyeler bulunmaktadır. Bu durumda, hâkime verilen hediye, veren kişi, süre ve miktar açısından sıkı bir şekilde düzenlendiği anlaşılmaktadır.¹⁴²

Anlaşıldığı üzere hediye yasağının olması hem verenin kendi lehine karar verileceği beklentisine girmemesi hem alanın töhmet altında kalarak yanlış karara meyletmemesi hem de bu duruma şahit olanlarda rüşvet algısı oluşturarak adalete olan güvenin sarsılmaması içindir.

1.5.1.2. Davete İcabet Etme ve Ziyafetlere Katılmama

Hâkim, çekişmeli bir durumda taraflardan birinin özel davetine katılamaz, çünkü bu durum objektifliğini etkiler, hâkimin tarafsızlığını sarsabilir ve kamuoyunda şüphe uyandırabilir. Ayrıca, hâkim olmadan önce kendisini sıkça davet eden birinci

¹⁴⁰ Ahmet Kılınç, *Osmanlı Devletinde Hâkimlerin Uyması Gereken Etik İlkeleri: Hâkimin Adabı*, Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu, Yargılamada Etik: Geçmişte ve Günümüzde, 26 - 27 Mayıs 2017 - İstanbul, s. 150.

¹⁴¹ Ahmet Kılınç, age. s. 151.

¹⁴² Mevsilî, age. s. 296.

dereceden akrabasının özel davetine katılabilir, ancak bu durumda yargıdaki davalardan uzak durmalıdır.¹⁴³

Ayrıca davasına baktığı taraflardan bağımsız genel bir davete katılabilir. Evlenme ve sünnet düğünü gibi umumi davetlere katılmasında herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü bu tür davetlere katılması itibarını zedelemeyiz, aksine bu tür davetlere icabet etmesi tavsiye edilir. Davetlerin umumî ya da hususî oluşu ile ilgili şu görüşler öne çıkmaktadır: On kişiden az kişinin bulunduğu davetler özeldir, daha fazla kişinin bulunduğu davetler ise geneldir. Başka bir görüşe göre, kişi, hâkimin katılmayacağını bildiğinde vermeyeceği davettir.¹⁴⁴

Hâkim, hastaları ziyaret eder ve cenazelere katılabilir, çünkü bunlar, İslam hukukuna göre bir müslümanın diğer müslümanlar üzerindeki haklarındandır.¹⁴⁵ Hâkim bu tür yerlerde uzun süre bulunmaz ve davalarla ilgili kimseye konuşma hakkı tanımaz.¹⁴⁶ Davanın taraflarından birinin hasta olması halinde hâkimin onu ziyarete gitmemesi tavsiye edilmiştir.¹⁴⁷

1.5.1.3. Kötü Anlaşılmalara Yol Açmama (Özel İlgi Göstermeme) ve Taraflara Adil Davranma

Hâkimin uygulaması gereken en önemli hususlardan bir tanesi de taraflar arasında eşitliği sağlamak ve aynı zamanda bu görüntüyü de vermek olduğu açıktır. Bu konuyla ilgili Ömer Nasuhi Bilmen: *"İslam nazarında insanlar esasen müsavidirler, hepsi de aynı mahiyyettedirler, hepsi de haddizatında aynı hürriyeti, aynı hukuki haizdirler, muhtelif ırklara, mesleklere ayrılmaları aralarındaki müsavâtı ihlal etmez."*¹⁴⁸ diyerek yaratılış itibarıyla de tüm insanların eşitliğini esas olarak görmüştür. Bu yüzden ister yargı karşısında olsun isterse diğer zamanlarda insanlara karşı davranışlarda eşitlik esastır.

¹⁴³ Aslan, age. s.55-56.

¹⁴⁴ Mevsilî, age. s. 296.

¹⁴⁵ "Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı altıdır: Karşılaştığın zaman selâm ver, seni dâvet ederse icâbet et, senden nasihat isterse nasihat et, aksırınca Allâh'a hamd ederse «yerhamukellâh» de, hastalandığında onu ziyâret et, öldüğü zaman cenazesinin ardından git." (Müslim, Selâm, 5)

¹⁴⁶ Mevsilî, age. s. 296.

¹⁴⁷ *Mecme'u'l-enhur*, Ali Haydar Efendi, s. 437. *Fetâvâyî Hindiyye*, VI, 265. Akt. Ahmet Kılınç, age. s. 160.

¹⁴⁸ Bilmen, age. s. 221.

Mecelle'nin 1798'inci maddesi de bu konuyla ilgili şunlardan söz etmektedir: "*Esnâ-yı muhakemede hâkim tarafeynden yalnız birisini hanesi kabul etmek ve meclisi hükümde biriyle halvet veyahut ikisinden birine el ya göz veya baş ile işaret eylemek veya anlardan birisine gizli lâkırdı yahut diğerinin bilmediği lisan ile söz söylemek gibi töhmet ve su-i zanna sebep olabilecek hal ve hareket de bulunmamalıdır.*"

Hâkim, yargı meclisinde ve dışarıda taraflardan birine özel bir ilgi göstermemelidir. Yargılama sürecinde, hasımlardan birini odasına alarak özel bir görüşme yapmak veya gizli bilgileri paylaşmak doğru değildir. Hâkim, anlaşılmayan bir dil kullanmamalı ve her iki tarafa eşit davranmalıdır. Taraflardan biri güçlü bir konumda olsa bile, hâkimin duruşmada eşitlik ve adalete riâyet etmesi önemlidir. Hâkim, taraflara bakış, yönelme veya hitap etme konusunda eşitlik sağlamalı ve tarafsızlığını korumalıdır. Taraflardan birine özel bir jest yapmak, gülümsemek veya işaret etmek, hâkimin tarafsızlığını sarsabilir ve adalet algısını zedeleyebilir.¹⁴⁹ Görüldüğü üzere taraflar arasında her türlü eşitliği sağlamak hâkimin görevidir.

Hiz. Ömer'in Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'ye yazdığı mektubunda şu ifadeler bulunmaktadır: "*Teveccühünde, adaletinde ve meclisinde insanlar arasında eşitlik sağla ki soylu bir kimse haksızlık yapacağına dair ümitlenmesin, zayıf bir kimse de adaletinden yana ümit kesmesin.*" Bir rivayete göreyse adamın birisi gelip Hiz. Ali'nin (r.a.) misafiri olur ve Hiz. Ali onu evinde ağırlar. Adam "Bir konuda senden hüküm vermeni istiyorum." deyince Hiz. Ali ona "*Buradan ayrıl, çünkü Hiz. Peygamber (s.a.s.) öbür davacı onunla birlikte olmadıkça taraflardan herhangi birisini misafir etmemizi yasakladı.*" demiştir. Abdullah b. Zübeyr de şöyle demiştir: "*Resulullah'ın (s.a.s.) sünneti her iki hasmın da hâkimin önünde oturtulması şeklindedir.*" Hadisin bir diğer lafzı ise şöyledir: "*Resulullah (s.a.s.) her iki hasmın hâkimin önünde oturması emrini vermiştir.*"¹⁵⁰

Hukukta istikrar ve şeffaflığın sağlanması ve adaletin tam anlamıyla tesis edilmesi için devletin üst kademelerinde bulunan kimselerin de davaları geciktirilmeden sonuca bağlanmalı ve halkın da duyacağı bir biçimde ayrıntılı olarak ilan edilmelidir. Bu tür kimseler karmaşık birtakım olaylar sebebiyle hâkime gelmeleri halinde, meseleyi

¹⁴⁹ Aslan, age. s.56.

¹⁵⁰ Zuhaylî, age. s. 257.

açıklığa kavuşturmak için şerfata uygun olarak üzerinde iyice düşünülüp, olanca çaba sarf edilmeli ve mesele en uygun ve latif bir biçimde yorumlanmalıdır.¹⁵¹

İslam hukukuna göre hâkimin, davanın taraflarından birine delil tavsiyesinde bulunmak da doğru değildir. Aynı şekilde muhakeme esnasında şahide tanık beyanı telkin etmek de mekruh görülmüştür. Keza hâkim, şahidin olay hakkında bilgi sahibi olabileceği ifadeler kullanmaktan da kaçınmalıdır. Yalnızca Ebû Yûsuf, utanç, şaşkınlık veya yargı meclisinden çekinme durumuyla karşılaşan bir şahide telkinde bulunmayı müstahsen görmüştür. Herhalükârda hâkimin bu telkinlerinde, töhmet altında kalma riski olmamalıdır. Zira bu tür telkinler, doğruyu ifade etme amacını taşır.¹⁵²

Yargılamada eşitliğin sağlanması adına fakihler, davanın taraflarının mahkemede duracağı konumu dahi belirlemişlerdir. Taraflar, hâkimin karşısında olmalı ve hâkimin rahatça duyabileceği bir mesafede bulunmalıdır. Yani tarafların normal seslerini kolayca duyabilmek için hâkimin dikkat kesilmesine gerek olmayacak bir uzaklıkta yer almaları gerekmektedir. Bu mesafe "iki zirâ"¹⁵³ mesafesi olarak adlandırılmıştır. Hâkim, bu temelde tarafların seslerini yükseltmelerini yasaklamalıdır çünkü bir tarafın sesini yükseltmesi eşitlik ilkesine zarar verebilecek bir uygulama olarak değerlendirilmiştir.¹⁵⁴

Hz. Ömer, halîfe olduğu dönemde bir dava nedeniyle karşısına çıktığı kâdî Zeyd b. Sâbit'in kendisine özel ilgi göstermesi üzerine, adaletsiz davrandığını belirterek onu uyarmıştır. Ardından davacıya davasından feragât etmesi için telkinde bulunduğu için kendisinin ve bir başkasının kâdî karşısında eşit görülmediği durumları kabul

¹⁵¹ İbn Haldun, *Muzîlî'l-Melâm An Hükkâmi'l-Enâm*, Kadılığın Ahlâki Hükümleri, Ter. Selim Güzel, İber Yayınları, İstanbul:2020, s. 87.

¹⁵² Zuhaylî, age. s. 257.

¹⁵³ Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder; Mehmet Erkal, "Arşın", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/arsin>. Yaklaşık olarak 75 cm ile 90 cm arasında değişmektedir.

¹⁵⁴ *Zeyla'î ve Redd-i Muhtâr ve İnâye ve Feth*, Ali Haydar Efendi, s. 439. Akt. Ahmet Kılınç, age. s. 169.

etmediğini ifade etmiştir. Kuşkusuz onun bu davranışı eşitlik ilkesine bağlılığını vurgulayan bir uyarıdır.¹⁵⁵

Aynı zamanda hâkim, mahkeme meclisinde kendisi için ne bir şey satar ne de satın alır. Çünkü bu durum töhmete sebebiyet verebilir. Ancak mahkeme meclisi dışında alışveriş yapmasında bir sakınca yoktur. Ebu Hanîfe'ye göre, mahkeme meclisi dışında (hasımlardan) alışveriş yapması mekruhtur. Kâdî, sadece tanımadığı ve kendisine iltimas yapmayacak kişilerle alışveriş yapabilir.¹⁵⁶

Ayrıca ünlü İslam sosyoloğu İbn Haldun “*Hâkim kendisini fesada götürecek kimselerle arkadaşlık etmekten uzak durma hususunda uyanık davranmalı, o kimselerle oturup kalkmamalı, mümkün mertebe beri olmalıdır. Zira bazı kimselerle muhabbetteki tesir, Hârût ve Mârût'un sihrinden daha etkilidir*”¹⁵⁷ diyerek hâkimin sosyal hayatta dahi arkadaş seçimi de dahil olmak üzere pek çok meseleye özen göstermesi gerektiğini ifade etmektedir.

1.5.2. Hâkimin Hüküm Vermekten Kaçınması Gerektiği Durumlar

1.5.2.1. Sağlıklı Düşünmeye Engel Bir Halde iken Hüküm Vermeme

İslam hukuku yargı etiğine göre kâdî, üzüntü, uykusuzluk ve kızgınlık gibi durumlarında hüküm vermekten kaçınmalıdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) açıkça “*Kâdî öfkeli iken hüküm vermesin.*”, “*Hükümü ancak tok iken versin.*” buyurmuştur. Hüküm verirken düşünmeye ihtiyacı olan hâkimin düşünce kapasitesinin bu durumlarda etkilenebileceği kesindir. Davalara baktığı günlerinde nâfile oruç tutması da mekruh kabul edilir. Çünkü kişiye açlık hissi veren oruç, sağlıklı düşünmeyi olumsuz etkileyebilir. Ayrıca uzun süren celseler de hâkimin performansını düşürebilir. Bu yüzden ara ara dinlenmesi tavsiye edilir.¹⁵⁸

Bahsi edilen hadis-i şerif gereği hâkim, adaletin sağlanması için zihinsel ve duygusal etkilerden uzak durmalıdır. Çünkü bu faktörler dikkati dağıtabilir ve haksızlığa yol

¹⁵⁵ Hasan Tahsin Fendoğlu, *Anayasal Derinlik Türkiye'nin Anayasal Hafızası* (Türk Anayasa Tarihi), Yetkin Yayınları, Ankara: 2012. s. 674-675.

¹⁵⁶ Mevsilî, age. s. 297.

¹⁵⁷ İbn Haldun, age. s. 91.

¹⁵⁸ Mevsilî, age. s. 296.

açabilir. Bu konuyla ilgili hadise göre, hâkim, adaleti sağlamak adına her durumda doğru düşünebilmeli ve zihinsel dinginliği korumalıdır. Ancak her zaman ruhsal dinginliği sürdürmek mümkün olmayabilir. Bu hadis, ideal durumu teşvik etmekle birlikte, ifade edilen yasak bazı âlimler tarafından kerâhet (isteğe bağlı) kategorisine konmuştur. Yine de hâkim, olumsuz şartlarda hüküm verdiğinde isabetli olduğu takdirde bu geçerli kabul edilmiştir.¹⁵⁹

Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'nin 1812'inci maddesinde de konuyla ilgili olarak; *"Hâkim, gam ve gussa ve açlık ve galeb-i nevm gibi sıhhat-ı tefekküre manii olabilecek bir ârıza ile zihni müşevveş olduğu halde hükme tasaddi etmemelidir."* denilmektedir. Bu madde *"Hâkim, üzüntü ve kaygı ve açlık ve uyku basması gibi sağlıklı düşünmeye engel olabilecek bir sakathık ile aklı karışık olduğu zaman hüküm vermeye girişmemelidir."*¹⁶⁰ şeklinde açıklanmaktadır.

Görüldüğü üzere yukarıdaki maddede hâkimin sağlıklı düşünmeye engel olabilecek hallerde karar vermemesi gerektiği vurgulanmış ve sağlıklı düşünmeye engel olacak haller genişletilmiştir. Hâkimin üzüntülü, kaygılı, aç, uykusuz veya diğer duygusal durumları, sağlıklı düşünmesine engel olabilir. Fakihler buna çok sevinçli olmak, susuz olmak, çok tok olmak, aşırı sıcak veya soğuktan etkilenmek, uykusuz olmak, fazla yorgun olmak, aşırı tok olmak, kötü duygular veya şiddetli cinsel arzular gibi durumları da eklerler. Hâkimden beklenen, sakin ve mûtedil bir haldeyken karar vermesidir, zira bu tür duygular ve haller dikkatini dağıtabilir veya duygusal tepkilere yol açabilir, bu da adalete uygun olmayan kararlar almasına neden olabilir.¹⁶¹

Konuyla ilgili yazıları bulunan İbn Haldun'a göre de kâdî, korkudan dolayı da âdil karar veremeyeceği zannına kapılırsa yargılamadan kaçınmalı, içine düşen bir şüphe sebebiyle doğru hükme ulaşamayacağı endişesine kapılırsa *"Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe etmediğini yap."* hadisine sarılmalıdır.¹⁶²

¹⁵⁹ Aslan, age. s.58.

¹⁶⁰ Cengiz İlhan, *Günümüz Türkçesiyle Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*, Yetkin Yayınları, Ankara: 2011, s. 575.

¹⁶¹ Kılınç, age. s. 175.

¹⁶² İbn Haldun, age. s. 73-74.

1.5.2.2. Davanın Taraflarından Birinin Hâkimin Yakını veya Düşmanı Olduğu Davada Hüküm Vermeme

İslam hukuku geleneğine göre hâkim, usul ve fûrûundan (anne, babası, dedesi, ninesi, çocukları ve torunları) birisi veya eşi lehine hüküm vermemelidir. Aynı şekilde hizmetçisi veya geçimini sağladığı kişilerin lehine hüküm vermesi de uygun değildir. Eğer dava konusu malda hâkimin ortaklığı varsa, bu durumda da aynı prensiplere riayet etmelidir. Ancak, hâkim, usul ve fûrûundan olan kişilerin aleyhine hüküm verebilir, çünkü bu durumda herhangi bir töhmet altında kalması söz konusu olmaz.¹⁶³ Ömer Nasuhi Bilmen konuyla ilgili olarak şunları söyler: *"Bir hâkim, kendi nefsi hakkında ve kendi lehine şahadetleri caiz olmayan kimselerin lehine hükm edemez, ederse nâfiz olmaz, bunda töhmet vardır."*¹⁶⁴

Ayrıca hâkimin kendisiyle aralarında düşmanlık bulunan kişilerin davalarında, düşmanı aleyhine hüküm vermesi de kabul edilmez. Çünkü düşmanlar arasındaki şahadetlerin kabul edilmediği gibi, hâkimin düşmanına karşı verdiği hüküm de kabul edilemez. Bu durum hükümde tereddüte yol açabilir ve töhmet doğurabilir. Ancak bazı görüşlere göre, hâkimin adil olduğu durumda bu mümkün olabilir. Ancak bu son yaklaşımı da dikkatle değerlendirmek gerekir.¹⁶⁵

1.6. Mecelle'ye Göre Hâkimin Vasıfları

Osmanlı Hukuku'na göre, bir hâkimin olgun ve ergin olması gerekmektedir. Çocuklar, akıl hastaları, görme engelliler ve tarafların seslerini duyamayacak kadar sağır olanlar hâkimlik yapamazdı. Bu hukuk sisteminde, hâkimlerden bağımsızlık, tarafsızlık ve adil olma gibi özellikler aranmıştır. Bunlar iyi ile kötüyü ayırt etmek için bulunması gereken özelliklerdir. Bu şartları taşımayan birinin yapmış olduğu yargılama geçerli bir yargılama olmayacaktır.¹⁶⁶ Mecelle'de bu konuda belirli hükümler bulunmaktadır.¹⁶⁷

¹⁶³ Aslan, age. s.58-59.

¹⁶⁴ Bilmen, age. s.224.

¹⁶⁵ Aslan, age. s.59.

¹⁶⁶ Recep Akcan, *Hâkimin Vasıfları, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları*, Ankara: 2014, s. 19.

¹⁶⁷ Osman Kaşıkçı, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*, İstanbul: 1997 s. 296.

Mecelle’de kâdî yerine "hâkim" kelimesi tercih edilmiştir. Mecelle m.1792- 1794’de hâkimin vasıfları, m.1795-1799’de ise hâkimin âdabı (yargılama etiği) düzenlenmiştir.¹⁶⁸ Mecelle, hâkimin hangi vasıflara haiz olması gerektiğini vecîz bir üslup ile aktarmıştır. Mecelle’nin 1792. maddesinde hâkimin nitelikleri hakkında; *"hâkim; hakîm (adaletli, akıllı, bilge, âlim), fehîm (anlayışlı, zeki), müstakîm (dosdoğru, bağımsız, dürüst), emîn (kendinden bilgisinden emin olmalı, güvenilir), mekîn (şeref sahibi, saygın, vakar sahibi) ve metîn (sabırlı, metanetli) olmalıdır."*¹⁶⁹ ifadeleri bulunmaktadır.

Mecelle’de hâkimin vasıfları sayılırken onun hâkim, fehîm, müstakîm, emîn, mekîn ve metîn olmasının dışında; fıkıh meselelerine ve yargılama usulüne vâkıf ve davaları onlara uygulayarak sonuçlandırmaya güç yetirebilir olması şartı aranmış, böylelikle hâkimliğin bilgi, sanat ve yüksek karakter gerektirdiği belirtilmiştir.¹⁷⁰

Türk Yargı Etiği Bildirgesinin başlangıcında da hâkimlerle savcılar tanımlayan "hâkim, fehîm, müstakîm, emîn, mekîn ve metîn" ifadesi yer almaktadır. Bir buçuk yüzyıl önce Mecelle’yi kaleme alan âlimlerin, hâkimin niteliklerini özetlemek üzere büyük bir itina ile seçtikleri bu sözcüklerin, önemli bir kültür ve bilgi birikimini ifade ettiği ve bu tanımlamanın bugün halen geçerliliğini sürdürdüğü kesindir.¹⁷¹

Hâkimin tayin edilirken göz önünde bulundurulması gereken en önemli hususlardan ikisi; karakter bütünlüğü ve tarafsızlığıdır. Yüksek karakter sahibi ve ahlaken bu görevi yerine getirebilir olması, onun sahip olduğu bilgi yığınının; tarafsızlığı ve hakka riayet edecek olması da zeki olmasından daha önemlidir.¹⁷² Aynı zamanda hâkimin hüküm verirken durumu ile ilgili Mecelle’de şu şekilde ifadelere yer verilmiştir; *"hâkimin zihni; gam, keder, açlık veya uyku basması gibi sağlıklı"*

¹⁶⁸ Mustafa Avcı, *Mecelle’ye Göre Hâkimin Nitelikleri ve Yargılama Etiği*, TAAD, Yıl:7, Sayı:27 (Temmuz 2016), s.36.

¹⁶⁹ Cengiz İlhan, *Günümüz Türkçesiyle Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*, Yetkin Yayınları, Ankara: 2011, s.569.

¹⁷⁰ Avcı, age. s.46.

¹⁷¹ Ejder Yılmaz, *Yargı Etiği*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2020, s.1307.

¹⁷² Nası Aslan, *İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri*, Karahan Kitabevi, Ankara:2005, s.45.

*düşünmeye engel olabilecek bir arıza ile belirsiz veya düzensiz hale gelirse hüküm vermeye girişmemelidir."*¹⁷³

Osmanlı devletinin son yüzyılında şer'î mahkemelerde hukuki dayanak olarak kullanılan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 1792. maddesine göre hâkimin nitelikleri şöyledir:

1.6.1. Hakîm

"Hakîm" terimi, uzmanlık ve derin bilgi anlamına gelir. Bu, bir kişinin sadece bilgi sahibi olmakla kalmayıp, aynı zamanda hikmetli kararlar verebilen, evrenin ve var oluşun derin sırlarını anlayabilen biri olduğunu ifade eder.¹⁷⁴ Hâkim, işlerini doğru ve eksiksiz bir şekilde yerine getirebilen, bilgi ve hikmet sahibi olan kişiyi tanımlar.¹⁷⁵ *"Hakîmden maksad, âkil, adil, sâlih olan zattır."*¹⁷⁶ Yani yargılama işini yapacak kişi akıllı, adaletli ve erdemli olmalıdır. Adaleti gerçekleştirmeyi ve doğruyu bulmayı hedefleyen bir yargıç, bir olayın mahiyeti konusunda tereddüt yaşadığında, bilgili kişilerle danışma yapmalıdır. Bu onun işini kolaylaştıracak ve doğru karara ulaşmasına yardımcı olacaktır.¹⁷⁷

1.6.2. Fehîm

Fehîm kelimesi, anlayışlı ve hızlı kavrayan anlamına gelir. *"Fehîmden maksad, anlayışlı, fetanetli, vücuhî fıkha, sünnete, âsâra, ve nâsın âdetlerine vâkıf bir zât demektir."*¹⁷⁸ Mecelle'de hâkimin ferâset niteliği fehîm olarak nitelendirilir. Bir hâkim ferâsetli olmalı ve iki tarafın isteklerini iyi anlamalıdır. İslam Peygamberi, hâkimlerin aşırı açlık, susuzluk ve öfkenin düşünce yeteneğini etkilediği durumlarda hüküm vermesini yasaklamıştır. Hz. Ömer de Ebû Mûsa el-Eş'arî'ye yazdığı mektupta *"Zihnini boşalt ki, senden istenen şeyi anlayabilesin!"* ifadesini kullanmıştır.¹⁷⁹

¹⁷³ Mecelle'nin 1812. maddesi.

¹⁷⁴ Ejder Yılmaz, *"hâkim" kavramı*, *Hukuk Sözlüğü*, Ankara: 2001 s. 334

¹⁷⁵ İlhan Kutluer, *"Hikmet"*, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hikmet#1> (06.01.2024).

¹⁷⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul: 1991, c.VIII, s.213.

¹⁷⁷ Avcı, age. s.47.

¹⁷⁸ Bilmen, age. s.213.

¹⁷⁹ Avcı, age. s.47.

Bir kişi, tarafların delillerini değerlendiremeyen ve hileleri göremeyecek kadar ferasetten yoksun ise elbette hâkimlik yapamaz. Öyle ki bazı bilginler, az bilgiyle derin anlayışın, çok bilgiyle az anlayıştan daha faydalı olduğunu söylemişlerdir.¹⁸⁰ Ne var ki, hâkimin her durumda olağanüstü bir deha sahibi olması da mümkün değildir. Çünkü ařırđ deha ve zgven, sahibini sadece kendi düşüncesine göre karar almaya yönlendirerek şeriat kurallarına aykırı bir duruma sokabilir.¹⁸¹

Mecelle'nin 1811. Maddesine göre, fehîm sahibi bir kişi, âlim (müçtehit) olmasa bile hüküm verebilir. Buradaki amaç ise hakkđ bir şekilde sahibine ulaştırmaktır. Tabiatıyla bu, başka bir uzman görüşüne dayanarak da gerçekleşebilir. 1793. maddenin ifadesine göre ise, bir hâkimin hukuki konularda yeterli bilgiye sahip olması ve muhakeme usulüne ilişkin kuralları uygulamada yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmasına değinilmiş, hâkimin sahip olduğu bilgi ve tecrübeyi bakmakta olduğu davalara etkili bir şekilde uygulayabilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁸² Buna göre hâkimin bilgili, kuvvet ve anlayış sahibi olması, tarafsız bir şekilde delilleri değerlendirerek karar vermesi gerekir. Bu şekilde davranıp da doğru karar vermese dahi kararından sorumlu tutulamayacağı düzenlenmiştir.¹⁸³

Osmanlı devlet geleneğinde, insanlara makam ve mevki verirken uygun kişileri seçip görevi onlara vermek kamu otoritesi için zorunludur. İslam Hukuku perspektifine göre yöneticilerin, resmi görevleri ehline vermeleri gereklidir. Ehliyetsiz bireylere makam ve mevki vermek hem devletin hem de milletin büyük zarar görmesine yol açabilir. Nitekim birçok adaletsiz uygulama, ehliyet ve liyâkat sahibi olmayan kişilerin makamlara getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple idari görev seçimlerinde ehliyet ve liyâkat esas alınmalı, rüşvet, yakınlık gibi adaletten sapmaya neden olacak tutumlar engellenmelidir. Görevi hak etmeyene yardım etmek, görevi hak eden ehil kişilere zarar vermektir, mesleki yeterliliği olmayana iyilik de limlere göre ihanet etmektir. Ayrıca aynı pozisyondaki görevliler arasında haksız uygulamalar, hakkđ ihlal

¹⁸⁰ Adnan Koşum, *İslam Hukuk Doktrininde Yargı Hataları nleyici Tedbirler ve Hatalardan Doğan Sorumluluk*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta: 2004, s.15.

¹⁸¹ Bilmen, s.215-216, No:36.

¹⁸² Mecelle 1793. maddesi şu şekildedir: "*Hâkim, mesail-i fıkhiyyeye ve usul-i muhakemeye vakıf ve deavi-i vakıayı anlara tatbikan fasl ve hasme muktedir olmalıdır.*"

¹⁸³ Avcı, s.48.

edilenin mesleki motivasyonunu düşürebilir ve çalışma barışının bozulmasına yol açabilir. Bu nedenle herkes, hak ettiğini hak ettiği kadar almalıdır.¹⁸⁴

1.6.3. Müstakîm

Müstakîm kavramı "Doğru, namuslu, dik, dürüst"¹⁸⁵ anlamlarına gelir. Ömer Nasuhi Bilmen'e göre, "*Müstakîmden maksad; doğru sözlü olan, hilekâr, muânid¹⁸⁶ olmayan, nâsdan rüşvet veya hediye almayan, namusu muhtel bulunmayan zattır.*"¹⁸⁷ Hâkim, dürüst ve ılımlı olmalı, şiddete kaçmadan otoriter; güç kullanmadan, zayıflığa düşmeden nazik ve alçakgönüllü olmalıdır. Asık suratlı, katı kalpli, kötü huylu, kaba, kibirli ve inatçı olmamalıdır.¹⁸⁸ Çünkü hâkimlik önemli bir sorumluluktur. Daha bilgili, güçlü, etkileyici ve insanlar arasında daha çok tanınan, insanların kaba davranışlarına karşı daha sabırlı olanlar, hâkim olmaya daha uygun adaylardır. Çünkü hâkim, adeta Peygamber'in makamında oturan; Peygamberin adına, onun getirdiği hükümleri uygulayan kişidir.¹⁸⁹

Müstakîm olarak ifade edilen, bir hâkimin hilesiz ve inatsız olması, rüşvet ve hediye kabul etmemesi, doğruluğa ve dürüstlüğe sahip olması gerektiğidir. Ali Haydar Efendi'nin açıklamalarına göre, müstakîmden kasıt, hâkimin hilekâr olmaması, istenen şeyi yerine getirmeye çalışan, halktan hediyeler veya rüşvetler alan biri olmaması ve kişinin namuslu olmasıdır. Namuslu olmayan kişilerin asla hâkimlik yapmaması gerektiğini vurgular. Bu tür kişiler, yeterli vasıflara sahip olmadıkları için hâkimlik görevini üstlenmemeli ve eğer üstlenmişlerse derhal görevden alınmalıdır. Bu durumun temel nedeni, bu kişilerin güvenilmez olmalarından kaynaklanmaktadır.¹⁹⁰

¹⁸⁴ Fahri Unan, *Osmanlı İdare Felsefesinde Adalet, Adalet Kitabı*, Ed: Halil İnalcık/ Bülent Arı / Selim Aslantaş, Kadim Yayınları, Ankara: 2012, s. 115-116.

¹⁸⁵ Ejder Yılmaz, "müstakîm" kavramı, *Hukuk Sözlüğü*, Ankara:2001, s. 635.

¹⁸⁶ "Muannid" kavramı sözlükte "inatçı" olarak geçmektedir. Bkz. <https://www.luggat.com/muannid/1/1>

¹⁸⁷ Bilmen, s.213.

¹⁸⁸ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, Gül Neşriyat, c. 4, ts., s. 428.

¹⁸⁹ Avcı, s. 48.

¹⁹⁰ Ali Haydar Efendi, age. s. 428.

1.6.4. Emîn

"Emîn" kavramı "emniyetli, güvenilir, sağlam, tehlikeden uzak, güvenlik altında, kendisine emanet edilebilen kişi, inanılır"¹⁹¹ anlamlarına gelmektedir. Ömer Nasuhi Bilmen'e göre, "*Emînden maksad; gadirden, hiyanetden beri, mevsuk, ¹⁹² mutemed zat demektir.*" ¹⁹³ Mecelle'de müstakîm ve emîn kavramları yan yana ve birlikte belirtildiğinden bu hüküm uyarınca, hâkim doğru, güvenilir, dürüst ve edepli biri olmalıdır.¹⁹⁴

Buna göre hâkimin her konuda güvenilir, haksızlık ve hainlik yapmayan, iffetli ve günahlardan kaçınan bir kişi olması önemlidir. Yargı işiyle uğraşanlar, toplumsal itibarlarını zedeleyebilecek olumsuz durumlardan uzak durmalıdırlar. "Emîn" olarak nitelendirilen kişi, her yönden mükemmel, akıllı, olgun ve yetenekli biri olmalıdır. Diğer bir açıklamaya göre ise emin, hevasına uymayan, korku ve ümitle karar vermeyen kişiyi ifade eder. Ayrıca hâkim, yardımcı personelini dikkatlice seçmeli ve onları sürekli olarak denetlemelidir.¹⁹⁵

Hâkimin güvenilir ve emin olması, toplumun gözünde itibarını ve verilen hükümlerin meşruiyetini artırdığı da muhakkaktır. Bu ilkeye bağlı olarak, Osmanlı devletinde yargı sistemi, herkese karşı tarafsızlık ve eşitlik ilkesine büyük önem verir. Adalet mekanizmaları, sosyal statüsü ne olursa olsun her bireye eşit davranmıştır. Adaletnamelerde sıklıkla, bir yerde adaletsizlik ve zulüm varsa bunun bölgedeki yetkililerin ve kâdîların görevlerini layıkıyla yerine getirmemelerinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Hatta Osmanlı'da yaşamış Avrupa kökenli gezginlerin anlatımlarına bakıldığında, bu dönemde insanların dinlerine bakılmaksızın adalete erişebildiği, haklarını aramak için hâkimlere aracısız başvurabildiği, bu durumun bireylerin avukat tutma gerekliliğini ortadan kaldırdığı gözlemlenir.¹⁹⁶

¹⁹¹ Yılmaz-Sözlük, s. 254, "emin" maddesi.

¹⁹² Mevsuk kavramı, "güvenilir, delilli, vesikalı, kendisine inanılır olan, şâyân-ı itimad olan, delile dayanan hakikat, belgeli, sağlam" gibi birçok anlama gelmektedir. Bkz. <https://www.luggat.com/mevsuk/1/1>.

¹⁹³ Bilmen, s. 213.

¹⁹⁴ Rıfat Uslu, *İslam Yargı Hukukunda Hâkimlik Müessesesi*, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2018, c.7, sayı 4, s. 74.

¹⁹⁵ Avcı, s.48.

¹⁹⁶ Abdullah Demir, *Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir: 2010, s. 27.

Dahası Osmanlı döneminde hâkim olmak isteyenler hakkında güvenlik soruşturması yapıldığı bilinmektedir. Tarihi bir anekdot olarak böyle bir adayı incelemek için görevlendirilen yetkili kişi, adayın yürümeyen bir hayvanı yürütmek amacıyla ot ile kandırmasını kâdîlık görevine atanmasına mani bir gerekçe olarak rapor etmiştir.¹⁹⁷ Göreve getirilirken önem verilen bu titiz anlayış ve uygulamaların bir sonucu olarak, kâdîların devlet yönetiminde dürüst ve güvenilir bireyler olduğuna şahit olunur. Bu yüzden olsa gerek, mühimme defterlerine bakıldığında diğer yöneticilere kıyasla kâdîlar hakkında yapılan şikayetlerin oldukça az olduğu gözlemlenmiştir.¹⁹⁸

1.6.5. Mekîn

"Mekîn" kelimesi, "Vakarlı, temkinli, sakin, nüfuzlu, iktidar sahibi"¹⁹⁹ anlamlarına gelmektedir. Ömer Nasuhi Bilmen; "*Mekinden maksad; mekânet ve şerefe sahibi olan, hafifül'meşreb olmayan, esafil-i nâsdan bulunmayan kimsedir.*" demektedir.²⁰⁰ Bu kavramı, hâkimin yargılama sırasında ciddi ve dikkatli olması; şahsının ve mahkemenin şeref ve haysiyetini koruması şeklinde anlamak mümkündür.²⁰¹

Bazıları mekîn olma ilkesiyle ilişkilendirerek, Mecelle'nin 1795. maddesinde hâkimin duruşma sırasında alışveriş yapma ve şakalaşma gibi davranışlardan kaçınarak duruşmanın saygınlığını koruması gerektiği ifade etmiştir.²⁰² Burada vurgulanmak istenen, duruşma esnasında mesleğin saygınlığına zarar verebilecek tutum ve davranışlardan kaçınmaktır. Yargılama sürecinde hâkimin, makamın saygınlığını koruması ve bu doğrultuda uygun olmayan söz ve davranışlardan kaçınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Çünkü taraflar arasında hüküm verecek olan kişinin vakur ve sakin olması, hâkimlik makamına ve verilecek karara karşı tarafların nazarında güveni sağlamak açısından son derece önemlidir.

¹⁹⁷ Selçuk Hondu, *Türk Hukuk Tarihi Perspektifinden Yargı Etiği*, Yargı Etiği Sempozyumu, Ankara: 2013, s.154.

¹⁹⁸ Abdullah Demir, *Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir: 2010, s. 46.

¹⁹⁹ Yılmaz-Sözlük s. 570 "mekin" kavramı.

²⁰⁰ Bilmen, s.213.

²⁰¹ Akcan, *Hâkimin Vasıfları*, s.280.

²⁰² Cengiz İlhan, *Günümüz Türkçesiyle Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*, Yetkin Yayınları, Ankara: 2011, s. 569.

1.6.6. Metîn

"Metîn" kavramı: "Sağlam, dayanıklı, sabırlı" anlamındadır.²⁰³ Bilmen bu kelime hakkında *"Metinden maksad; kavi, te'sirata tabi olmakdan beri, unf ve gazab göstermeksizin pek ciddi, mehib, sabırlı zattır."* demektedir.²⁰⁴ Çünkü hâkimlik mesleğinde, insanları dinlemek ve anlamak büyük önem taşır. Bunun için sabırlı olmak, öfkeli hal ve hareketlerden kaçınmak hâkimlerin sahip olması gereken en önemli özelliklerden biri olarak kabul edilir.²⁰⁵ "Metîn" kelimesiyle ifade edilen de işte tam budur. Yani hâkimin dayanıklı ve güçlü, dış etkilere karşı dirençli, şiddet ve sertlikten uzak ancak ciddi bir tavır sergileyen, azametli ve sabırlı olması gerektiğidir. Bu prensip, hâkimin iç ve dış etkilere bağımsız ve tarafsız bir şekilde, önyargısız olarak kanuna, vicdana ve adalete uygun bir biçimde karar vermesi gerektiğini vurgular. Hâkim, harama bulaşmaktan kaçınmalı, tamahtan uzak durmalı, itibarlı olmalı ve düşük ahlaklı kişilerle ilişkiden kaçınmalıdır. Hâkimin zengin olması, hâkimin insanların malına meyletmemesini ve kötü niyetli eleştirilere maruz kalmamasını sağlar. Zenginlik, özellikle insanların maslahatlarına adanmış bir hâkim için büyük bir fazilet olabilir. Hâkim, görevini haksız kazanç sağlamak için kullanmamalı ve mümkünse göreve atanacak hâkimler tok gözlü olanlardan seçilmelidir.²⁰⁶

Konuyu bitirirken genel bir belirleme olarak şunu da ilave etmeliyiz ki İslam hukuku edebiyatında ideal bir hâkim profili oluşturulurken her zaman orta bir çizgi benimsenmiştir. Örneğin hâkim güçlü olmalıdır; buna mukabil insanlara karşı sert ve kaba davranışlardan kaçınmalıdır. Heybeti zalimleri caydırmalı; fakat despot ve baskıcı olmamalıdır. Aynı şekilde hâkim yumuşak olmalıdır; ancak görevinde zaafiyet göstermemelidir. Yönetimde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) halefi olarak kabul edilen hâkim, dini duyarlılığa, akıl yeterliliğine, anlayış kapasitesine, hadis ve sünnet bilgisine sahip olmalıdır. Ayrıca fıkıh usulüne vakıf olmalı, güvenilir, yargılama sürecinde asık suratlı veya inatçı olmayan bir tutum sergilemelidir.²⁰⁷ Hâkim, iş

²⁰³ Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliye)*, İstanbul:1982, s. 407.

²⁰⁴ Bilmen, s.213.

²⁰⁵ Selma Çetiner, *Hukuk Eğitimi ve Etik*, Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu, ABSGBY, İstanbul:2016, s. 273.

²⁰⁶ Avcı, s.49.

²⁰⁷ Avcı, s.46.

yükünden şikayet etmemeli, vazifesinde bıkkınlık göstermemeli, taraflara yüzünü ekşitmemelidir.²⁰⁸

²⁰⁸ Serahsî, Ebubekir Muhammed b. Ahmed (ö.1090), *el-Mebsût*, Beyrut: 1986, c. XVI, s.64.

İKİNCİ BÖLÜM

POZİTİF TÜRK HUKUKUNDA HÂKİMLİK MESLEK ETİĞİ VE İSLAM HUKUKUYLA MUKAYESESİ

2.1. Etik

Etik, Eski Yunanca kökenli "ethos" kelimesinden türemiştir²⁰⁹ ve ahlak felsefesi veya ahlak bilgisi anlamında kullanılır. Bu bağlamda, Arapça kökenli "ahlak" kelimesi ile Yunanca kökenli "etik" kelimesi birbirlerinin yerine geçebilir şekilde kullanılmaktadır.²¹⁰ Etik, insanların bireysel ve toplumsal ilişkilerinde temel değer ve kuralları, bu değer ve kuralların doğru-yanlış, iyi-kötü gibi ahlaki boyutlarını araştıran ve eleştiren bir felsefe disiplini.²¹¹ Başka bir ifadeyle etik, ahlaki olarak iyi ve kötünün ne anlama geldiğini, insanlarda ahlaki bilincin ve yargının nasıl oluştuğunu, ödev ve sorumluluk bilincini nasıl kazandırmayı, bireylerin ve toplumun ahlaki davranışlarını neden sergilemeleri gerektiğini inceleyen bir alan olarak tanımlanabilir. Etik, insanların doğru ve yanlış hakkında fikir birliğine vardığı genel ilkeleri ifade eder ve bu ilkelere dayanarak ahlaki değerleri belirler.²¹²

Diğer bir tanım ile etik, belirli bir faaliyet alanında veya günlük yaşamda insanların eylemlerinin yerine getirilmesinde esas alınması gereken ahlaki değerler bütünüdür.²¹³

Etik, her bir kişinin bir davranışta bulunurken uygulaması gerektiğini düşündüğü, hissettiği tüm ahlak ilkeleri şeklinde de tanımlanmıştır.²¹⁴ Her bireyin bir davranışta

²⁰⁹ Aziz Can Tuncay, *Hukuksal Etik (Legal Ethics) Ders Notları*, Genişletilmiş 2. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul: 2015, s. 2.

²¹⁰ Yusuf Karakoç, *Hukuk-Etik İlişkisi, Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar - V Sempozyumu*, 13-17 Eylül 2010 İstanbul, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, S. 24, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul: 2012, s. 91.

²¹¹ Lokman Çilingir, *Ahlak Felsefesine Giriş*, Elis Yayınları, İstanbul: 2015, s.53.

²¹² Ahmet Ulutaş, Ömer Serdar Atabey, *Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Yargı Etiği*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 5.

²¹³ A. Can Tuncay, *Hukuksal Etik (Legal Ethics) Ders Notları*, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul: 2015, s. 1,2.

²¹⁴ Mustafa Lütfi Şen, *Kamu Görevlileri Etik Rehberi*, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Ankara: 2014, s. 11.

bulunurken uygulaması gereken ahlak ilkelerini içerir. Ahlak felsefesi olarak da adlandırılan etik, insan davranışlarının iyi veya kötü olduğu yargısına nasıl varıldığını, bu yargının altında yatan niyet ve amaçları inceler.²¹⁵

Etik, ahlakın belirli bir alanda, özellikle meslek alanlarında, kurallaştırılmış ve yükümlülüklerle dönüştürülmüş daha somut halidir.²¹⁶ Etik ilkeleri ve ahlak kuralları, insanların birbiriyle olan sosyal ilişkilerini düzenler ve toplumsal huzurun ve barışın sağlanmasında önemli bir etkiye sahiptir.

2.1.1. Yargı Etiği

Tarihsel olarak tüm toplumlar ve kültürler, adalet hizmetine büyük bir kutsiyet atfetmişlerdir. Hâkimlerin adaleti gerçekleştirmek üzere sahip olmaları gereken özellikler konusunda farklı kültürler arasında çeşitlilik gözlemlense de, temelde birçok toplumun ortak değerlere sahip olduğu görülür. Bu ortak değerlere göre, her türlü uyuşmazlıkta vicdani kanaatine dayanarak karar verecek hâkimlerin üstün niteliklere sahip, devletin yasama ve yürütme organlarının etkilerinden bağımsız, tarafsız, her koşulda adil kararlar verebilecek cesaret ve güvenilirlikte, konusunda yeterli bilgi ve tecrübeye sahip ve kararlarını uygulayabilecek ehliyette olmaları beklenir.²¹⁷

Burada cevaplanması gereken en önemli soru "*Yargı nasıl etik olur?*" sorusudur. Hukukçular bu soruyu "*Yargının etik olması, her şeyden önce yargı bileşenlerinin etik olması ve yargı sisteminin etik yargılamaya imkân verecek biçimde yapılanmasıyla mümkün olur.*" diyerek yanıtlarlar.²¹⁸ Buna göre yargıçların nasıl doğru karar vereceklerini bulmaları, vicdani bir mesele olarak kabul edilir. Adil bir yargılama için yargıcın, iyiliği isteme ve adil karar verme isteğine, gerçekler, kavramlar ve değerler hakkında bilgiye ve doğru değerlendirme yapabilecek zihinsel kapasiteye sahip olması gerekmektedir.²¹⁹

²¹⁵ Necat Kırış, *Hukuk ve Etik Hukuk Mesleğinin Ahlaki Boyutu*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul: 2016, s.56.

²¹⁶ Muhammet Özkes, *Ülkemizde Yargı Etiği Sorunlarına Örneklerle Bir Bakış*, Yasama ve Yargı Etiği Alanındaki Gelişmeler Uluslararası Konferansı, 18 Şubat 2009 Ankara, (Yargı Etiği), s. 2.

²¹⁷ Mahmut Şen, *İdeal Hâkim İhtiyacı ve Yargı Etiği*, TAAD, Yıl:4, Sayı:14, Temmuz 2013, s.693.

²¹⁸ Tepe H. '*Yargı Etiği*' ya da *Yargıda Etik: Yargı Nasıl Etik Olur?*, Hacettepe HFD, 7(1) 2017,s.86.

²¹⁹ Tepe, 95.

Yargının etik işleyişi ile ilgili belgeler genellikle, yargıcın yapması ve yapmaması gereken davranışları, yargıcın vasıflarını içerir. Bu belgelerde yer alan önerilere göre, hâkimler yasama ve yürütme organlarının etkisinden bağımsız olmalı, aile üyelerinin yer aldığı davalardan uzak durmalı, yargısal görevlerini tarafsız, önyargısız ve iltimassız bir şekilde yerine getirmeli ve tüm yargısal görevlerini etkin, adil ve zamanında tamamlamalıdır. Bu belgeler, sadece değer ve ilkeleri belirlemekle kalmayıp, aynı zamanda davranışlara da yer vererek, mesleki etiği ve bu etiğin mesleğin daha iyi icra edilmesi için nasıl kullanılacağını ortaya koyarlar. Ayrıca, bu tür belgelerde sayılan değerlere ve davranışlara dair önerilerin sınırlı olmadığı ve korunması gereken değerlere yönelik davranışların geniş bir yelpazede ele alındığı vurgulanır.²²⁰

Yargının etik bir yapıya sahip olması, yargı mensuplarının davranışları ve yargısal yapının bütünüyle ilişkili bir konudur. Yargı organının âdil bir yargılama sürecini gerçekleştirebilmesi için bağımsız olması temel bir ön koşuldur. Bağımsızlık, yargının yapısal olarak yasama ve yürütme organlarının etkisinden uzak bir yapıda olmasını gerektirir. Hâkim ve savcılardan, yasama veya yürütme organlarının baskılarına ve telkinlerine karşı durmalarını beklemek, onlardan adeta kahramanlık talep etmek anlamına gelebilir. Ancak, yargının gerçek anlamda bağımsızlığının sağlanması, adil yargılamanın kahramanlık gerektirmeyen, normal davranışlarla gerçekleştirilebilen bir süreç olmasını sağlar.²²¹

Zaman içinde meslekler, kendi etik davranış ilkelerini geliştirmişlerdir. Bu ilkeler içinde yargı mensuplarının etik ilkeleri, temsil ettikleri değerler ve kullandıkları yetkiler nedeniyle özellikle önemlidir. Hak ve özgürlüklerin korunması ve adaletin sağlanmasıyla doğrudan ilişkili olan yargı mensuplarının, yargısal görevlerini yerine getirirken etik davranış kurallarına uyması beklenir. Toplumun yargıya olan güveni ve toplumsal adaletin sağlanması, yargı mensuplarının etik ilkeleri benimsemesi ve bu ilkeleri uygulamasıyla yakından ilişkilidir.

²²⁰ Tepe, 91-92.

²²¹ Sibel İncoğlu, *Devlette Etikten Etik Devlete: Yargıda Etik*, TÜSİAD Yayınları, İstanbul 2012, s. 18.

Yargıyı temsil eden hâkim ve savcılar gibi kamu görevlilerinin de hem mesleki faaliyetlerinde hem de özel hayatlarında toplumun etik değerlerine saygılı olmaları gerekmektedir. Bu durum, yargıya olan güvenle doğrudan ilişkilidir. Yargısal faaliyetler, hâkim ve savcılarının davranışlarıyla somutlaşır ve toplum huzurunun sağlanmasında etkili olur. Bu nedenle yargıda etik davranış ilkelerinin belirlenmesi ve bu ilkelerin uygulanması büyük önem taşır. Yargı mensuplarının etik ilkelere bağlılığı, adaletin gerçekleştirilmesi ve toplumun yargıya olan güveninin sürdürülmesi için temel bir gereklilik haline dönüşmüştür.

2.1.2. Türk Kamu Yönetiminde Etik

Kamu yönetiminde etik, iyi yönetim anlayışının temel bir bileşeni olarak kabul edilir. Etik davranış kuralları ve yasalar arasındaki ilişki, yasal düzenlemelerin belirli öznel durumları kapsamadığı noktalarda etik ilkelerin devreye girmesiyle açığa çıkar. Etik davranış kuralları, özellikle belli statülerdeki bireylerin nasıl davranmaları gerektiği konusunda rehberlik eder ve bu kurallara uyulmasını teşvik eder.²²²

Kamu görevlilerinin etik davranışlarını düzenleyen yönetmelikler, Etik Kurulu tarafından belirlenir.²²³ Bu tür yönetmelikler, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde sürekli gelişim, katılımcılık, saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, kamu yararını gözetme, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik, hizmette yerindelik ve beyana güven ilkelerini esas alır. Kamu görevlilerinin etik ilkelerine yönelik bu detaylı düzenlemeler, halka hizmet bilinci, hizmet standartlarına uyum, çalışılan kuruma olan bağlılık, dürüstlük, tarafsızlık, saygınlık, nezaket, çıkar çatışmalarından kaçınma, yetkileri kötüye kullanmama, menfaat sağlama ve hediye alma yasağı, kamu

²²² "Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ile Avrupa Birliği Uyum, İçişleri ve Anayasa Komisyonları Raporları (1/705)", Dönem: 22, Yasama Yılı: 2, TBMM S. Sayısı: 432.

²²³ "Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik". Etik Kurulu ve diğer mevzuat için bkz. Kamu Görevlileri Etik Kurumu Web Sitesi <https://www.etik.gov.tr/> Bu Site’de yer alan diğer önemli ilkeler şunlardır: Eğitim-öğretim Hizmeti Verenler İçin Mesleki Etik İlkeler; Eğitimciler İçin Mesleki Etik İlkelerle İlişkin Milli Eğitim Bakanlığı Genelgesi; Denetim Görevlilerinin Uyacakları Mesleki Etik Davranış İlkeleri Hakkında Yönetmelik; Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Üyeleri İle Bankacılık Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Personelinin Uyacakları Mesleki ve Etik İlkelerle Dair Yönetmelik; Sayıştay Denetçilerinin Mesleki Etik Kurallarına İlişkin Usul ve Esaslar; Sermaye Piyasası Kurulu Üyeleri ve Personelinin Uyacakları Mesleki ve Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik; Gümrük Personeli Meslek Etik İlkeleri; TBMM Başkanlığı İdari Teşkilat Etik Rehberi.

mallarının doğru kullanımı, israftan kaçınma, bilgi verme, şeffaflık ve katılımcılık, yönetici sorumluluğu ve mal bildirimleri gibi geniş bir yelpazeyi kapsar.²²⁴

Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde açıklık, saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük ve hesap verebilirlik gibi ilkelerin sağlanması ve kamu yararının gözetilmesi, etkili ve verimli sonuçlar elde edilmesini sağlar. Dürüst, güvenilir ve adil bir kamu hizmet anlayışı, kamuya olan güveni artırır ve iş dünyası için istikrarlı bir ortam oluşturur. Bu durum, piyasaların etkin işlemesine ve ekonomik gelişime katkıda bulunur.²²⁵

2.2. Ulusal Mevzuatta Yargı Etiği

2.2.1. 1982 Öncesi Dönem

1921 tarihli ve tamamı 23 madde maddeden oluşan çerçeve bir anayasa niteliğindeki Teşkilat-ı Esasi Kanunu, Kurtuluş Savaşı'nın zorlu koşullarında oluşturulmuş bir metin olup, bu dönemin olağanüstü şartları göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Bu anayasa, yargı bağımsızlığı veya hâkimlerin durumu ile ilgili spesifik düzenlemeler içermemekte; yasama ve yürütme yetkileri Büyük Millet Meclisi'nde toplanmıştır. Yargıya dair detaylı bir düzenleme yapılmamış, 1924 Anayasası'na kadar Kanun-ı Esasi'nin, 1921 Anayasası'na aykırı olmayan hükümleri teorik olarak geçerli kalmıştır.²²⁶

1924 Anayasası ile birlikte yargıya dair hükümler daha belirgin bir şekilde yer almaya başlamıştır. Bu anayasada, yargılamaların aleniyeti ve hâkimlik teminatı gibi konular hüküm altına alınmıştır. 54. maddedeki düzenlemelerle hâkimlerin bağımsızlığı, müdahale edilemez oluşları ve kanun hükmüne bağlılıkları net bir şekilde ifade edilmiştir. 55. madde, hâkimlerin görevden alınma koşullarını yasal düzenlemelere bırakmış, 56. madde ise hâkimlerin hak ve görevleri, tayin ve görevden alma usullerinin kanunla belirlenmesini öngörmüştür. Anayasanın 52. maddesinde, mevzuata bağlı maddelerin kanuna aykırılık iddiasının çözüm yerinin Meclis olduğu

²²⁴ Cüneyt Yüksel, *Kamu Yönetiminde Etik ve Türk Kamu Yönetiminde Etik Hakkında Yeni Yasal Düzenlemeler*, İÜHFM c. LXIV, S.2, 2006 s.183.

²²⁵ Ejder Yılmaz, *Yargı Etiği*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2020, s.1298.

²²⁶ Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, Mimoza Yayınları, B. 7, Konya:2012, s. 23; Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Orion Kitabevi, B. 5, Ankara: 2009, s.137.

belirtilmiş, bu durumun yargı bağımsızlığı açısından sınırlayıcı bir etkiye sahip olduğu düşünülebilir.²²⁷

1924 Anayasası'nın kabul edilmesinden sonra yargı bağımsızlığı ve hâkimlik mesleği ile ilgili daha detaylı düzenlemeler getirilmiştir. 20.03.1926 tarihinde yürürlüğe giren 766 sayılı Hâkimler Kanunu, hâkim olma şartlarını ve hâkimlerin mesleki yaşamları ile ilgili çeşitli düzenlemeleri içermektedir. Hâkimlerin terfi, tayin ve diğer işlerinin "İntihap Encümeni"²²⁸ adıyla kurulan kurulun yaptığı görülmektedir. Bu kanun, hâkimlerin terfi, tayin ve meslekten çıkarılma gibi durumlarını detaylı bir şekilde ele almakta, hâkimlerin mesleki başarılarının ödüllendirilmesi ve disiplinsiz davranışlarının cezalandırılması gibi konuları kapsamaktadır. Kanun, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yargı sisteminin gelişimini yansıtmakta ve yargının modernleşme sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir.²²⁹

Kanunun 20. maddesi, vazifesinde daimî ikdam ve ehliyeti ile fevkalade muvaffakiyet gösteren hâkimlere intihap komisyonunun kararıyla takdirname verilmesini, bu takdirnameyle ilgili detayların belirtilmesini ve belli bir sayıda takdirname alan hâkimlere kıdem zammı verilmesini düzenlemiştir. Ayrıca 22. madde, görevi yerine getirirken özensiz davranan, taraflara sert muamelede bulunan veya mesleğin saygınlığına aykırı davranışlarda bulunan hâkimlere ihtar verilmesi ve belirli suçlardan mahkum olanların meslekten çıkarılması gibi disiplin cezalarını içermiştir.²³⁰

²²⁷ Gökçen Topuz, Belkıs Konan, *Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı*, AÜHFD, S. 66/4, 2017, s.774.

²²⁸ 3 Mart 1926 tarihinde kabul edilen 766 Sayılı Hâkimler Kanunu'nda 2556 sayılı Hâkimler Kanunu'nun ise yargı bağımsızlığı kurumsal olarak düzenlenmemiştir. İntihap Encümeni olarak adlandırılan ve kuruluş şekli bugünkü HSYK'ye benzeyen kurulda ağırlık, adalet bakanlığı temsilcilerinden oluşmaktadır. İntihap Encümeni; adalet bakanı, müsteşar, bir temyiz mahkemesi başkanı, üç temyiz mahkemesi üyesi, personel işleri müdürü, ceza işleri müdürü, hukuk işleri müdürü, teftiş heyeti başkanlarından oluşmaktadır. İntihap Meclisi'nin görevi; hâkimlerin mesleğe kabulü, terfileri, yer değiştirmeleri ve hâkimlerin disiplin işlerine bakmaktır.

²²⁹ Turgut H. (2018) *Osmanlı'dan Günümüze Türk Hukukunda Yargı Etiği Ve Hâkimin Vasıfları*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kırıkkale, s. 63-64.

²³⁰ Turgut H. (2018) *Osmanlı'dan Günümüze Türk Hukukunda Yargı Etiği Ve Hâkimin Vasıfları*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kırıkkale, s.64.

Ne var ki 766 sayılı bu kanunun cumhuriyetin yeni kurulduğu bir dönemde yargı sisteminin ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla hazırlandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, dönemin koşulları ve ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanan bu kanunun, kapsamlı ve detaylı bir yargı reformunun ilk adımlarından biri olduğu söylenebilir. Ancak, kanunun bazı yönlerden yüzeysel ve yetersiz olduğu da aşîkârdır. Bu nedenle, 1934 yılında bu kanunun değiştirilerek daha kapsamlı ve detaylı bir hale getirilmiş olması, yargı sisteminin gelişim sürecinde önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir. Bu tür kanuni düzenlemeler, yargı bağımsızlığı ve etkinliği gibi temel prensiplerin sağlanmasında kritik rol oynamaktadır.²³¹

1934 yılına gelindiğinde bu tarihte yürürlüğe giren 2556 sayılı Hâkimler Kanunu, Türk yargı sisteminin modernizasyonu ve profesyonelleşmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Söz konusu kanun, hâkimlerin mesleki etik ve liyâkat standartlarını belirlemiş, hâkim adaylarının eğitimi ve mesleğe kabul süreçlerini düzenlemiştir.

Kanunun 3. maddesinde belirtilen adaylığa kabul şartları, hâkimlik mesleğinin ahlaki ve karakteristik yeterliliklerini vurgulanmaktadır. Bu şartlar, adayların sadece akademik bilgi ve becerilere sahip olmalarının ötesinde, hâkimliğe yakışır ahlaki ve karakter özelliklerine de sahip olmalarını gerektirmektedir. Aday adaylarının sayıca çok olması durumunda diploma derecesinin dikkate alınacak olması, eğitim düzeyinin ve akademik başarının mesleğe kabul sürecindeki önemini göstermektedir.

Kanunun 96. maddesiyle kurulan "Haysiyet Divanı" ise hâkimlerin mesleki vakar ve şerefine zarar verebilecek davranışları denetlemek amacıyla oluşturulmuştur. Bu kurul, hâkimlerin mesleki davranışlarını ve ahlaki standartlarını korumak için disiplin işlemleri uygulamakta ve böylece yargı sisteminin itibarını ve güvenilirliğini korumak için önemli bir işlev görmektedir.²³² Kurulun temel hedefi, özel olarak mesleki değeri ve saygınlığı korumak olup, bu bağlamda ileri düzeyde bir düzenleme içermektedir. Temelde, hâkimler için etik kurulun oluşturulduğu ifade edilebilir. Bu divanın bundan

²³¹ Turgut H. (2018) *Osmanlı'dan Günümüze Türk Hukukunda Yargı Etiği ve Hâkimin Vasıfları*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kırıkkale. s.64.

²³² 2556 sayılı Hâkimler Kanunu, 14.07.1934 tarih ve 2751 sayılı Resmî Gazete, 96. madde. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2751.pdf>.

başka tek görevi, yedinci derece veya daha üst düzeydeki hâkimlerin adliyenin itibarına zarar verecek şekilde davranmaları durumunda görevden uzaklaştırma kararı alabilmeleridir. Bu yetki aynı zamanda inzibat meclisine de aittir. Divanın başka bir işlevi olmaması, kanunun mesleğin saygınlığını koruma amacını göstermektedir.²³³

Özellikle belirtilmelidir ki 2556 sayılı bu kanun, cumhuriyetin ilk yıllarındaki 766 sayılı Hâkimler Kanunu'nun yetersizliklerini gidermek ve daha modern, etik standartlara uygun bir yargı sistemi oluşturmak amacıyla yürürlüğe konulmuştur. 766 sayılı Kanun çerçevesinde oluşturulan Ayırma Meclisi'nin faaliyeti sürdürülmüştür. Bu meclis, hâkim atanmasında çeşitli kriterler ve prosedürlere bağlı olmasına rağmen, geniş bir takdir yetkisine sahiptir. Hâkim olmak isteyen bir kişi, genel olarak devlet memuru olmak için gereken şartlara ek olarak (Türk vatandaşı olma, yabancı biriyle evli olmama, bulaşıcı hastalığı bulunmama, askerlik hizmetini tamamlamış olma veya askerlikten muaf tutulmuş olma) ve hukuki bilgi ve yeterliliğini Hukuk Fakültesi mezuniyet belgesi ile kanıtlamalıdır. Adayın onur kırıcı bir durumu olmamalı, üç ay veya daha uzun süreli hapis cezasına çarptırılmış olmamalı, sık sık sarhoş olma, kumar oynama veya oynatma gibi alışkanlıkları olmamalı ya da hâkimlik mesleğine yakışmayacak bir durum sergilememiş olmalıdır.²³⁴

Bu dönemde, Hâkimler ve Savcılar Kurulu'na (HSK) benzer yetkilere sahip olan kurul, yüksek yargı mensupları ve Adalet Bakanlığı'nın üst düzey yöneticilerinden oluşmaktadır ve hâkim atamaları konusunda esas yetki Adalet Bakanı'na aittir (Madde 79). Belgesay'ın ifadesine göre, hâkim olabilmek için adayların hukuk fakültesi diploması ile bilgi ve yeteneklerini kanıtlamaları, mezuniyet notlarının yüksek olması gerekmektedir. Hâkim olma sürecinde, adayların belirli bir yaş sınırına ulaşmış olmaları gerektiği, bu yaşın en az 25 olması gerektiği, ancak 30 yaşın üzerinde olmaması gerektiği vurgulanır, zira hâkimlik daha çok zihinsel bir işlev gerektirir ve bu yaş aralığı zihinsel olgunluğun daha uygun olduğu bir dönemdir. Adalet Bakanı, etik nedenlerle adayları hâkim olarak kabul etmeme hakkına sahip olup, bu karara

²³³ Turgut H. (2018) *Osmanlı'dan Günümüze Türk Hukukunda Yargı Etiği Ve Hâkimin Vasıfları*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kırıkkale. s.65.

²³⁴ Mustafa Reşit Belgesay, *Yeni Hâkimler Kanunu*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 1, S. 1, 1935, s.71.

itiraz edilemez. Aday sayısı açık pozisyon sayısından fazla olduğunda, diploma notları dikkate alınır, fakat mezuniyet sonrası kişisel gelişim gösterenler bu durumdan olumsuz etkilenebilir; bu nedenle, adayların bilgi ve becerilerini kanıtlamalarına olanak tanıyan bir yeterlilik sınavı yapılması önerilir.²³⁵

1960 darbesinin ardından, 1961 yılında yürürlüğe giren yeni anayasa ile hukuk alanında bazı yenilikler yapılmıştır. Bu çerçevede, yargı işiyle uğraşan üyelerden oluşan Yüksek Hakimler Kurulu oluşturulmuş ve 20 Eylül 1971 tarihli 1488 sayılı yasa ile Anayasa Değişikliği yapılarak Yüksek Savcılar Kurulu kurulmuş, Adalet Bakanı ve müsteşarın da kurula katılması sağlanmış ve bu kurulun aldığı kararlar üzerine yargı incelemesi yolu kapatılmıştır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 7. maddesi, bugün de geçerli olan "Yasama yetkisi, Türk Milleti adına yalnızca Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kullanılır ve bu yetki başkasına devredilemez." hükmünü içermektedir.²³⁶ Bu yasa ile yargı yetkisinin bağımsız mahkemeler tarafından yerine getirileceğini vurgulayarak yargının hem yasama hem de yürütme organlarından bağımsızlığını anayasal bir ilke olarak ortaya koymuştur. Anayasanın yargı bölümünde mahkemelerin görevlerindeki bağımsızlık, hâkimlere herhangi bir emir, talimat, genelge, tavsiye veya telkinde bulunulamayacağına dair hükümler yer almakta, bu da hâkimlik teminatının anayasal bir güvenceye kavuştuğunu göstermektedir. 132. maddedeki bu düzenlemeler, yargı bağımsızlığının ve hâkimlerin kararlarının özgürlüğünün güçlendirilmesi açısından önemli bir adım olmuştur. 133. madde, hâkimlerin görevden alınmalarının, emekliye ayrılmalarının ve aylıklarından yoksun bırakılmalarının sıkı şartlara bağlanmasını düzenlemiş, bu da hâkimlik mesleğinin istikrarını ve güvenliğini arttırmıştır. Yüksek Hâkimler ve Yüksek Savcılar Kurulları, hâkim ve savcıların özlük işleri üzerinde karar verme yetkisine sahip olmuş, 1971 Anayasa değişikliği ile Adalet Bakanının kurullarda oy hakkına sahip olması gibi önemli bir değişiklik yapılmıştır. Bu kurullar, yargı mensuplarının mesleki kariyerlerinin yönlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1934 tarihli Hâkimler Kanunu'nun 1961 Anayasası sonrasında yapılan değişikliklerle güncellenerek günümüze kadar yürürlükte kalması, bu kanunun yargı sistemindeki önemini ve

²³⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2751.pdf>. Ayrıntılı analiz bkz. Mustafa Reşit Belgesay, "Yeni Hâkimler Kanunu", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/97190>

²³⁶ https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/2021/TC_Anayasasi_ve_TBMM_Ic_Tuzugu.pdf.

etkinliğini göstermektedir. Bu kanun ve anayasal düzenlemeler, Türk yargı sisteminin modernleşmesinde ve hâkimlerin mesleki etik ve bağımsızlığının güçlendirilmesinde önemli bir temel oluşturmuştur.²³⁷

2.2.2. 1982 ve Sonrası Dönem

2.2.2.1. 1982 Anayasası

12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri darbe sonrasında 1961 Anayasası'nın bazı hükümleri askıya alındı. Bir Danışma Meclisi oluşturularak yeni bir Anayasa hazırlama görevi verildi. Anayasa taslağı önce Danışma Meclisi'nde, ardından darbe yapan Kuvvet Komutanları tarafından oluşturulan komitede müzakere edildi ve ardından yapılan referandum sonucunda halkın büyük çoğunluğunun evet oyu vermesiyle 7 Kasım 1982'de anayasa kabul edildi.²³⁸ 1982 Anayasası'nın 21.1.2017 tarihinde yapılan düzenleme ile Anayasa'nın 9. maddesine "ve tarafsız" ²³⁹ ibaresini eklenmiş ve böylelikle 9. madde "Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır." şeklinde değiştirilmiştir. 1982 Anayasası'nda, yargı bağımsızlığı net bir biçimde düzenlenmiş olup, 138. ve 139. maddeler de dahil olmak üzere bir dizi madde, bağımsızlık gerekliliklerini ve hâkimlik teminatlarını güvence altına almıştır. Ancak, tarafsızlık kavramına ilişkin Anayasa'da bir yer bulunmamaktadır. Yapılan değişiklik, tarafsızlık amacını güvence altına almak için anayasal düzenlemelerin eksikliğini gidermeyi amaçlamıştır, bu da önemli bir düzeltmedir.²⁴⁰

1982 Anayasası'nın 138. maddesi, "Mahkemelerin Bağımsızlığı" başlığı altında hâkimlerin görevlerinde bağımsız ve vicdani kanaatlerine göre hareket edeceklerini belirtir. Bu madde, hiçbir organ, makam, merci veya kişinin yargı yetkisini kullanan mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremeyeceğini, genelge gönderemeyeceğini ve tavsiye veya telkinde bulunamayacağını açıkça ifade eder. Ayrıca, mevcut bir dava hakkında yasama organının yargısal süreci etkileyebilecek

²³⁷ Turgut H., s. 67.

²³⁸ Servet Armağan, *30. Yılında 1982 Anayasası ve Bazı Düşünceler*, S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi C.2, S.1, Yıl 2012, s.198.

²³⁹ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm>.

²⁴⁰ Cem Duran Uzun, *6771 Sayılı Kanunla Anayasada Yargıyla İlgili Yapılan Düzenlemeler*, Yıl 6, Sayı 11, Haziran 2018, s. 413.

herhangi bir eylemde bulunamayacağına dair hükümler de bu madde kapsamında yer alır.²⁴¹ Böylece Türk yargı sisteminde bağımsızlığın ve tarafsızlığın korunması, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve yargısal süreçlerin adil bir şekilde yürütülmesi açısından önemli bir temel oluşturmuştur. Bu anayasal düzenlemeler, yargı mensuplarının mesleki etiğini ve bağımsızlığını destekleyerek, toplumda hukuka olan güvenin artmasına katkıda bulunmuştur.

1982 Anayasası'nın 139. maddesi, hâkimlik ve savcılık teminatını güçlü bir şekilde korumaktadır. Bu madde, hâkimlerin ve savcılarının görevlerinden azledilemeyeceğini, emekliliğe zorlanamayacağını ve mesleki özlük haklarından yoksun bırakılamayacağını belirtir. Bu teminat, hâkim ve savcılarının bağımsızlığını güvence altına alarak, yargısal kararların özgür ve tarafsız bir şekilde alınmasını destekler. Ancak meslekten çıkarılmayı gerektiren ciddi suçlardan mahkum olma, sağlık nedenleriyle görevini yerine getirememe veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilmesi gibi durumlar için belirli istisnalar da getirilmiştir.

Anayasanın 140. maddesi, hâkim ve savcılarının resmi veya özel hiçbir görev alamayacaklarını ve idari görevleri bakımından Adalet Bakanlığı'na bağlı olacaklarını belirtir. Bu düzenleme, hâkim ve savcılarının görevlerine odaklanmalarını ve yargısal görevlerinde çıkar çatışması yaşamamalarını sağlamak amacıyla yapılmıştır. Böylelikle meslekî etik açısından değerlendirdiğimizde hâkimlerin bağımsızlığının desteklendiğini görürüz.

141. madde ise, duruşmaların herkese açık şekilde yapılmasını ve davaların en az giderle ve en kısa sürede sonuçlandırılmasını hükme bağlar. Bu madde, adil yargılanma hakkının yanı sıra, yargı süreçlerinin etkin ve verimli bir şekilde işlenmesini hedefler.²⁴² Ancak, pratikte yargılamaların uzaması, hâkim ve savcılarının yetersizliği, iş yoğunluğu ve kararların temyiz süreçlerindeki bekleme süreleri gibi faktörler nedeniyle bu hedeflerin tam anlamıyla gerçekleşmediği görülmektedir. Orhan Gazi'ye nisbet edilen "Adaletin en kötüsü geç tecelli edenidir. Sonunda hüküm isabetli olsa da

²⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

²⁴² <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

geciken adalet zulümdür." sözüyle bu durum gayet açık bir şekilde belirtilmektedir. Uzun yargılamalar, halkın yargı sistemine olan güvenini zedeleyebilir ve hak arama yollarında alternatif yöntemlere başvurulmasına neden olabilir. Bu sorunları çözmek amacıyla son yıllarda yapılan bazı düzenlemeler, yargı süreçlerinin hızlandırılmasına yönelik adımlar atılmasına rağmen, sorunun tam olarak çözülmediği açıktır.²⁴³

1982 Anayasası 1961 Anayasasından farklı olarak Yüksek Hâkimler Kurulu ve Yüksek Savcılar Kurulunu, Hâkimler ve Savcılar Kurulu olarak tek çatı altında toplamıştır. 2010 yılında yapılan değişiklikle seçim sisteminin getirilmesi, daha demokratik görülse de hâkim ve savcılarının siyasi hareket etmelerine yol açmış, yargının hedef alınmasına sebep olmuştur. Bu nedenle kurulun yapısı 6771 sayılı Kanunla tekrar değiştirilmiş ve günümüzdeki halini almıştır. Askerî Mahkemelerin görev alanını belirleyen 148. maddeye 2010 yılında yapılan düzenlemeyle bu mahkemeler sınırlamalar getirilmiş, "mahkemelerin bağımsızlığı" ve "hâkimlik teminatları" esaslarına göre düzenleneceği belirlenmiştir. *"Askeri darbeler sonrası hazırlanan 1961 ve 1982 Anayasasıyla geliştirilen askeri bürokratik vesayet sisteminin önemli bir aracı olduğu ve yargıda iki başlı bir yapı oluşturduğu görülmektedir."*²⁴⁴ Kanunun genel gerekçesinde²⁴⁵ 1961 ve 1982 Anayasaları, milli iradeye duyulan güvensizlikle şekillenmiş olup, bu sebeple seçimle göreve gelmeyen, milli iradeye ortak olan ve onu kontrol eden bir vesayet sisteminin getirildiği ifade edilmektedir. Bu anlayışın, iktidarın gerçek sahibi olarak kendini görmesinden kaynaklanan darbelerle oluştuğu, en son olarak 15 Temmuz 2016'da milli iradeye başkaldırarak iktidarı, vatani ve devleti işgal girişiminde bulunduğu belirtilmektedir. Bu sebeplerle yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlamak amacıyla Anayasa değişiklikleri yapılarak HSK'nın yapısı ve işleyişi önemli ölçüde değiştirilmiştir. Bu değişikliklerle, kurul üye sayısı 13'e indirilmiş ve üyelerin seçimi değiştirilmiştir. Cumhurbaşkanı tarafından

²⁴³ 1961 yılında dönemin Yargıtay Birinci Başkanı olan Dr. Ahmet Recai SEÇKİN, aynı yıla ait yapmış olduğu adli yıl açılış konuşmasında, Yargıtay'a 1945 yılında devirle beraber gelen işlerin toplamının 101413, 1959'da yine devirle beraber gelen işlerin toplamının ise 180796 olduğunu, artış oranının % 78 seviyesinde olup, 1945'de Yargıtay'da 12 daire bulunduğu halde 1959 Eylül ayında yürürlüğe giren Kanun ile daire sayısının 16'ya çıktığını, artış oranının sadece % 33'te kaldığını, iş yükünün oldukça fazla olduğunu belirtmektedir. TÜİK verilerine göre 1960 yılı Türkiye nüfusu 27.754.820'dir. Akt. Turgut H., s.68.

²⁴⁴ Cem Duran Uzun, *6771 Sayılı Kanunla Anayasada Yargıyla İlgili Yapılan Düzenlemeler*, Yıl 6, Sayı 11, Haziran 2018, s. 427-428.

²⁴⁵ Gerekçe için bkz: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf>.

adli ve idari hâkim ve savcılar arasından 4 üye, TBMM tarafından ise Yargıtay, Danıştay, avukatlar ve öğretim üyeleri arasından toplam 7 üye seçilmesi esası getirilmiştir.

Anayasanın 159. maddesi ve 6087 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kurulu Kanunu'na göre, HSK'nın temel görevleri arasında hâkim ve savcılarının mesleğe kabulü, atama ve nakilleri, disiplin cezalarının verilmesi, görevden uzaklaştırma işlemleri gibi kritik konular bulunmaktadır. Bu görevler, yargı sisteminin işleyişi ve yargı mensuplarının mesleki etik ve standartları açısından büyük önem taşır.²⁴⁶

Özetle; Anayasa'nın 2. ve 5. maddeleri, insan hakları, adalet, sosyal hukuk devleti, temel hak ve hürriyetlere odaklanırken; 9. madde mahkemelerin bağımsızlığına, 10. madde kanun önündeki eşitliğe, 12. madde ve sonrası temel hak ve hürriyetlere, 17. madde ve sonrası bireyin haklarına, 36. madde hak talep etme özgürlüğüne ve adil yargılanma hakkına vurgu yapar. Aynı zamanda 37. madde, kişinin kanunen bağlı olduğu mahkemeden başka bir yerde yargılanamayacağını belirtir. 38. madde suç ve cezalara ilişkin prensipleri içerirken, 39. madde ispat hakkına vurgu yapar. Temel hak ve hürriyetlerin korunması, milletlerarası antlaşmaların kanun hükmünde sayılması (90. madde), hâkimin bağımsızlığı ve vicdanî sorumluluğu (138. madde), hâkimlik ve savcılık teminatı (139. madde), duruşmaların herkese açık olması ve kararların gerekçeli olması (141. madde), Adalet Bakanlığı'nın adalet hizmetlerini denetlemesi (144. madde), farklı yargı türlerindeki mahkemeler (145. madde ve sonrası), Yargıtay ve Danıştay üyeliği için gerekli şartlar (154/2 ve 155/3. maddeler) ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun bağımsızlık ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulacağına ve bu esaslara uygun görev yapılması gerektiğine dair 159. madde, Anayasa'nın Hâkimlik meslek etiği ile ilişkilendirdiğimiz hükümlerini içermektedir.²⁴⁷

2.2.2.2. 2802 sayılı Hâkim ve Savcılar Kanunu

1983 tarihli ve 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu, Türkiye'de yargı etiği ve bağımsızlığı ile ilgili en önemli yasal metinlerden biridir. Kanunun 1. maddesinde, adli ve idari yargı hâkim ve savcılarının atanmaları, hak ve ödevleri, aylık ve ödenekleri,

²⁴⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6087.pdf>

²⁴⁷ Recep Akcan, *Hâkimin Vastfları*, S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi MİHBİR Özel Sayısı, s.284.

meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin değişiklikleri, disiplin kovuşturması ve cezaları, soruşturma yapılması ve yargılamaları, meslekten çıkarılma şartları, meslek içi eğitimler ve diğer özlük işleri düzenlenmiştir. Kanunun amacı, hâkim ve savcılık mesleğinde etik kuralların uygulanması, bu kurallara aykırı davranışların disiplin ve cezai işlemlerle yaptırıma bağlanmasıdır.²⁴⁸

2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanununun²⁴⁹ yargı etiği bağlamında yaptığı düzenlemeler şöyle özetlenebilir:

Söz konusu kanunun 4. Maddesi, yargı bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı, hâkimlerin Anayasa'ya uygun olarak vicdanlarına göre karar vermeleri, emir, talimat veya tavsiyelerden bağımsız olmaları gerektiğini vurgular. Mesleğe girişte aday olarak atanma şartları 8. maddede belirtilir: Türk vatandaşı olmak, 35 yaşını aşmamak, hukuk fakültesi mezunu olmak, kamu haklarından mahrum olmamak, askerlikle ilişkisi bulunmamak, sağlıkla ilgili engellerin olmaması, yazılı yarışma ve sözlü mülakatı geçmek, mesleğe yakışmayacak tutum ve davranışlarda bulunmamış olmak.

2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu'nun 8. maddesinin h fıkrasında ise, taksirle işlenmiş suçlar dışında, zimmet, irtikâp, ihtilas, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik gibi ağır suçlarla ve onur veya şeref kırıcı suçlarla hükümlü olmamak ya da bu tür suçlar nedeniyle herhangi bir soruşturma veya kovuşturma altında olmamak gerekmektedir. "Soruşturma veya kovuşturma altında olmamak" koşulu, hâkim adaylarının herhangi bir suçlamayla dahi ilişkilendirilmemesi gerektiğini yasal bir zorunluluk olarak ortaya koyar. Bu, masumiyet ilkesinin ihlal edildiği algısına neden olsa da yargı görevinin verileceği kişilerin seçiminde büyük bir titizlikle davranılmasının gerekliliğini vurgular. 8. maddenin j fıkrası kapsamında, hâkim ve savcı adaylarının mesleğe uygun olmayan herhangi bir tutum ve davranış sergilememiş olmaları şartı bulunmaktadır. Ayrıca, adaylık sürecinden önceki yaşantıların da etik ilkelere uygun olması gerektiği belirtilir. Bu, hâkim ve savcı adaylarının sadece

²⁴⁸ Ahmet Ulutaş, Ömer Serdar Atabey, Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Yargı Etiği, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 15.

²⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. 'Hâkimler ve Savcılar Kanunu'
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2802.pdf> (22.08.2023)

mesleki yaşamlarında değil, kişisel yaşantılarında da yüksek etik standartlara sahip olmalarının beklendiğini gösterir. 2802 sayılı kanun, yargı mensuplarının seçiminde ve meslek hayatlarında yüksek etik standartlara sahip olmalarını sağlamak amacıyla önemli düzenlemeler içermektedir. Bu, Türk yargı sisteminin etik anlayışa ve hukukun üstünlüğüne uygun bir şekilde işlemlerini desteklemektedir. Kanun, hâkim ve savcılarının sadece mesleki beceri ve bilgiye değil, aynı zamanda yüksek etik standartlara sahip olmalarının da önemine vurgu yapar. Bu şekilde, yargı sisteminin güvenilirliği ve etkinliği artırılmış olur.

Yine bu kanunun 21. maddesine göre hâkim ve savcılarının mesleki ilerlemelerinde etik davranışları ve mesleki performanslarının dikkate alındığı fark edilmektedir. Bu madde, hâkim ve savcılarının derece yükselmeleri için "ahlaki gidişatları, mesleki bilgi ve anlayışları, gayret ve çalışkanlıkları, işlerin birikmesine sebep olup olmadıkları, işlerin miktarı ve niteliği, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerine ilişkin çalışmaları, göreve bağlılık ve devamlılıkları" gibi etik değerleri ve performans ölçütlerini içerir. Bu ölçütler, hâkim ve savcılarının mesleki kariyerlerinde etik ve performans standartlarına uyumlarının sürekli olarak değerlendirildiğini gösterir.

Yargı mensuplarının mesleki etik standartlara uygun davranmalarını sağlamak amacıyla tasarlandığını düşündüğümüz kanunun 62. maddesi, hâkim ve savcılarının mesleki etik ilkelerine aykırı davranışlarına karşı disiplin cezalarını düzenler. Bu cezalar uyarma, aylıktan kesme, kınama, kademe ilerlemesini durdurma, derece yükselmesini durdurma, yer değiştirme ve meslekten çıkarma gibi cezalardan oluşur. 63. maddede ise görevde kayıtsızlık ve düzensizlik, meslektaşlara, personele ve muhataplara kırıncı davranmak, mazeretsiz olarak göreve geç gelmek ya da erken ayrılmak, işi gereksiz yere geciktirmek, yazışmaları zamanında cevaplamamak, bilirkişi seçimi ve görevlendirmelerinde kanuni kurallara uymamak gibi durumlar için uyarma cezası öngörülmüştür. Bu hükümler, hâkim ve savcılarının mesleki sorumluluklarını yerine getirmelerinin önemini vurgulamakta ve etik davranışların sürekli olarak takip edilmesini sağlamaktadır.

Madde 64'te ise hâkim ve savcılarının izinsiz veya kabul edilebilir bir mazeret olmaksızın göreve gelmemeleri durumunda, her bir gün için bir günlük aylıklarından

kesinti yapılacağını belirtilir. Bu, mesleki sorumlulukların ciddiyetini ve devamlılık ilkesini vurgulamaktadır. Madde 65, hâkim ve savcılarının hizmet içinde ve dışında mesleğin saygınlığını zedeleyecek davranışlardan kaçınmaları gerektiğini ifade eder. Bu madde, kılık kıyafet standartlarından, devlete ait araç ve gereçlerin özel işlerde kullanılmamasına, meslektaşlarına ve iş sahiplerine kötü muamelede bulunmamaya kadar geniş bir yelpazede davranış kurallarını içerir. Ayrıca, hâkim ve savcılarının aile bireylerinin kazanç getirici faaliyetlerini belirli bir süre içinde Adalet Bakanlığı'na bildirmeleri gerektiğini belirtir.

Madde 66'ya gelindiğinde, göreve geç gelmeyi veya erken ayrılmayı alışkanlık haline getirenler, borçlarını ödemeyenler ve mal beyanında bulunmayanlar için kademe ilerlemesinin durdurulacağını öngörülür. Bu madde, mesleki disiplini ve mali sorumlulukları ön plana çıkarır. Ayrıca madde 67 ise, izinsiz veya kabul edilebilir mazereti olmaksızın belirli bir süre göreve gelmeme, mesleğin gereğiyle bağdaşmayan kazanç getirici faaliyetlerde bulunma gibi durumlarda derece yükselmesinin durdurulacağını belirtir. Bu madde, hâkim ve savcılarının mesleki itibarlarını ve mesleki faaliyetlerinin bağımsızlığını korumalarının önemini vurgulamaktadır.

2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nun 68 ve 69. maddeleri de hâkim ve savcılarının mesleki etik ve davranış kurallarını ihlal ettiklerinde uygulanacak disiplin cezalarını detaylandırır. Madde 68, hâkim ve savcılarının mesleğin şeref ve nüfuzunu veya şahsi onur ve saygınlığını zedeleyecek davranışlarda bulunmaları, görevini tarafsız yapamayacakları kanısını uyandıracak hareketlerde bulunmaları, hatır ve gönül gözeterek veya kişisel duygulara kapılarak görev yapmaları, meslektaşlarıyla geçimsiz ve dirliksiz olmaları, rüşvet veya irtikap gibi suçlarla ilişkilendirilecek davranışlarda bulunmaları, hediye istemek veya çıkar sağlamak amacıyla verilen hediyeleri kabul etmek, iş sahiplerinden borç istemek veya almak gibi durumları kapsar. Bu tür davranışlar tespit edildiğinde, yer değiştirme cezası uygulanır. Madde 69'ya baktığımızda, madde 68'de belirtilen hallerden dolayı iki kez yer değiştirme cezası alanlar veya diğer hallerden dolayı bir derecede iki kez veya derece ve sınıf kaydı aranmaksızın üç kez yer değiştirme veya derece yükselmesinin durdurulması cezası alanlar, altı aydan fazla hapis cezası almış olanlar veya 8. maddenin (h) bendinde belirtilen yüz kızartıcı suçlardan mahkum olanlar için meslekten çıkarma

cezası uygulanır. Ancak, bazı durumlarda yer değiştirme cezası uygulanabilir. Suçun mesleğin şeref ve onurunu bozan nitelikte olması durumunda, cezanın miktarına ve ertelenmiş veya Türk Ceza Kanunu'nun 50. maddesindeki ceza veya tedbirlerden birine çevrilmiş olup olmadığına bakılmaksızın meslekten çıkarma cezası verilir.²⁵⁰ Bu maddeler, hâkim ve savcılarının mesleki ve kişisel davranışlarının yüksek etik standartlara uygun olması gerektiğini, aksi takdirde mesleki yaptırımlara maruz kalabileceklerini belirtir. Kanun, yargı mensuplarının hem mesleki hem de kişisel yaşamlarında yüksek etik standartlara uymaları gerektiğini vurgular.

Türkiye'nin yargı sistemine ilişkin HMK, MHK, Yargıtay Kanunu, Danıştay Kanunu, Hâkim ve Savcılar Kanunu gibi mevcut yasalar ve düzenlemeler, hâkimlerin bağımsızlık, vicdan sahibi olma, mesleğe yakışır tutum ve davranışlar sergileme, bilgi sahibi olma, şeref ve ahlak sahibi olma, tarafsızlık gibi niteliklere sahip olmalarına büyük önem verir. Bununla birlikte, bu vasıfların tek bir yasal metinde toplandığını söylemek mümkün değildir. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 6 ve 9. maddeleri, hâkimlerin bu vasıflara sahip olması gerektiğini belirtir ancak bu nitelikler Anayasa başta olmak üzere çeşitli kanunlar arasında dağılmış durumdadır.²⁵¹

2.2.3. Türk Yargı Etiği Bildirgesi

14 Mart 2019 tarih ve 30714 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış olan Türk Yargı Etiği Bildirgesi, Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından hazırlanmış olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin hâkim ve savcılarının takip etmeleri gereken etik ilkeleri içermektedir.²⁵² Bu beyanname, hâkim ve savcılarının mesleki ve sosyal yaşamlarına yönlendirici olmak üzere tasarlanmıştır. Beyannamenin giriş bölümünde Hâkimler ve Savcılar Kurulu Başkanlığı tarafından belirtilmiştir ki; Hâkimler ve savcılar, adaletin titizlikle ve doğrulukla sağlandığından emin olacak şekilde görevlerini ifa ederler, mesleki sorumlulukla hareket ederler, eylem, karar ve davranışlarının insanlar ve toplum üzerindeki etkilerinin farkında olup, toplum içindeki prestijlerini muhafaza etmeleri Türk yargı sisteminin saygınlığını artıracakğının bilincindedirler ve onlar:

²⁵⁰ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2802.pdf> s. 5631-5632. (25.09.2023)

²⁵¹ Akcan, 285.

²⁵² "Türk Yargı Etiği Bildirgesi" 14.03.2019/30714 sayılı 'Hâkimler ve Savcılar Kurulu Kararı' ile Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.

"hakîm, fehîm, müstakîm, emîn, mekîn ve metîn"; bilge, anlayışlı, doğru yolda, güvenilir, sağlam ve kararlı insanlardır.²⁵³ Hâkim ve savcılar, adaletin hassas ve doğru bir şekilde dağıtılmasını sağlayacak, meslekî sorumluluk içinde davranacak, işlemleri ile karar ve davranışlarından toplum nezdindeki saygınlıklarının korunmasının Türk yargısının itibarını yükselteceğinin bilincinde olan kişiler olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca bu bildirgede yer alan etik ilkeleri içtenlikle benimseyecekleri ve bu ilkeler doğrultusunda davranacakları belirtilmiştir. Görüldüğü üzere hâkimin tanımı yapılırken "Mecellede Hâkimin Vasıfları" başlığı altında işlediğimiz Osmanlıca ifade aynen aktarılmıştır.

Bildirgenin içeriği sekiz temel başlık altında toplanmıştır:

1. İnsan onuruna saygılı olmak, insan haklarını korumak ve herkese eşit davranmak,
2. Bağımsızlık,
3. Tarafsızlık,
4. Dürüstlük ve tutarlılık,
5. Yargıya olan güveni temsil etmek,
6. Mahremiyeti gözetmek,
7. Mesleğe yaraşır şekilde davranmak,
8. Yetkinlik ve mesleklerinde özen göstermek.

Bu başlıklar ve altındaki açıklamalar, hâkim ve savcılar, meslekî davranışlarını şekillendiren ve yol gösteren etik ilkeleri içermektedir. Bangalore Yargı Etiği İlkelerinden esinlenilerek hazırlanan bu bildirge, Türkiye'nin özgün hukuk kültürünü ve değerlerini yansıtmakta olup, aynı zamanda uluslararası etik ilkelerle de uyumlu bir yapı sunmaktadır. Özellikle insan onuruna ve haklarına yapılan vurgular, Türk Yargı Etiği Bildirgesinin Bangalore İlkelerinden ayrılan ve yerleştirilmiş yönlerini ortaya koymaktadır. Bu bildirge, hâkim ve savcılar, meslekî hayatlarındaki etik davranışlarına rehberlik etmekte ve toplumda yargıya olan güveni artırmayı amaçlamaktadır.

²⁵³ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/03/20190314-4.pdf>

Ayrıca Bangalore İlkeleri'nde yer almayan önemli bir tema "tutarlılık"tır. Metinde tutarlılık, hem eylemlerde hem de yargı kararlarında süreklilik ve değişmezlik anlamında kullanılmış, bu yüzden dürüstlük ile birlikte değerlendirilmiştir. Düzenlemenin giriş ve sonuç bölümlerinde, hâkim ve savcıların etik ilkeleri yerine getirme konusunda bir taahhüde girdikleri söylenmektedir. Bildirge, "hâkimler ve savcılar tarafından, kararını verdikleri yüce Türk Milleti'ne ve onun bireylerine verilmiş bir söz olarak son bulmaktadır."²⁵⁴

2.3. Bangalore Yargı Etiği İlkeleri

Uluslararası düzeyde yargı etiğiyle ilgili yapılmış en önemli düzenleme olan Bangalore²⁵⁵ Yargı Etiği İlkeleri, Birleşmiş Milletler öncülüğünde hazırlanmış ve dünya genelinde pek çok ülke tarafından benimsenen, Türkiye'de de Hâkimler Savcılar Yüksek Kurulu (o günkü adıyla) kararıyla²⁵⁶ benimsenmiş ve uygulanması hususu bir genelge ile tüm mahkemelere duyurulmuştur. Oldukça ayrıntılı olarak hazırlanan Bangalor Yargı Etiği İlkeleri metni,²⁵⁷ önsöz ile birlikte her biri "değer" (value) olarak ifade edilen altı ilke (Bağımsızlık; Tarafsızlık; Doğruluk; Dürüstlük; Eşitlik; Ehliyet ve Liyakat) ve her bir değer altında, bu değerlerin nasıl uygulanacağına dair detaylı açıklamalar yer aldığı, hâkimlerin davranışlarını küresel ölçekte tartışmaların merkezine yerleştiren bir metin olmuştur. Bu ilkeler, yargısal davranışları konusunda evrensel bir rehber olma niteliği taşır ve yargı etiğinin temel kaynağı olarak kabul edilir. Bangalore İlkeleri, hâkimlerin etik açısından nasıl davranmaları gerektiği, mesleklerini yerine getirirken dikkat etmeleri gereken ahlaki durumlar ve bu durumların toplumda yaratacağı yansımaları ele alır.

Bangalore İlkeleri, sadece yargının kurumsal düzenlenmesiyle ilgilenmek yerine, hâkimlerin bireysel etik davranışlarına odaklanmasıyla diğer uluslararası belgelerden ayrılır. Bu nedenle, hâkimlerin meslekî davranışlarını düzenleyen en ayrıntılı ve

²⁵⁴ Esra Nur Tuğan, Uğur Ömürgönülşen, *Türkiye'de Yargı Etiği İlkeleri Üzerine Bir İnceleme*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (Aralık Özel Sayı), 2020, s.95.

²⁵⁵ Bangalor (Bengalore), Hindistan'da bir kentin adıdır; sözü edilen ilkelerle ilgili 24-26 Şubat 2001 tarihli toplantılar Bangalor'da yapıldığı için, ilkeleri içeren metin, bu kentin adıyla anılmaktadır.

²⁵⁶ HSYK'nun 27.06.2006 gün ve 315 sayılı kararı.

²⁵⁷ Türkçe metin için bkz; <http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/4a92e0cc-e94b-4912-aaf9-5dfc5b885e98.pdf>.

kapsamlı metin olarak kabul edilir ve "yargı etiğinin Magna Carta'sı" olarak nitelendirilir.²⁵⁸

Bangalore İlkeleri, hâkimlerin davranışlarını düzenleyen uluslararası standartları belirlerken, devletlerin yargıya ilişkin yükümlülüklerinden ziyade, hâkimlerin bireysel davranışlarına odaklanmasıyla diğer belgelerden ayrılmaktadır. Bu ilkelerin benimsenmesi ve uygulanması, yargıya olan güveni artırma ve adil yargılama ilkesinin korunmasında önemli bir rol oynar. Bangalore Yargı Etiği İlkeleri, hâkimlerin etik davranışlarının, toplumda yargıya duyulan güven üzerindeki etkisini vurgular ve bu bağlamda, hâkimlerin her zaman yüksek etik standartlara uymalarının gerekliliğini hatırlatır.²⁵⁹

Bu ilkelerin hazırlanmasında, farklı ülkelerdeki milletlerarası belgeler, hukuki düzenlemeler, tasarılar, rehberler, standartlar, beyanatlar, ilkeler ve görüşlerden yararlanılmıştır.²⁶⁰

Bangalore Yargı Etiği İlkeleri, Birleşmiş Milletler'in öncülüğünde geliştirilmiş, hâkimlerin davranışlarına yönelik küresel bir rehber niteliğindeki bir dizi ilkedir. Önsöz bölümünde, bu ilkelerin insan haklarına ilişkin uluslararası belgeler, anayasalar, yasalar ve içtihat hukuku ile yargı teamül ve geleneklerinde yansıtıldığı ve kabul gördüğü belirtilmektedir. Bu ilkeler, yargının bağımsız ve tarafsız olmasının insan haklarının korunması ve adaletin doğru idaresi için hayati önem taşıdığını vurgular.

Bangalore İlkeleri, yargının anayasa ve hukukun üstünlüğünü koruma rollerini yerine getirmesi, halkın yargı sistemine güvenini artırması ve yargının ahlaki otoritesi ve doğruluğunu sağlaması gerektiği üzerinde durur. Ayrıca, hâkimlerin bireysel ve kolektif olarak yargı makamına saygı göstermeleri ve yargı sistemine olan güveni

²⁵⁸ Jörg Philipp Terhechte, *Judicial Ethics for a Global Judiciary – How Judicial Networks Create their own Codes of Conduct*, German Law Journal, Vol. 10, Issue. 4, 2009, s.512.

²⁵⁹ Gürsel Özkan, Yargıtay Etik, Şeffaflık ve Güven Projesi Açılış Sempozyumu, (Hızl: Mustafa Saldırım, Gülşah Sibel Akbulut, Gözde Hülâgu), 13- 14 Nisan 2017, s. 55, https://www.yargitay.gov.tr/documents/SEMPOZYUM_KITABI.pdf.

²⁶⁰ Yargı mesleğiyle ilgili taslağın hazırlanması aşamasında var olan çeşitli kodlara ve milletlerarası birçok belgeye başvurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.yargitay.gov.tr/documents/ek1-1612425208.pdf>.

artırmaya çalışmalarının önemi vurgulanır. Bu ilkeler, yüksek yargı etik standartlarının teşvik edilmesi ve korunmasına yönelik temel sorumluluğun her ülkenin yargı organına ait olduğunu belirtir.

Bangalore İlkeleri, hâkimlere yönelik etik davranış standartlarını oluşturmak amacıyla aşağıdaki başlıklar altında düzenlenmiştir:

1. Bağımsızlık: Hâkimler, görevlerini bağımsız bir şekilde, dış etkilerden, baskılardan ve talimat verenlerden uzak olarak yerine getirmelidir.
2. Tarafsızlık: Hâkimler, herhangi bir tarafa önyargı göstermeden ve taraflar arasında eşitlik ilkesine uygun olarak davranmalıdır.
3. Doğruluk: Hâkimler, yargılama sürecinde dürüst ve adil olmalı ve hukukun gerekliliklerine uygun hareket etmelidir.
4. Dürüstlük: Hâkimler, mesleklerini yerine getirirken yüksek ahlaki standartlara uymalı ve dürüst davranışlarıyla örnek olmalıdır.
5. Eşitlik: Hâkimler, tüm bireylerin hukuk önünde eşit olduğunu kabul ederek davranmalı ve ayrımcılığa karşı durmalıdır.
6. Ehliyet ve Liyakat: Hâkimler, görevlerini yerine getirirken gerekli mesleki bilgi ve becerilere sahip olmalı ve sürekli öğrenmeye açık olmalıdır.

Bangalore İlkeleri, bu temel değerlerin uygulanmasına yönelik detaylı açıklamalar içerir ve yargıçların, yargısal faaliyetlerde bu ilkelere uygun davranmaları beklenir. Bu ilkeler, hem yasama ve yürütme organlarına hem de avukatlara ve kamuoyuna yargıyı daha iyi anlamalarına ve destek olmalarına yardımcı olmak için tasarlanmıştır. Bu şekilde, Bangalore Yargı Etiği İlkeleri, hâkimlerin mesleki davranışlarını düzenleyen küresel bir standart olarak kabul edilir ve yargıya olan güvenin artırılmasına katkı sağlar.

2.4. İslam Hukuku Yargı Etiği ile Türk Yargı Etiği ve Bangalore Yargı Etiğinin Mukayesesi

İslam hukuk geleneğinde yerleşik yargı etiği ilkeleri ile Türk Yargı Etiği ve Bangalore Yargı Etiğini şu başlıklar halinde mukayese edebiliriz:

2.4.1. Bağımsızlık

Yargının bağımsız oluşu her hukuk devletinin temel bir ögesi ve adil yargılanmanın esas garantisidir. Bu bağlamda, hâkimlerin yargı bağımsızlığını hem bireysel hem de kurumsal düzeyde temsil etmeleri ve korumaları gerekir. Yargı bağımsızlığı ve devletin bağımsızlığı arasındaki ilişki düşünüldüğünde, bağımsız bir yargı sistemine sahip olmayan bir devlet, aslında tam anlamıyla bir devlet değil, sadece bir insan topluluğu olarak değerlendirilebilir. Bir devletin hem bağımsız bir yargı sistemine hem de bu sistemi uygulayabilecek bir teşkilâta sahip olması gereklidir. İkinci halife Hz. Ömer'in "adalet mülkün temelidir" ifadesi, adil yargı ile devlet yapılanması arasındaki ilişkiyi vurgular.²⁶¹

Hâkimin diğer hâkimlere karşı bağımsızlığı açısından, bir hâkimin yargısal görevini yerine getirirken diğer yargıçların hüküm ve kararlarından bağımsız olduğu görülür. Hâkimler birbirlerine emir veremez veya üstünlük iddia edemezler, zira içtihat sonucu verilen kararlar aynı düzeyde zan ifade eder ve birinin diğerine üstünlüğü yoktur.²⁶² Dolayısıyla İslam hukukunda "*İçtihat ile içtihat nakzolunmaz*"²⁶³ ilkesi, hâkimlerin bağımsızlığını temsil eden bir prensip olarak sürekli vurgulanmıştır. İslam âlimlerinin çoğunluğunun benimsediği görüşe göre, müçtehid, hüküm bulmak için elinden gelen çabayı harcadığı takdirde, bu noktada ihmali olmaz ise sevap kazanacaktır. İçtihadî konularda kat'î delil sayılan nas, icmâ ve celî kıyasa karşı gelinmediği sürece hâkimin kararı değiştirilemez.²⁶⁴

Her bir içtihat, usulünce yerine getirildiğinde müçtehid açısından isabetli kabul edilir ve başka bir içtihatla geçersiz kılınmaz. Yani, bir içtihat diğer bir içtihatla mukayese edilemez. Örneğin İmam Şâfiî'nin bir içtihadının Ebû Hanîfe'nin içtihadına aykırı olması, Ebû Hanîfe'nin içtihadının hatalı olduğu anlamına gelmez. Zira içtihat, Allah'ın mutlak iradesini temsil etmez, müçtehidin zann-ı galibinden ibarettir.²⁶⁵ İçtihadî hükümlerin birbirleriyle bozulması durumunda, hükümlerde ve hukuk sisteminde

²⁶¹ Hasan Tahsin Fendoğlu, *Yargı Bağımsızlığı*, Umut Matbaacılık, İstanbul: 1996, s. 34.

²⁶² Ali Himmet Berki, *Hukuk Tarihinden İslâm Hukuku*, Örnek Matbaası, Ankara:1955, s. 141.

²⁶³ Mecelle'nin 16. kaidesi.

²⁶⁴ M. Rahmi Telkenaroğlu, *İctihadda İsabet ve Hata Meselesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2010, s.81.

²⁶⁵ Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul:2019, s.292.

istikrar sağlamak mümkün olmayacak ve her türlü uyuşmazlıkta sabit bir dayanak bulunamaması, devlet yönetimini güçleştirecektir. Bu bağlamda, İslam hukuk sisteminde içtihatların birbirlerini geçersiz kılamayacakları prensibi, yargı bağımsızlığının ve hukuk sisteminin istikrarının korunmasında kritik bir rol oynar.

Herhangi bir yargı sürecine dahil olan taraflar, davalarının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil ve şeffaf bir şekilde ele alınmasını beklerler. İslam hukukunda, davaların halka açık yerlerde ve aleniyet ilkesi, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren uygulanan temel bir prensip olmuştur. Bu bağlamda, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve halîfeler, anlaşmazlıkları çözmek üzere davaları mescitlerde, halkın görebileceği şekilde gerçekleştirmişlerdir.²⁶⁶

Halîfeler döneminde, hâkimlerin ekonomik bağımsızlığının sağlanması önemli bir husus olmuştur. Bu dönemde hâkimler, en yüksek maaş alan prestijli devlet memurları arasında yer almışlardır. Özellikle Hz. Ömer döneminde, hâkimlerin maaşları, birkaç istisna dışında valilerin maaşlarından daha yüksek olmuştur. Hâkimlerin maaşları belirlenirken, onların üzerindeki ek yükümlülükler, bakmakla yükümlü oldukları kişiler ve medeni durumları gibi faktörler dikkate alınmış ve adil bir maaş dağılımı yapılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım, hâkimlerin yargısal bağımsızlıklarını desteklemek ve onların ekonomik çıkar çatışmalarından uzak durmalarını sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. İslam hukuk sisteminde, hâkimlerin ekonomik ve yargısal bağımsızlıkları, adil yargılama süreçlerinin temelini oluşturur ve hukuk devletinin işleyişinde kritik bir rol oynar.²⁶⁷ Hz. Ömer'in mektubu ve Kur'ân'daki ilgili ayetler, İslam hukukunda yargı bağımsızlığının ve adil yargılamanın temel taşları olarak kabul edilir. İslam hukukunda yargılama ile ilgili temel ilkelerin anlaşılmasında, özellikle Hz. Ömer'in Ebû Mûsâ Abdullah b. el Eş'ârî'ye yazdığı mektup sıkça referans alınır.²⁶⁸ Bu mektupta, İslam hukukunun yargılamaya dair genel özellikleri açıkça görülebilmektedir. Mektupta, yargısal faaliyetin doğası, karar verme sürecinde gözetilmesi gereken temel prensipler, Kur'ân ve Sünnet'te açık bir hüküm

²⁶⁶ Kemaluddin Muhammed b. Abdilvâhid b. el- Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, Matbaatu'l-Kübrâ, Mısır:1316, c. V, s. 465.

²⁶⁷ Celal Yeniçeri, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, İstanbul 1984, s. 306.

²⁶⁸ Mahmut Şen, *İslam Hukuk Geleneği Perspektifinden Yargı Etik ilkeleri Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu 26 - 27 Mayıs 2017 - İstanbul*, s. 519.

bulunmaması durumunda izlenecek yol, kararların infazı, hâkimin uyması gereken etik prensipler ve içtihat değişikliklerinin etkisi gibi çeşitli konularda öneriler yer almaktadır. Bu mektup, yargılama işleminin Allah'ın bir emri ve dolayısıyla ilahi bir görev olarak kabul edildiği İslam hukuk anlayışının temelini ortaya koymaktadır.²⁶⁹

Şüphesiz İslam hukukuna göre yargı bağımsızlığının temel amacı, hâkimlerin yargısal kararlarını dış etkilerden uzak, objektif ve adil bir şekilde verebilmelerini sağlamaktır. Toplumda adalet tevzi eden kâdîların ekonomik bağımsızlığı bu açıdan çok önem arz etmektedir. Böylece hâkimlerin yargısal görevlerini yerine getirirken kişisel, siyasi veya dışsal baskılardan etkilenmemesini garanti altına alır. Bu sayede hukukun üstünlüğü ve adil yargılama ilkesi korunmuş olur. Bu ilkeler, demokratik toplumların temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilir ve yargının toplum nezdindeki güven ve saygınlığını pekiştirir. Hâkimlerin bağımsızlığı, yargı sistemine olan güveni artırır ve hukuk devletinin sağlıklı işleyişini destekler.

Türk Yargı Etiği Bildirgesine baktığımızda ise bu metnin de yargıçlar hakkında "bağımsızdırlar" başlığı altında hâkimin bağımsızlığının adil yargılanmanın ve adil devlet yapısının güvencesi olduğu belirtilmektedir. Yargılama fonksiyonunun baskı ve etkiden uzak olarak yerine getirilmesi için hareket etmekle sorumlu oldukları vurgulanır ve bağımsızlıklarına doğrudan veya dolaylı olarak gelebilecek her türlü baskı ve tesiri hiçbir şekilde kabul etmeyecekleri üzerinde durulur. Aynı zamanda hâkimler kararlarını kişilerin, kurumların ya da toplumun tepkisini çekeceği düşüncesinden uzak ve bunları memnun etme kaygısı taşımadan bağımsız olarak vermekle sorumlu olarak görülmüştür. Bağımsızlığın, ayrıcalıklı olmak ve sorumsuzluk olmadığını aksine hesap verebilirlik ilkesine uygun olarak adaletin tecellisini sağlamak amacını taşırlar ve kanunlarda belirtilen usul ve esaslara riayet ederek hesap verebilirliğin; bağımsızlıklarına zarar vermeyen, aksine toplumsal güveni güçlendiren bir ilke olduğunu bilirler şeklinde ifade edilmiş ve bağımsızlık kavramı aynı zamanda hesap verebilirlik olarak yorumlanmıştır.

²⁶⁹ Mahmut Şen, *"İslam Hukuk Geleneği Perspektifinden Yargı Etik ilkeleri"* Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu 26 - 27 Mayıs 2017 - İstanbul, s. 520.

Aynı şekilde Bangalore Yargı Etiği İlkeleri'nin birinci maddesinde de yargı bağımsızlığının hukuk devletinin ön koşulu ve âdil yargılanmanın temel garantisi olarak kabul edilmesini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, hâkimin bireysel ve kurumsal yönleriyle yargı bağımsızlığını temsil ve muhafaza etmesi gerekmektedir.²⁷⁰ Yargı bağımsızlığının korunması, hukuk devletinin temel taşlarından biridir ve bu ilkelerle hâkimlerin bağımsızlık konusundaki sorumlulukları net bir şekilde ifade edilmiştir. Özetle:

1. Hâkim, her türlü dış etki, rüşvet, baskı, tehdit ve müdahaleden uzak durarak, olaylara ilişkin kendi değerlendirmesiyle ve vicdani anlayışıyla yargı işlevini bağımsız olarak yerine getirmelidir. Bu, hâkimin kararlarının, dış etkilere maruz kalmadan, özgür iradesi ve hukukun gereklilikleri doğrultusunda verilmesini gerektirir.
2. Hâkim, kamuoyundan ve karara bağlamak durumunda olduğu davanın taraflarından bağımsız olmalıdır. Bu bağımsızlık, hâkimin kararlarının tarafların veya kamunun etkisi altında kalmadan, yalnızca hukuki ve vicdani değerlendirmelere dayanarak verilmesini sağlar.
3. Hâkim, yasama ve yürütme organlarıyla herhangi bir uygunsuz bağlantıdan ve bu organların etkisinden bağımsız olmalıdır. Ayrıca, hâkimin bağımsız olduğu sadece gerçekte değil, dışarıdan bakıldığında da açıkça görünmelidir.
4. Hâkim, yargı bağımsızlığının korunmasında ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynar. Bu nedenle, yargısal görevlerin ifasına yönelik koruma tedbirlerini teşvik etmeli ve bu tedbirleri aktif olarak korumalıdır.
5. Hâkim, yargıya yönelik kamusal güveni güçlendirmek için yüksek etik standartlar sergilemeli ve bu standartların ilerlemesine katkıda bulunmalıdır. Bu, hâkimlerin davranışlarının ve kararlarının halk nezdinde güven ve saygı uyandırmasını gerektirir.

Bu ilkeler, hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı prensipleriyle uyumlu bir şekilde hâkimlerin bağımsızlık ve tarafsızlığını destekler. Hukuk devleti, devletin tüm

²⁷⁰ Tuğan E. (2020) *Emekli Hâkimlerin Bakış Açısıyla Türkiye’de Yargı Etiği*. Bütünleşik Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Ankara. s.36.

organlarının hukuka bağı olduğu ve hukukun üstünlüğünün sağlandığı bir sistemdir. Kuvvetler ayrılığı ise yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden bağımsız ve dengeli bir şekilde işlemlerini temin eder. Yargı bağımsızlığı, bu prensiplerin etkin bir şekilde uygulanmasında önemli bir etkiye sahiptir. Hâkimlerin bağımsızlığı, adil yargılanma hakkının ve hukuk devletinin temel bir unsuru olarak kabul edilmektedir.²⁷¹

Buna göre pozitif hukukta yargı bağımsızlığı, sadece hukuk devletinin bir gereği olmanın ötesinde, temel bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi, her bireyin medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar veya cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının adil, açık ve makul bir süre içinde görülmesi hakkını teminat altına almaktadır. Bu düzenleme, adil yargılanma hakkını bir insan hakkı olarak tanımlar ve yargı bağımsızlığını bu hakkın ayrılmaz bir parçası olarak ele alır.²⁷² Yargıda bağımsızlığın amacı bir yönüyle *"Bağımsızlık, yargıç için değil, yargıya başvuran içindir, doğru adalet içindir."* şeklinde de ifade edilmektedir.²⁷³

Yargı bağımsızlığı, meri hukuk öğretisinde genellikle iki ayrı kavram olarak ele alınır: Kurumsal (dışsal) bağımsızlık ve içsel bağımsızlık. Kurumsal bağımsızlık, yargının yasama ve yürütme organlarından bağımsızlığını ifade ederken, içsel bağımsızlık yargı mensuplarının birbirlerine, kamuoyuna ve medyaya karşı bağımsızlığını kapsar.²⁷⁴ Bağımsızlık ilkesinin sağlanmasında, yargının görev sırasında ve dışında bağımsız olması esastır. Görev sırasında bağımsızlık, hâkimin atanması, meslek hayatı ve çalışma koşulları ile ilgili güvenceleri, ekonomik bağımsızlık ve meslektaşlarına karşı bağımsız bir görünüm sergilemesini içerir. Görev dışı bağımsızlık ise, hâkimin siyasi faaliyetleri ve sosyal ilişkileriyle ilgilidir. Hâkimler, toplumdan soyutlanmadan sosyal

²⁷¹ Yüksel Metin, *Türkiye'de Yargı Bağımsızlığına İlişkin Kimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Anayasa Mahkemesi'nin 48. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, Ankara 2010, Anayasa Yargısı, c.27, s. 217-218, https://www.anayasa.gov.tr/media/4528/doc_dr_yuksel_metin.pdf

²⁷² Cengiz Sarı, *Yargı Etiği ve Türkiye'de Yargının Etik Yapılanması*, Bilge Yayınevi, Ankara: 2013, s. 54.

²⁷³ Sami Selçuk, *Bağımsız Yargı Özgür Düşünce*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s. 39.

²⁷⁴ Tuğan, s. 37.

faaliyetlerde bulunurken, normal bireylerin gösterdiği seçiciliğin ötesine geçerek daha dikkatli davranmalıdır.²⁷⁵

2.4.2. Tarafsızlık

Hiz. Ömer'in Ebû Mûsa el-Eş'ârî'ye yazmış olduğu mektubun İslam hukukunda yargılamanın temel prensiplerini yansıttığını söylemiştik. Söz konusu mektupta *"Zayıf olanlar adaletten ümitlerini kesmesinler ve güçlü olanlar da kayrılma beklentisi içinde olmasınlar."* şeklindeki tavsiye, hâkimin tarafsızlığını ve taraflara eşit muamele yapmasını vurguladığı açıktır.²⁷⁶ Bu ilke, hâkimin her iki tarafında hakkaniyetle muamele gördüğünden emin olması ve adaletin gerçekleşeceğine dair güven oluşturmasını ifade eder.

Hiz. Ömer'in mektubunda belirtilen yaklaşıma göre, hâkim, Kur'an ve Sünnette açık bir hüküm bulunmadığı durumlarda, benzer örnekleri araştırarak ve kıyas yaparak, kendi içtihadı ile en adil kararı vermek için çaba gösterecektir. Mektupta "tarafsızlık" ilkesi, hâkimin taraflardan her birine eşit ve âdil davranması²⁷⁷, taraflardan birinin davanın seyri sırasında kendi lehlerine hüküm verileceği beklentisi içerisine girmemesi, güçsüz olan tarafın ise adaletin sağlanacağı hususunda ümitsizliğe kapılmaması olarak tanımlanmıştır.²⁷⁸

İslam'ın birinci kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de *"Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine bile olsa adaleti ayakta tutun, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır."*²⁷⁹ denilerek yargılamada tarafsız ve adil davranmanın önemine

²⁷⁵ Sibel İnceoğlu, *Yargı Bağımsızlığı ve Yargıya Güven Ekseninde Yargıcın Davranış İlkeleri*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 15-83.

²⁷⁶ Hamidullah, *Halife Hiz. Ömer Devrinde Adli Teşkilat Ebu Musa el-Eş'ari'ye Gönderilen Kazai Talimatname* çev: Fahrettin Atar, İslam Anayasa Hukuku, Editör: Vecdi Akyüz, İstanbul 1995, (s. 284-320).

²⁷⁷ Ahmet Kılınç, *Osmanlı Devletinde Hâkimin Uyması Gereken Etik İlkeleri: Hâkimin Adabı*, İnsan ve Toplum Bilimleri Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu, 26-27 Mayıs 2017, İstanbul, (121-187), s. 168.

²⁷⁸ Hasan Tahsin Fendoğlu, *Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*, Ankara:2010, s. 115-116.

²⁷⁹ Nisâ Sûresi, 4/135.

dikkat çekilmiştir. Tefsirlerde, bu âyete göre hâkim ve şahitler hakkında sosyal, ekonomik ve siyasi durumların etkisi altında kalmadan, tarafsız ve adil şahitlik yapmaları gerektiği vurgulanır. Adaletin gerçekleşmesi için hukuk kuralları kadar onları uygulayan âmir ve hâkimlerle, haklının veya suçun ispatı için bilgisine başvurulmuş şahitler de önemli etkiye sahiptirler. Hâkim veya şahitler, elde edebilecekleri herhangi bir fırsat ya da elden kaçırmak istemeyecekleri şahsî menfaatleri ya da yakınlarının menfaatleri nedeniyle adaletten ayrılma eğiliminde olabilirler. Davacı veya davalının ekonomik, sosyal ve siyasî halleri şahit ve hâkimleri etkileyebilmektedir. Halbuki zengin veya fakir ne olursa olsun herkes Allah'ın yarattığı kullarıdır, onların durumlarını değerlendiren, sorumluluklarını belirleyen ve rahmetinin bir sonucu olarak dilediğine ltuflarda bulunan sadece Allah'tır. Bu sebeplerden hâkimlerin ve şahitlerin haklının yanında olmamaları; haklının ortaya çıkmasına mani olmak, adaletin tecellisini engellemek için adil hüküm vermekten ve şahitlikten uzak durmaları; mahkemeyi oyalayan, adaleti geciktiren davranışlar içinde bulunmaları; yalancı şahitlik yapmaları bu âyetle yasaklanmıştır. Bazı şeyleri halktan saklamak mümkün olsa bile Allah'tan gizlemenin mümkün olmadığı vurgulanmıştır.²⁸⁰

Mâide sûresindeki *"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvâya daha uygundur."*²⁸¹ ifadeleri de, yargısal görevlerle ilgili İslam hukukunun temel ilkelerine değinen nass olarak gösterilir.²⁸² Elmalı Hamdi Yazır, bu âyeti, *"Tevhid dininin ahlaki gayesini, sosyal ve siyasi hikmetini özetleyen âyet"* olarak nitelendirir.²⁸³ Bahse konu âyet-i kerîme, İslam'ın sosyal, hukuki ve ahlaki gayelerinden önemli bir kısmının özetlendiği belirtilir. Adalet, sosyal ve ferdî yaşamda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitliği sağlayan ahlakî bir erdem olarak tanımlanır ve sosyal hayatta dengeyi sağlayan teminat altına alan en önemli unsurlardan biri olarak kabul edilir.²⁸⁴

²⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://Kur'an.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/628/135-ayet-tefsiri> (28.10.2022).

²⁸¹ Mâide Sûresi, 5/8.

²⁸² Mustafa Avcı, *Mecelleye Göre Hâkimlik Etiği*, İnsan ve Toplum Bilimleri Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu, 26-27 Mayıs 2017, İstanbul, s. 232.

²⁸³ Elmalı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Umut Matbaası, İstanbul:1992, c.3,s.177.

²⁸⁴ <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/677/8-ayet-tefsiri> (25.02.2023)

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede, müminlere adaletle şahitlik yapmalarını, kim olursa olsun bir topluluğa karşı duyulan nefretin adaletten sapmaya yol açmamasını emreder. Bu ayet, insanların Allah katında en üstün haslet olan takvaya ulaşabilmeleri için adaletli olmalarının ve karşılarındaki hasımları dahi olsa kalplerinde onlara karşı besledikleri öfkenin haksızlık yapmalarına neden olmamasının gerekliliğini vurgular. Kur'ân'ın ana gayelerinden biri, adalete dayalı ve hukuka güvenin sağlandığı bir sosyal düzenin inşa edilmesidir. Müminlerin düşman topluluklara dahi adil muamele yapmalarının emredilmesi ve tarafsız davranışın gerekliliğine işaret edilmesi, takva erdemiyle yakından ilişkilendirilir. Bu bağlamda, ayet, İslam hukuk sisteminin temelini oluşturan adalet ve tarafsızlık ilkelerinin yanı sıra, takva erdeminin de sosyal düzen ve adaletin sağlanmasında önemli bir rol oynadığını vurgular.²⁸⁵ Bu ilkeler, İslam hukukunun temel yapı taşlarını oluşturur ve adaletli bir toplum düzeninin inşasında kritik bir öneme sahiptir ve hâkimlerin adaleti gerçekleştirme sürecindeki tarafsızlık ve adilliklerinin önemini vurgular. Tarafsızlık kelime olarak, "yansız, taraflar arasında ayırım yapmayıp, hepsine eşit olarak davranma" anlamına gelmektedir.²⁸⁶ Hâkimin tarafsızlığı ise, yargılama esnasında hiç kimseyi kayırmaması, kendisinin veya taraflardan herhangi birinin çıkarını gözetmemesi, davanın taraflarına karşı subjektif değil objektif davranması, taraflardan birinin olumlu veya olumsuz etkisinde kalmaması, aynı zamanda da kendi kişisel görüşlerinden ve önyargılarından uzaklaşıp, yanlılık yapmadan taraflara eşit davranarak yargılamayı yapması şeklinde ifade edilebilir.²⁸⁷

Türk Yargı Etiği Bildirgesine baktığımızda ise yine yargıçlar için "Tarafsızdırlar" başlığı altında hâkimin adil yargılamayı sağlamak amacıyla, herhangi bir tarafa ayrıcalık göstermeden tarafsız olarak hareket etmesi, objektif bir bakış açısıyla tarafsızlıklarına uygun bir duruş sergilemesi, yargıya güvenin sağlanması ve sürdürülebilmesi için tarafsız olmakla birlikte tarafsız görünmeye de çalışılması gerektiği vurgulanır.

²⁸⁵ <https://Kur'an.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/677/8-ayet-tefsiri> (28.12.2023)

²⁸⁶ Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Ankara 2001, s. 839.

²⁸⁷ Nur Centel, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı*, İstanbul 1996, s. 28.

Tarafsızlık ilkesi, hâkimin sadece fiilen tarafsız olmasını değil, aynı zamanda dışarıdan da tarafsız görünmesini gerektirir. Türk hukukunda, tarafsızlığa aykırı davranışlar, Hâkimler ve Savcılar Kanunu'na göre disiplin cezasını gerektirebilir.²⁸⁸ Yine Türk Yargı Etiği İlkelerine göre hâkimlerin tüm hayatları boyunca tarafsızlık ilkesine aykırı düşebilecek her türlü söylem ve davranıştan kaçınarak konuşma ve beden dilini özenli bir şekilde kullanmaları; görevlerini yerine getirirken önyargı ve tercihlerinden etkilenmeden toplumda, herhangi bir olay hakkında olumlu veya olumsuz bir görüş olduğu durumlarda bile tarafsızlıklarını korumaları; kendilerini, yakınlarını veya sosyal çevrelerini gözetmek için taraflı davranışlarda bulunmamaları gerektiği belirtilir.

Uluslararası mevzuat, özellikle de Bangalore Yargı Etiği İlkeleri'ne göre de tarafsızlık, yargı görevinin doğru ve adil bir şekilde yerine getirilmesinin temelini oluşturur. Bu ilke, sadece hâkimin kararlarına değil, karar sürecinin tüm aşamalarına da yansımalıdır. Hâkimler, görevlerini tarafsız, önyargısız ve iltimassız bir şekilde yerine getirmekle yükümlüdürler. Bu, yargısal süreçte ve dışında, halk, hukukçular ve dava taraflarının yargıya ve hâkimin tarafsızlığına duyduğu güvenin korunmasını gerektirir. Tarafsızlık, mümkün olduğunca davadan çekilme gerektirebilecek durumları en aza indirmeyi de içerir.²⁸⁹

Hâkimler, duruşma dışında dava tarafları veya avukatlarıyla yalnızca duruşma salonunda görüşebilir. Duruşma sonrası, hâkimin dava hakkında taraflardan biriyle herhangi bir görüş alışverişinde bulunması etik ilkeler açısından uygun değildir. Hâkimlerin mahkeme dışında davacı veya davalı ile, dışarıdan bir gözlemci tarafından şüphe uyandırıcı olarak değerlendirilebilecek şekilde görünmeleri, tarafsızlık algısına zarar verir. Tarafsızlık algısını zedeleyen diğer faktörler ise hâkimin söz ve beyanlarıdır. Hâkimler, davalara veya siyasi meselelere ilişkin mahkeme dışı yorumlar yapmaktan kaçınmalıdır.²⁹⁰

²⁸⁸ Sibel İnceoğlu, *"Yargı Etiği Bakımından Uluslararası Belgeler Işığında Türkiye Uygulaması"*, Yargı Etiği Sempozyumu, Ankara, 2013, s.89.

²⁸⁹ Bangalor Yargı Etiği İlkeleri, İlke: 2.1,2.2 ve 2.3.

²⁹⁰ Mahmut Şen, *Hâkimin Tarafsızlığının Sosyal Medya Ortamında Korunması Sorunu*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVIII, Y. 2014, Sa. 3-4 s.649.

Hâkimler, tarafsız karar veremeyecekleri veya tarafsız karar veremeyecekleri izlenimi uyandırabilecekleri durumlarda, yargılamanın herhangi bir aşamasına katılmaktan kaçınılmalıdır. Bu, özellikle aşağıdaki durumlarda önemlidir:

-Hâkimin, davanın taraflarından biriyle kişisel önyargı veya tarafgirlik içinde olması veya davayla ilgili kişisel bilgiye sahip olması.

-Hâkimin, dava konusu üzerine daha önce avukatlık yapmış olması veya esas tanıklardan biri olması.

-Hâkimin veya hâkimin ailesinden birinin, davanın sonuçlarından ekonomik çıkar elde etmesi.

Sözü edilen bütün bu ilkeler, hâkimin yargısal sürecin her aşamasında tarafsızlığını korumasını ve hukukun üstünlüğünü teminat altına almasını sağlamak için vardır. Tarafsızlık, hâkimlerin kararlarının adil ve doğru olarak algılanmasını sağlar ve yargı sistemine olan genel güveni artırır.²⁹¹

2.4.3. Doğruluk, Tutarlılık ve Dürüstlük

İslam'da doğruluk kavramına ve yalandan uzak durulmasına çok önem verilmiştir. Hem âyet hem de hadisler ile birçok kez insanların doğruluktan ayrılmaması gerektiği ve yalanın büyük günahlardan olduğu bildirilmiştir. Nisâ sûresi 135. âyette: *"Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine bile olsa adaleti ayakta tutun, Allah için şahitlik eden kimseler olun."* buyurulmaktadır. Bu ayete göre; adaletin yerini bulması, doğruluk ve hakkaniyetin gerçekleşmesi sadece bağlayıcı hukuk kuralları ile değil onları uygulayan yönetici ve hâkimlerin bu değerlere sahip çıkmasıyla, aynı zamanda hakkın veya suçun ispatı için gerekli bulunan şahitlerin de doğruluktan şaşmamasıyla sağlanır.²⁹²

Bu hedefe ulaşmak için ise özellikle halîfeler döneminde, yargıçların ticaret yapmaları veya çarşı-pazarda alışverişle meşgul olmaları uygun görülmemiştir. Bunun başlıca nedeni, hâkimlerin yüksek maaşlarla desteklenerek herhangi bir ekonomik çıkar çatışmasından uzak tutulması ve bağımsızlıklarının korunmasıdır. Toplum nezdinde rüşvet algısı oluşturabileceği için hâkimlerin hediye alması da kabul edilemez

²⁹¹ Bangalore Yargı Etiği İlkeleri, İlke: 2.5 ve alt başlıkları.

²⁹² <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/628/135-ayet-tefsiri>

bulunmuştur. Özellikle yeni atanan hâkimlerin, gelecekteki yatırım olarak sunulabilecek hediyeleri reddetmeleri gerektiği vurgulanmıştır.²⁹³

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de, hâkimlerin doğruluk, tutarlılık ve dürüstlüklerini korumak adına onların uyması gereken bazı davranış kurallarını açıkça düzenlemiştir. Duruşma sırasında taraflarla şakalaşmak, alışveriş yapmak, taraflardan birinin hediyesini kabul etmek veya onların ziyafetlerine katılmak yasaklanmıştır. Duruşmalarda, taraflar arasında eşitlik ilkesi uygulanmalı, hâkim her iki tarafa da aynı şekilde muamele etmelidir.²⁹⁴ Hâkimlerin iffetli, tamahkâr olmayan ve adaletlerinden şüphe duyulabilecek herhangi bir davranıştan kaçınan bir duruş sergilemeleri beklenmektedir.²⁹⁵ Mecelle’de çerçevesi çizilen âmir hükümler, doğruluk ve dürüstlüğü hâkimlik mesleği için sadece bir erdem değil, aynı zamanda bir zorunluluk olduğunu da gösterir. Zira hâkimin tutumu ve davranışları, yargıya duyulan güveni doğrudan etkileyebilir. Bu nedenle, hâkimler mesleğin vakar ve onurunu koruyacak şekilde davranmalı ve uygunsuz olarak algılanabilecek her türlü davranıştan kaçınmalıdır. Sözü edilen ilkeler ise İslam hukuk sisteminde hâkimlerin rolü ve sorumluluğunu düzenler ve adaletin sağlanmasında kritik bir rol oynar.²⁹⁶

Türk Yargı Etiği Bildirgesi’nin ise "Hâkimler ve savcılar dürüst ve tutarlıdırlar" başlığı altında hâkimlerin; dürüstlük ve doğruluğun, mesleğin getirmiş olduğu yüksek karakterin olmazsa olmaz ögesi olduğunun bilincinde olması gerektiği ve hem meslekî hayatlarında hem de sosyal yaşamlarında bu yönde bir duruşa sahip olmak zorunda oldukları belirtilir. Bildirgenin 4. maddesinin 3. fıkrasında *"Mesleki itibarlarının korunması için sözlerini yerine getirmekte hassasiyet gösterirler. Dürüstlüklerine gölge düşürebilecek durumlar içinde bulunmama konusunda özenli davranırlar."* denilmektedir. Bildirgeye göre dürüstlüklerine gölge düşürebilecek her türlü durum ve davranıştan kaçınmaları gerektiği üzerinde durulmaktadır. Mahkeme sürecinde

²⁹³ Şahban Yıldırım, *İslam Hukukunda Yargıç Etiği*, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sayı: VIII Kasım 2012, s.45.

²⁹⁴ Mecelle, 16. Kitap, Birinci Fasil, 1795, 1796, 1797, 1798, 1799. maddeler; Cengiz İlhan, *Günümüz Türkçesiyle Mecelle*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, s.569.

²⁹⁵ Fahrettin Atar, *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No. 281, İstanbul: 2013, s.91.

²⁹⁶ Mahmut Şen, *İdeal Hâkim İhtiyacı ve Yargı Etiği*, TAAD, Yıl:4, Sayı:14, Temmuz 2013, s. 691-729.

aleyhine karar verilen kişiler de dâhil olmak üzere, dürüstlüklerinden şüphe edilmesine sebebiyet vermeyecek şekilde davranmalı; uygulamalarında tutarlılığı gözeterek, hukuki güvenlik ilkesi gereğince görevlerini yerine getirmeleri; tutarlılığı sabit fikirlilik olarak anlamlandırmadan toplumsal ve zamansal değişimleri dikkate almaları tavsiyelerinde bulunmaktadır.

Uluslararası mevzuatın Bangalore Yargı Etiği İlkeleri'ne göre de, dürüstlük ve dürüst görünüm, bir hâkimin tüm eylemlerinde temel bir faktördür. Hâkim, faaliyetlerinin her aşamasında yanlış davranışlardan ve yanlışlık izlenimi vermekten sakınmalıdır.²⁹⁷ Kamuoyu tarafından sürekli izlenen bir hâkim, normal bir bireyin taşıyamayacağı kişisel kısıtlamaları kabullenmek zorundadır ve bunu kendi isteğiyle yapmalıdır. Yargı görevinin saygınlığına uygun şekilde davranış göstermesi özellikle önemlidir. Hâkim, kendi mahkemesinde çalışma arkadaşları olan kişisel ilişkilerinde, tarafsızlık veya iltimas görüntüsü veya şüphesine sebebiyet verecek durumlardan kaçınmalıdır. Bangalore Yargı Etiği İlkeleri içerisinde dürüstlük ilkesine uzunca yer verilmiştir. Bu ilke:

- Yargı Mensubuna Yakışmayacak Davranışlarda Bulunmama
- Yargısal Makamın İtibarının Kötüye Kullanmama
- Hediye Kabul Etmeme ve Borçlanmama

gibi başlıklar içermektedir.

Bangalore Yargı Etiğine göre bir hâkim, ailesiyle ilişkili veya bağlantılı olduğu herhangi bir dava üzerinde karar verme sürecinde yer almamalıdır. Ayrıca, kendi evini hukuki faaliyetler için, avukatların müvekkillerini veya meslektaşlarını ağırlayacak bir yer olarak sunmasına izin vermemelidir. Bir hâkim, diğer vatandaşlar gibi ifade, inanç, dernek kurma ve toplanma özgürlüklerine sahiptir, ancak bu hakları kullanırken, yargının itibarını, bağımsızlığını ve tarafsızlığını tehlikeye atacak herhangi bir eylemden kaçınmalıdır. Hâkim, ailevi bağlarının ya da sosyal etkileşimlerinin, mesleki tutumlarına veya yargı kararlarına uygun olmayan bir etkide bulunmasına izin vermemelidir.

²⁹⁷ Bangalore Yargı Etiği İlkeleri Yorumu ve İlke 4.1.

Keza bir hâkim, yargıçlık unvanının prestijini kişisel veya ailevi menfaatler için kullanmaktan ya da kullanılmasına olanak tanımaktan kaçınmalıdır. Kendisiyle ilgili veya başkalarıyla ilgili yanlış bir etki altında olduğu izlenimini vermemeli ve bu tür izlenimlerin oluşmasına da izin vermemelidir. Hâkim, görevi sırasında eriştiği gizli bilgileri, yargı dışı amaçlar için kullanmamalı ve bu bilgileri açıklamaktan kesinlikle sakınmalıdır.

Ancak hakimler yargı görevlerini uygun şekilde yerine getirirken şunları yapabilirler:

- Hukuk, adalet sistemi veya bu alanlarla ilgili konularda yazılar yazabilir, konuşmalar yapabilir, eğitim verebilir ve ilgili diğer faaliyetlere iştirak edebilirler,
- Hukukla ilgili konularda, resmi bir kurum tarafından düzenlenen ve halka açık olan oturumlara katılabilirler,
- Hâkimin tarafsızlık ve apolitik duruşuna zarar vermeyecek şekilde, hükümete ait bir organ, komisyon, komite veya danışma kurulunda görev alabilirler;
- Yargıçlık unvanının saygınlığına zarar vermemek ve yargı görevlerinin icrasını engellemek şartıyla diğer aktivitelere katılabilirler.²⁹⁸

Hâkim, hâkimlik görevini yürütürken aynı zamanda avukatlık da yapamaz. Hâkim, hâkimlerle ilgili dernek kurabilir, bu tür bir derneğe üye olabilir ve hâkimlerin çıkarlarını temsil eden diğer örgütlere katılabilir.

Hâkim ve hâkimin aile üyeleri; hâkimin yargısal görevlerinin yerine getirilmesiyle ilişkili olarak yapılmış, yapılacak veya yapılmamış bir şey ile ilgili herhangi bir hediye, bağış, borç ya da iltimas talebinde bulunmamalı ve bunları kabul etmemelidir. Birtakım hediyeler veriliş amacı bakımından karşı taraftan bir menfaat beklentisine yol açabildiği için rüşvetle karışabilmektedir. Özellikle yargısal faaliyetlere taraf olan kimseler tarafından verilen hediyelere dikkatle yaklaşmak gerekmektedir. Bu durumun yalnızca mevcut bulunan yargılamanın taraflarına has olacağını düşünmek de doğru değildir. Yargılama faaliyeti her an herkesin yaşamının bir parçası olabilme özelliğine sahiptir. Bu sebepten özellikle iş adamları, fabrika veya şirket sahibi kişilerin

²⁹⁸ Bangalore Yargı Etiği İlkeleri 4.12 ve alt başlıkları.

yaptıkları işler nedeniyle mahkemelik duruma düşmeleri daha kuvvetli bir ihtimal olduğundan ve bu kimseler de bu hususu bildiklerinden her zaman için yargı mensuplarıyla yakınlaşmak ve onlara çeşitli hediyeler sunmak isteğinde olabilirler. Hediye konusu basit medeni ilişkiler olmanın ötesinde rüşvete yol açarak yargıda yolsuzlukların önünü açabildiğinden yargı mensuplarının bu konuda her zaman dikkatli olmaları gerekmektedir.²⁹⁹

Hakimler ve Savcılar Kurulu, hediye kabulüyle ilgili hususları Yargı Etiği Tavsiye Kararı, 2019/1 sayılı ve 25.09.2019 tarihli bildiriminde şu şekilde açıklamıştır: *"Hâkimler ve savcılar yönünden hediye, bir yargısal makamı işgal etmekten dolayı mı, yoksa tamamen kişisel saygı sevgi sebebiyle mi verildiği hususu tartışma konusunu oluşturmaktadır. Bu sebeple;*

-Hediyenin niteliği,

-Veriliş yeri, yöntemi ve zamanı.

-Mali değeri,

-Karşılığında herhangi bir beklenti doğup doğmayacağına ilişkin öngörü,

-Görülmekte olan veya daha sonra hâkimin önüne gelmesi ihtimali olan bir davayla ilişkilendirilip ilişkilendirilmediği,

-Hediye verenin talepkâr bir yapıda olup olmadığı ya da hediye verdiğini belirterek 3. kişiler nezdinde hâkimle özel bir yakınlığının olduğu izlenimini oluşturma gayretinin olup olmadığı,

-Hediyenin verilmesine neden olan ilişkinin doğuş biçimi,

-Hediyenin alınmasının objektif bakış açısıyla başkalarınca nasıl algılanacağı,

-Hediye verenin yakınlık derecesi ve hediyenin bu yakınlık derecesiyle uyumu.

-Hediyenin hâkim veya savcının bizzat kendisi için mi verildiği, yoksa aile bireyleri ya da yakınları için mi sunulduğu gibi hususlar hediye takdimiyle karşılaşan hâkimi veya savcılarının göz önünde bulundurması gereken hususlardır." ³⁰⁰

Bangalore Yargı Etiği İlkeleri içerisinde de ayrı başlık halinde yer verilen "Doğruluk" ilkesi; temelde hâkimin yargı görevini düzgün bir şekilde yerine getirmesini esas alır. Hâkim, davranışlarının makul bir kişinin gözünde doğrulanabilecek, onaylanabilecek

²⁹⁹ Kurtuluş Tayanç Çalışır, *Yargı Etiği*, Adalet Yayınları, Ankara 2015, s. 119.

³⁰⁰ [HSK GENEL KURULU- ETİK SON HALİ.pdf](#)

nitelikte olmasını sağlamalıdır. Hâkimin hâl ve davranış tarzı, insanların yargının doğruluğuna ilişkin inancını kuvvetlendirici şekilde olmalıdır. Adalet sadece sağlanmakla kalmamalı, sağlandığı görüntüsü de yansıtılmalıdır, şeklinde ifade edilmektedir.

Türk hukukçuları doğruluk ilkesinin dürüstlük ve tutarlılığın yanında yargısal ahlaki da hedeflediği söylerler. Bu kapsamda hâkimlerden yargılama faaliyeti esnasında ve yargılama faaliyeti dışında hâkimlik onuruna yakışır, tutarlı bir şekilde davranmaları, dürüst kişilikleri ve yaşam tarzları ile örnek olmaları ve kanunen ya da ahlaken yanlış olan işlerden uzak durmaları beklenmektedir. Nitekim yargı mesleği mensupları açısından doğruluk ve dürüstlük erdemli bir davranış olmanın ötesinde bir gerekliliktir.³⁰¹

İslam hukukunda olduğu gibi pozitif hukukta da yargıçların meslek hayatlarında başka insanları yargılayıp neticede de cezalandırdıkları konular bakımından kendi hayatlarında daha titiz davranmak zorunda oldukları üzerinde durulur. Örneğin görevine sık sık geç gelen bir devlet memuru hakkında verilen disiplin cezasını inceleyen bir hâkimin kendisinin de her gün işine geç geliyor olması durumunda davanın tarafları nezdinde güvensizlik yaratacağı kesindir. Bununla beraber bir hâkimin cep telefonundan başka birisinin telefonuna 127 kez mesaj atarak tehdit ve hakaretlerde bulunması durumu da yine bir başka güvensizlik durumuna örnektir. Bu örnekte HSK ilgili hâkime kademe ilerlemesinin durdurulması cezası vermiştir.³⁰²

Doğruluk ilkesi ahlaki değerlerle ilişkili olduğu için ve söz konusu ahlaki değerler ve davranış kalıplarının değerlendirilmesi ülkeden ülkeye, toplumdan topluma hatta zamana göre değişkenlik gösterebildiği için bu ilkenin kapsadığı davranış kalıpları hakkında belli standartlardan söz etmek oldukça zor olacaktır. Bu nedenle hâkimlerden genel olarak yasak olduğu belirtilen davranışlardan kaçınmaları ile birlikte içinde bulundukları toplumların ve görev yaptıkları yerlerin geleneksel değerlerine ters düşecek hayat tarzından sakınmaları beklenmektedir. Ancak burada önemli olan, bir

³⁰¹ Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği*, Şen Matbaası, Ankara 2007, s.148.

³⁰² Cengiz Sarı, *Yargı Etiği ve Türkiye’de Yargının Etik Yapılanması*, Bilge Yayınevi, Ankara 2013, s.94

hareketin bazı dini veya toplumsal inançlara göre yargılanıp neticede ahlaki kabul edilip edilmemesi değildir. Çünkü bu, dar bir ahlak anlayışına ve keyfiliğe yol açabilir. Sergilediği davranışların sonucunda hâkimlik mesleğinin gereği gibi yerine getirilemeyeceği düşüncesinin oluşmaması için çaba gösterilmesidir.³⁰³

2.4.4. Adâlet ve Eşitlik

İslam hukukunda, hâkimin sahip olması gereken temel niteliklerden biri hiç şüphesiz adalettir. "*Adalet, davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak*"³⁰⁴ gibi anlamlara gelmektedir. Hz. Ömer'in taşra yöneticilerine ve yargı görevlilerine yönelik tavsiyeleri de hâkimlerin adalet anlayışını pekiştirmek üzerine odaklanmıştır. Örneğin Ebû Mûsâ el-Eşâ'rî'ye yazdığı mektupta, hâkim olarak atayacakları kişilerin zengin ve asil olmalarını önermiştir. Zira bu tür kişilerin mal hırsı ya da kamuoyu baskısı nedeniyle adaletsizlik yapmaya meyillerinin daha az olacağına inanmaktadır.³⁰⁵

Öte yandan adalet ve eşitlik ilkeleri, Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından "insanların tarağın dişleri gibi eşit olduğu" şeklindeki vurgu ile güçlendirilmiştir. Bu, İslam inancında her insanın Allah'ın yeryüzündeki halîfesi olduğu ve yaratılanlar arasında en şerefli varlık olduğu anlayışını yansıtır. İnsanın, akıl ve irade gücüne sahip olması sebebiyle ilahi mesajın muhatabı olduğu düşüncesi, her insanın doğuştan saygın ve eşit olduğu görüşünü kesin olarak pekiştirir. Bu bakış açısı, üstünlüğün sadece takva ve iyi işlerle mümkün olduğunu belirterek, devlet başkanı dahil herkesin hak ve yükümlülükler açısından eşit olduğu ilkesinden beslenir.³⁰⁶

İslam hukukuna göre adalet, müslüman ya da müslüman olmayan herkes için eşitlik prensibi çerçevesinde ele alınır. Kur'ân-ı Kerîm'de adaletin sağlanmasının kesin bir şekilde emredildiği birçok âyet bulunmaktadır. Hâkimlere hitap eden bu âyetler, insanlar arasında adalet ve eşitliği sağlamanın önemini vurgulamaktadır. Örneğin;

³⁰³ Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği*, Şen Matbaası, Ankara 2007, s.150.

³⁰⁴ Mustafa Çağrı, "Adâlet", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/adalet#1-ahlak> (28.12.2022).

³⁰⁵ Murat Akarsu, *İlk Dönem İslam Tarihinde Yargının Kurumsallaşmasında Dört Halîfenin Rolü*, s. 65.

³⁰⁶ Hasan Tahsin Fendoğlu, *Türk Hukuk Tarihi*, s.166.

"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder." ³⁰⁷ ve "Ey iman edenler! Hak üzere olup, adaleti yerine getirmeye uğraşan hâkimler! Zengin olsun, fakir olsun, kendinizin, anne ve babanızın ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yapınız. Çünkü, Allah ikisinden de daha yakındır. Onun için gerçekten dönüp de nefsin arzusuna uymayın. Eğer dilinizi eğip bükerek veya çekinirseniz, şüphesiz ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır." ³⁰⁸ bu âyetlerden bazılarıdır. İslam'ın kurucu metinleri olan bu buyruklarda hâkimlerin ve şahitlerin tarafsızlık ve adil davranışlarının altı çizilir. Zikri geçen ifadeler, adaletin kişisel ilişkilerden bağımsız olarak uygulanmasını emreder ve herkesin, zengin ya da fakir, akraba ya da yabancı olsun, eşit muamele görmesi gerektiğini belirtir. Genel bir belirleme olarak Kur'an-ı Kerim'in adalet anlayışı, sosyal hayatta hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine dayanan bir düzenin kurulmasını hedefler. Bu ise İslam hukuk sisteminin temelini oluşturur ve adaletin sağlanmasında kritik bir rol oynar. ³⁰⁹

Kelam-ı İlâhi'de adalet ve eşitlik ilkelerini işleyen daha pek çok âyet bulunmaktadır. Bu doğrultudaki buyruklar, adaletin evrenselliğini ve her insanın, inancı, düşüncesi, etnik kökeni ne olursa olsun adalet ve doğruluk ilkelerine uygun davranışlar sergilemesi gerektiğini düzenler. "Söz sahibi olduğunuz zaman, yakınınız da olsa hep adaleti gözetin." ³¹⁰, "Rabbim, adaleti ve insaflı emretti." ³¹¹ ve "Peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, beraberlerinde kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar." ³¹², "İyi iş yapan kendi lehine; kötülük yapan da kendi aleyhine yapmış olur." ³¹³ gibi ifadelerle adaletin önemi ve evrensel geçerliliği vurgulanır. Dahası Kur'an-ı Kerim'de semavi diğer dinlere ait adaletle ilgili hükümleri de görmek mümkündür: "Mûsâ'nın kavminden hak yolu gösteren ve bu yolda âdil davranan bir topluluk da vardı." ³¹⁴, "Her ümmetin bir peygamberi olmuştur. Onlara peygamberleri geldiğine göre aralarında olup bitenler hakkında adaletle

³⁰⁷ Nisâ Sûresi, 4/58.

³⁰⁸ Nisâ Sûresi, 4/135.

³⁰⁹ Nisâ Sûresi, 4/135. Ayet-i Kerimenin tefsiri için bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Umut Matbaası, İstanbul:1992, c.3, s.104.

³¹⁰ En'âm Sûresi, 6/152.

³¹¹ A'râf Sûresi, 7/29.

³¹² Hadîd Sûresi, 57/25.

³¹³ Fussilet Sûresi, 41/ 46.

³¹⁴ A'râf Sûresi, 7/159.

hüküm verilir, haksızlığa uğratılmazlar."³¹⁵ Kur'ân'da geçen bu ve benzeri ifadelerde, insanların, hangi dinden, inançtan, düşünceden, etnik kökenden olursa olsun, adalete ve doğruluğa teşvik edildiğini söylemek yanlış olmaz. Müslüman, Hristiyan, Yahudi bir hâkim veya diğer inanç ve düşünceye mensup hâkimler adaletin ve diğer doğruların yanında olmalıdır.³¹⁶

İslam hukukuna göre hâkimlerin, mahkemeler önünde herkesi eşit bir şekilde muamele etmeleri, adaletin temel bir gereksinimi olarak kabul edilir ve bu eşitliği sağlamak hâkimlerin başlıca görevidir.³¹⁷ Hâkim, herhangi bir kişi veya gruba karşı önyargılı davranamaz ve kararlarında ırk, renk, cinsiyet, din veya sosyal statü gibi faktörleri dikkate alamaz. Hz. Ömer'in Ebû Musa el Eş'ârî'ye yazdığı meşhur mektupta da *"İnsanları karşında eşit tut ki; zayıf olanlar adaletten ümidini kesmesinler ve güçlü olanlar da kayırılma beklentisi içinde olmasınlar."* denilerek hâkimlerin tarafsız ve adil olmalarının önemi vurgulanır.³¹⁸

Bunu temin amacıyla hâkimin, davada taraflardan birine gülümsemesi, şaka yapması ya da işarette bulunması gibi davranışları yasaklanmıştır. Zira bu tarz hareketler yargısal tarafsızlığı zedeleyebilir ve adalet duygusunu baltalayabilir. Nitekim Hz. Ömer, Ebû Ubeyde b. Cerrah'a yazdığı mektupta, mahkemede kendini ifade etmekte zorlanan fakir bir kişi geldiğinde, onun rahat hissedebileceği ve konuşabileceği bir ortam oluşturulması gerektiğini tavsiye etmiştir.³¹⁹ Tabi ki bu, hâkimin her iki taraf arasında eşit ve adil bir ortam sağlaması gerektiği anlamına gelmektedir.

Hilafeti döneminde Hz. Ömer ve Ubey b. Kâ'b arasında yaşanan bir davada, Zeyd b. Sâbit'in hâkimlik yaptığı mahkemede, Hz. Ömer kendisine gösterilen hürmet nedeniyle hâkimin taraflar arasında eşit davranmadığını düşünerek onu uyardığı bilinmektedir.³²⁰ O an devlet yöneticisi konumundaki bir kişinin böyle bir uyarısı,

³¹⁵ Yûnus Sûresi, 10/47.

³¹⁶ Recep Akcan, *Hâkimin Vasıfları*, S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi MİHBİR Özel Sayısı, s.276.

³¹⁷ Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara: 1958, s. 300.

³¹⁸ Şahban Yıldırım, *İslam Hukukunda Yargıç Etiği*, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sayı: VIII Kasım 2012, s.45.

³¹⁹ Muhammed Hamidullah, *Mecmûa'tu'l-Vesâiki's-Siyâsiyye li'l-A'hdî'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râside*, Dâru'n- Nefâis, Beyrut: 1985, s. 438.

³²⁰ Şibli Numanî, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, (Çev. Tahir Yaşar Alp) Çağ Yayınları, İstanbul: 1979, c. II, s. 94.

kuşkusuz adaletin ve hakkaniyetin kişisel çıkarların ve statünün üzerinde olduğunu gösterir.³²¹

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) hırsızlık suçundan huzuruna getirilen asil bir aileden bir kişinin cezasının uygulanmasına ilişkin yaklaşımı da hukukun üstünlüğü ve eşit uygulanması ilkesini vurgular. Hız. Peygamber, hırsızlık yapan kişinin, kendi kızı Fatıma bile olsa, cezadan muaf tutulmayacağını belirterek, hukukun herkes için eşit olduğunu ve statü ya da asaletin adalet karşısında bir ayrıcalık sağlamayacağını ifade etmiştir.³²²

Zikri geçen örnekler, İslam hukuk sisteminde hâkimlerin adil ve eşit davranışının, adaletin temel bir gereksinimi olduğunu açıkça göstermektedir. Hâkimlerin tarafsızlığı ve adaletin herkese eşit uygulanması, hukukun üstünlüğü ilkesinin temel taşlarıdır ve adil bir toplum düzeninin inşasında önemli bir rol oynar. İslam hukukunun birincil kaynağı olan Kur'an-ı Kerim de hukukun adalet ve eşitlik üzerine kurulduğu bir toplumun oluşturulmasını amaçlar ve her bireyin hak ve yükümlülükleri açısından eşit olduğu bir yapıyı destekler.

Türk Yargı Etiği Bildirgesi'nin "İnsan onuruna saygılıdır, insan haklarını korur ve herkese eşit davranırlar" başlığı altında da hâkimlerin; İnsan onuruna dokunacak her türlü davranıştan uzak, insan hak ve özgürlüklerine riayet edecekleri, üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getireceklerine yer verilir. Toplum içerisinde bir arada yaşamanın; birbirine anlayışla yaklaşmayı, bireysel farklılıklara saygı duymayı ve herkese eşit yaklaşmayı gerektirdiğini bilerek dil, din, mezhep, ırk, kültür farkı, cinsiyet, siyasi yaklaşım, sosyoekonomik durum, dış görünüş, medeni hâl vb. sebeplerle ayırım gözetmeksizin eşit bir yaklaşım sergiler ve ayrıştırıcı bir dil kullanmadan görevlerini yerine getirecekleri üzerinde durulur.

Hâkimlerin adalet hizmetinden yararlanmak isteyenler başta olmak üzere, hiç kimseye iltimas göstermeden; topluma, kanun önünde eşitlik ilkesinin uygulandığıyla ilgili

³²¹ Ahmet Lütü Kazancı, *Adil Halife Emirü'l Müminin Hz. Ömer*, Ensar Yayınları, 2014, s.247-248.

³²² Hasan Tahsin Fendoğlu, *Türk Hukuk Tarihi*, s.197.

güven verecekleri ve bu güvene zarar verebilecek her türlü davranışa engel olacakları belirtilir.

Bangalore Yargı Etiği İlkelerine göre ise eşitlik ilkesi; mahkemeler önünde herkese eşit davranılması, hâkimlik görevinin gereğince yerine getirilmesi için gerekli bir husustur. Hâkim; ırk, renk, cinsiyet, din, ulusal köken, sosyal sınıf, engellilik, yaş, evlilik durumu, cinsel yönelim, sosyal ve ekonomik statü ve benzeri diğer hususlar (davaya mesnet olmayan sebepler) dâhil olmak üzere, ancak bunlarla sınırlı kalmamak kaydıyla, çeşitli unsurlara dayanan farklılıkların ve toplumdaki çeşitliliğin bilincinde olmalı ve yargı görevlerini yerine getirirken davaya sebebiyet vermeyen nedenlere dayanarak herhangi bir kişi ya da gruba karşı sözle veya davranışlarıyla yanlılık veya önyargı göstermemelidir.

Bangalore Yargı Etiğine göre hâkimlik görevinin gereği gibi icra edilebilmesi bakımından kanunlar karşısında herkese eşit muamele edilmesi esastır. Eşitlik adaletin gerçekleşmesi için temel bir kavram olmanın yanı sıra yargının işleyişinin ve tarafsızlığının da bir unsurudur. Eşitlik ilkesi ile sağlanmaya çalışılan en önemli husus hâkimin tarafsızlığıdır.³²³ Bu nedenle eşitlik ilkesine aykırı davranışlar hâkimlerin tarafsızlığına gölge düşürebilir ve nihayetinde çekinmeleri ile sonuçlanabilir.³²⁴ Hâkim, yargısal görevlerini; davaya mesnet olmayan ve görevlerin düzgün bir şekilde icra edilmesinde önemsiz olan sebeplerle ayrımcılık yapmadan davanın tarafları, tanıklar, avukatlar, mahkeme personeli ve yargı görevini icra eden tüm çalışanlar dâhil herkes için gerekli ilgiyi göstermelidir ve aynı zamanda diğer personelin de ayrımcılık yapmalarına izin vermemelidir. Mahkeme huzurunda yapılan yargılamalarda avukatlardan, yargılama konusuyla hukuki açıdan ilişkili olan ve meşru savunmanın konusu olabilecek hususlar hariç olmak kaydıyla, davaya mesnet olmayan sebeplere dayanarak herhangi bir kişi ya da gruba karşı sözleriyle veya davranışlarıyla yanlılık veya önyargılı tutumdan kaçınmalarını talep etmelidir.

³²³ Hasan Turgut, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Hukukunda Yargı Etiği ve Hâkimin Vasıfları*, Adalet Yayınları, Ankara 2019, s. 87.

³²⁴ Uğur Yiğit, *Anayasal İlkeler ve Etik Kuralları Çerçevesinde Savcının Soruşturma ve Davadan Reddi ile Çekinmesi*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2009, S. 85, s. 289.

2.4.5. Ehliyet ve Liyâkat

Ehliyet ve liyâkat, yargı görevinin gereğince yerine getirilmesinin ön koşullarıdır. Liyakat kelime anlamı olarak bir kimsenin mesleğine yaraşırılığını ifade ederken ehliyet kelimesi ise bir kimsenin bir işteki ustalığını ya da işinin ehli olmasını ifade eder.³²⁵ Bir hâkimin yargısal görevleri, diğer tüm faaliyetlerden önce gelir. Adalet ancak bilgi, yetenek, deneyim ve birikim sahibi kimseler tarafından dağıtılabılır. Bu kapsamda yüzeysel olmayan, hayata ve olaylara geniş açıdan bakabilen, ufku geniş, aydın ve münevver, okumayı ve araştırmayı seven, farklı görüş ve düşüncelere saygılı, toplum içinde saygınlığı olan ve iletişim sıkıntısı olmayan insanlar tarafından yargılama faaliyetinin yürütülmesi gerekmektedir.³²⁶ Adil yargılanma hakkı kavramının aynı zamanda nitelikli yargılamayı da gerektirdiğini göz ardı etmemek gerekir. Bu açıdan bakıldığında yeterli niteliklere sahip olmayan hâkimler tarafından yapılacak yargılama faaliyetlerinin adil yargılanma hakkına hizmet etmeyeceğini söylemek mümkündür.³²⁷

Tarihsel süreçte insanların huzur ve mutlulukları, emanetin ehline verilmesi ve adaletin korunması gibi temel prensiplere bağlı olarak şekillenmiştir. Emanet ve adaletin korunması, toplumsal huzur ve saadetin temelini oluştururken, ihmal edilmesi huzursuzluk, çatışma ve felaketlere yol açmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de *"Şu bir gerçek ki Allah, size emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."*³²⁸ şeklindeki âyet, İslam hukukunda adalet ve emanetin ehline verilmesiyle doğrudan ilgilidir.

Müfessirler bu âyeti açıklarken Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mekke'nin fethi sonrasında Kureyş kabilesinin ailelerinde bulunan bazı yetki ve görevleri yeniden düzenlediğini anlatırlar. Bu düzenleme sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kâbe'nin anahtarını Osman b. Talha'dan alması ve amcası Abbas'ın bu hizmetin kendisine verilmesini talep etmesi üzerine, emanetin ehline verilmesi ve adaletle hükmetme ilkesini vurgulayan

³²⁵ "Ehliyet", "Liyakat", <https://sozluk.gov.tr/>

³²⁶ Şahin Akıncı, *Hukuk Eğitimi Üzerine Düşünceler*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2001, C. 9, S. 1- 2, s. 20-21

³²⁷ Serhat Sinan Kocaoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Yargı Sisteminin Temel Sorunu, Hâkim (&Savcı) Niteliği ve Bu Hususta Eklektik Bir Çözüm Önerisi*, Ankara Barosu Dergisi, 2011, S. 3, s. 19-20.

³²⁸ Nisâ 4/58.

söz konusu âyetin nazil olduğu belirtilir.³²⁹ Âyet-i kerîmenin ana mesajı, genel olarak tüm insanlara, özel olarak müminlere ve en özel olarak yöneticilere ve kamu adına sorumlu olan şahıslara ve topluluklara yöneliktir.

Şu bir gerçek ki, âyetteki "emanet" kavramı, maddi ve manevi değerlerin korunmasını ifade eder ve sadece kişisel eşyalar değil, devlet hizmetleri, ilim, din, antlaşmalar ve komşuluk hakları da kapsar. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) *"Münâfiğın üç belirtisi vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde yerine getirmez, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder."* hadisi de emanetin önemini vurgular. Böylelikle ehliyet ve liyâkat, hâkimlik makamı da dahil olmak üzere tüm çalışanlar için temel bir ön koşuldur. Hâkimlerin adaletli kararlar verme kapasitesi, bu ehliyet ve liyâkat ile doğrudan ilişkilidir. Kur'ân-ı Kerîm'in bu ilkesi, İslam hukuk sisteminde adalet ve ehliyetin temelini oluşturur ve bu ilkeler, hukuk devletinin işleyişinde ve adil yargılama süreçlerinin sağlanmasında kritik bir öneme sahiptir.³³⁰

Bu bağlamda İslam peygamberi, yargısal görevlere duygusal eğilimleri nedeniyle etki altında kalabilecek kişileri atamamıştır. Özellikle asr-ı saadette, valilerin aynı zamanda yargı görevlerini de üstlendiği bir yapıda, duygusal kararlar verme eğilimi olan sahabeler bu görevler için uygun bulunmamıştır. Söz gelimi zahidane yaşam tarzıyla tanınan ve duygusallığı tarafsız kararlar vermesine engel olabilecek Ebû Zer'in resmi görev talebini Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nazikçe reddetmesi dikkate değerdir. Aynı zamanda ona *"Ey Ebû Zer! Sen zayıf ve duygusal bir insansın; bu ise ağır bir görevdir. Ümmetin bir emanetidir. Bu görevi hakkıyla yerine getirmeyenler için kıyamet gününde bir zillet ve pişmanlık olacaktır."* demesi de hâkimliğin ağır bir sorumluluk olduğunun göstergesidir. Bu hadisi şerh ederken İmam Nevevî, adaletli karar verme yeteneğinden yoksun olan herkes için bu uyarının geçerli olduğunu belirtir. Buna karşılık, bu görevi hakkıyla yerine getirenler için Hz. Peygamber'in (s.a.s.) müjde niteliğindeki sözlerini de ekler. Hadislerde, adil hâkimlerin ahirette nurdan minberler

³²⁹ <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/551/58-ayet-tefsiri>

³³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://Kur'an.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/551/58-ayet-tefsiri> (28.03.2022).

üzerinde oturacağını ve adaletli devlet başkanlarının Allah'ın arşının gölgesinde gölgeleneceğini müjdelenmiştir.³³¹

İslam âlimlerinin konuyla ilgili yaklaşımları da adaletin toplumda ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Fıkıhî öğretilerde hâkimlik görevi, kutsal bir meslek olarak görülmüş ve emanetlerin ehline verilmesi yönündeki ilahi düstur, toplumda en nitelikli kişilerin hâkim olarak atanması için çaba gösterilmesini gerektirmiştir.³³² Klasik dönem Hanefi fakihlerden el-Mevsilî (v.683) şöyle der: *"Bir kimse kâdılığa tayin edilirse yüce Allah'a karşı takva sahibi olmalı, O'na itaati her şeye tercih etmeli, âhiret için çalışmalı, üstlendiği bu görevde bütün gayretiyle hakka yönelmelidir."*³³³ Hz. Ömer de hâkimlerin seçiminde takva, adalet, ilim ve marifet gibi kriterlere önem vermiş ve bu konuda titizlik göstermiş, *"Kim bir kimseyi liyâkatlı olmadığı halde sırf yakınlığından ya da sevgisinden dolayı hâkimliğe atarsa; Allah'a, Rasulü'ne ve mü'minlere ihanet etmiş olur."* şeklindeki uyarısıyla hâkimlik görevinde liyâkatin önemine dikkat çekmiştir.³³⁴

Ayrıca hadislerde hâkimlerin duygusal durumlarının karar verme süreçlerini etkilememesi gerektiği özellikle vurgulanır. Hz. Peygamber'in *"Kadı öfkeli iken hüküm vermesin."*³³⁵ Başka bir rivayette ise *"Hükmü ancak tok iken versin."* buyurmuştur. Bu rivayetler hâkimin sağlıklı düşünebilme kapasitesinin korunmasının önemini gösterir. Bu, hâkimin karar verme sürecindeki berraklık ve objektifliğin korunmasını sağlar. Hâkimin, mahkeme günlerinde nafile oruç tutmaması ve uzun süre oturmaması gibi tavsiyeler, hâkimin fiziksel ve zihinsel olarak karar verme sürecine hazır olmasını amaçlar.³³⁶ Hâkimin, taraflar, tanıklar ve diğer ilgili kişilerle olan ilişkilerinde sabırlı, nazik ve vakur bir tutum sergilemesi beklenir. Bu, hâkimin adil ve etkili bir yargı sürecini yönetmesini sağlar ve yargıya olan güveni artırır.

³³¹ Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac b.Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'l-İmami'n-Nevevî*, Dârul-Fikr (y.y.) 1981, Kitabu'l-İmâre, hd. No/1825, c. XII, s. 209-211.

³³² İlber Ortaylı, *Osmanlı Kadısı, Tarihi Temeli ve Yargı Görevi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1975, Cilt: 30, s.118.

³³³ Mevsilî, age. s.290.

³³⁴ Şahban Yıldırım, *İslam Hukukunda Yargıç Etiği*, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sayı:VIII Kasım 2012, s.47.

³³⁵ Bu hadis-i Şerif, Buhari, 7158; Müslim, 1717; Müsned, 20379, İbn Hibbân, 5063, geçmektedir.

³³⁶ Mevsilî, age. s.296.

İslam'da hâkimliğe aday kişilerden, görevin gerektirdiği meziyetler bakımından daha üstün olanın tercih edilmesi de emredilir. Öyle ki, her birisi hâkimlik yapmaya ehil iki kişi bulunacak olurda ilim, dindarlık, vera, adalet, iffet ve kuvvet bakımından daha faziletli olana öncelik tanınır. Zira Allah'ın elçisi (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Her kim Müslümanların işlerinden herhangi bir şeyi yönetmeyi üstüne alıp da -aralarında bu işe daha ehil ve layık Allah'ın Kitabını, Resûlünün sünnetini daha iyi bilen bulundugunu bildiği halde- başlarına başka birisini tayin edecek olursa, Allah'a, Resulüne ve Müslüman cemaate hainlik etmiş olur."*³³⁷

Hz. Ömer'in çeşitli bölgelerde görevlendirdiği hâkimlere yönelik tavsiye mektupları da benzer ilkeleri içerir. Bu mektuplarda, hâkimlerin duruşma esnasında gazap ve hiddetten, sertlikten, bağırıp çağırmaktan kaçınmaları gerektiği belirtilir. Ayrıca, işlerin yoğunluğu gibi nedenlerle asık suratlı olmamaları da tavsiye edilir, çünkü yargıçlık, ahlaki bir erdem gerektirir ve hem Allah katında sevaplı bir iş hem de toplum içinde saygınlık kazandıran bir meslek olarak değerlendirilir.³³⁸

İslam hukukçuları, hâkimin herhangi bir şekilde aklî dengesini kaybetmesi durumunda görevden alınması gerektiğini de savunurlar. Hâkimin ruh dinginliği, isabetli ve adil kararlar vermesi için elzemdir.³³⁹ Aklî dengesizlik veya psikolojik bir rahatsızlık, hâkimin karar verme sürecini olumsuz etkileyebileceğinden bu tür durumlarda hâkimin görevini sürdürmesi uygun görülmez. Hâkimin, davaya ilişkin taraflar, tanıklar ve diğer ilgili kişilerle etkileşiminde sabırlı, nazik ve vakur olması beklenir. Bu gereklilik hâkimin yargılama sürecini etkili ve adil bir şekilde yönetmesini sağlar ve toplumda yargıya olan güveni artırır.

Türk Yargı Etiği Bildirgesi'nin hâkim ve savcılar hakkındaki "Yargıya olan güveni temsil ederler", "Mesleğe yaraşır şekilde davranırlar", "Yetkindir ve mesleklerinde özenli davranırlar" başlıklarını da ehliyet ve liyakat başlığı altında değerlendirmek gerekir.

³³⁷ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul: 2020 c. VIII, s. 243-244.

³³⁸ Ali Himmet Berki, *Hukuk Tarihinden İslâm Hukuku*, Örnek Matbaası, Ankara 1955, s. 42.

³³⁹ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdi, *Edebu'l-Kâdi*, Matbaatu'l-İrşâd, Bağdad 1971, c.I, s. 620.

"Yargıya olan güveni temsil ederler" ilkesi hem adaletli olmak hem de dışarıdan da bu şekilde gözükmek olarak da anlamlandırmak mümkündür. Hâkimlerin kendilerine duyulan güvenin, doğrudan ve ayrılmaz bir şekilde yargıya olan güvenle bir tutulduğunun bilinciyle tüm iş, fiil ve kararlarında güveni tesis etmeleri gerektiği, adına karar verdikleri Türk Milleti başta olmak üzere, vakur duruşlarıyla herkesin güvenini kazanarak yargıya olan güveni zedeleyebilecek ya da tartışmalı hale getirebilecek tutum ve davranışlardan her zaman ve her mekanda kaçınacakları; özel hayatlarında dahi buna dikkat ederek yargıya duyulan güveni sarsmayacak ve siyasi tarafsızlığını bozmayacak şekilde ifade özgürlüklerini kullanacakları, bu başlık altında ifade edilir.

"Mesleğe yaraşır şekilde davranırlar" başlığı altında ise hâkim ve savcılarının, meslekî sorumluluklarının bilinciyle, görevlerini yerine getirirken topluma ve bireylere karşı saygılı ve nezaketli bir yaklaşım sergilemeleri gerektiği, meslekî ve sosyal yaşamlarında, muhataplarına karşı temkinli ve sağduyulu bir tutum içinde, yaşanan olaylar karşısında uzlaştırmacı bir dil kullanarak, etkileşimlerinde anlayış ve dayanışma ruhunu benimseyerek hareket etmeleri gerektiği söylenir.

Aynı zamanda hâkimlerin; meslektaşlarıyla işbirliği içinde çalışarak verimli bir iş ortamı oluşturmaları; meslekî bilgi ve deneyimlerini paylaşarak, karşılıklı öğrenme ve gelişmeyi teşvik etmeleri; ifade özgürlüğü kapsamında, sosyal medyada düşüncelerini paylaşırken veya yorum yaparken, mesleki etik kurallarına uygun davranmaları; meslektaşlarının yetkinliklerini yargıya olan güveni zedeleyecek şekilde tartışmaya açmaktan kaçınmaları yine bu başlık altında tavsiye olunur.

"Yetkindir ve mesleklerinde özenli davranırlar" başlığı altında ise şu ifadelere yer verilmiştir: Hâkimler ve savcılar, görevlerini yerine getirirken, vicdani kanaatleri ve meslekî olgunlukları doğrultusunda hareket ederler. Kararlarını verirken, bu kararlarından etkilenecek bireylerin hayatları ve toplum üzerinde bırakacağı izin farkında olup, tüm meslekî faaliyetlerinde gerekli önemi ve dikkati gösterirler. Her bir dava ve soruna eşit özen ve duyarlılıkla yaklaşırlar. Kararlarında hakka uygunluk ilkesini gözetir, gereken bütün bilgi kaynaklarına erişerek kararlarını yeterli gerekçelerle desteklerler. Meslekî bilgilerini sürekli güncel tutmak için gerekli

eğitimleri alır, ilgili akademik çalışmaları takip eder ve ulusal ve uluslararası hukuk gelişmeleriyle ilgili bilgi sahibi olurlar. Adaletin tecellisini hızlandırmak için görevlerini makul sürede tamamlamaya özen gösterirler. Çalışma saatlerini verimli ve düzenli bir şekilde kullanarak, zamanın değerini bilir ve kamu hizmetinin aksamaması için gereken özeni gösterirler. Atama, yer değiştirme ve özlük haklarına ilişkin konularda, adalet ve hakkaniyete uygun davranır, bu konularda haksız taleplerde bulunmaktan kaçınırlar.

Türk yargı sisteminde hâkimin, mahkeme kararlarının verilmesi de dâhil tüm yargısal görevlerini etkin ve adil bir şekilde ve makul bir süre içerisinde yerine getirmesi beklenmektedir. Makul sürede yargılanma aynı zamanda adil yargılanma hakkının da bir unsurudur. Bu açıdan bakıldığında hâkimler görev yaptıkları mahkemede önlerine gelen uyuşmazlığı makul bir sürede çözümlenebilecek nitelikte bir donanımına sahip olmalıdırlar.³⁴⁰ Hâkimler çok yönlü düşünmek, tarafsız karar vermek ve süratli ve dikkatli bir biçimde kanunları uygulamak gibi yargı görevlerinin özenle yerine getirilmesi için gereken çabayı sarfetmelidirler. Ancak yargısal işlemlerin makul sürede tamamlanabilmesi yalnızca hâkimlerin hız ve çalışkanlıklarına bağlı bir durum değildir. Onların iş yükleri, kaynakların yetersizliği, davaların karmaşıklığı, kalem personelinin nitelikleri gibi hususlar da işlemlerin süratini etkileyen unsurlardır.³⁴¹ Yargı mensuplarının kabul edilen ilkelere göre makul bir sürede yargılama yapabilmelerinin önündeki en önemli engellerden birisi de iş yüklerinin fazla olmasıdır.³⁴²

³⁴⁰ İsmail Solmazgöl, *Yargı Etiği İlkelerinin Türk Yargı Sistemi Uygulamasında Karşılaşılan Sorunların İrdenenmesi*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Muğla 2016, s. 195

³⁴¹ Rümeyza Çakar, *Yargı Etiği İlkeleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul 2020, s.127- 128.

³⁴² Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından 2019 yılında yayınlanan Adli İstatistiklere göre, Adli yargı Cumhuriyet başsavcılıklarında savcılar 2019 yılında %46,7 reel çalışma oranı ile bakmakla görevli olduğu toplam dosyaların ancak yarısına yakınıni sonuçlandırabildiği görülmektedir. Adli yargı mahkemelerinde ise hâkimlerin 2019 yılında %56,3 reel çalışma oranı ile bakmakla görevli olduğu toplam dosyaların ancak yarısından biraz fazlasını çıkarabildiği görülmektedir.

<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22420211427211062020170359>; Avrupa Konseyi Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu (CEPEJ) Avrupa Yargı Sistemleri (2018 verileri) 2020 Değerlendirme Raporu'na göre Türkiye'de 100 000 kişiye 15 hâkim düşmekte, bu alanda ortalama hâkim sayısı ise 21 olarak kabul edilmektedir. Savcı sayısı bakımından ise Türkiye'de her 100 000 kişiye 7 savcı düşmekte, bu alanda ortalama savcı sayısı ise 12 olarak kabul edilmektedir. Aynı raporda Türkiye açısından son yıllarda hâkim ve savcı sayısında önemli bir artış olduğu da vurgulanmaktadır. <https://rm.coe.int/evaluation-report-part-1-english/16809fc058>, s. 46, 48, 58.

Yargı etiğiyle ilgili uluslararası mevzuat da yargıçların göreve ehil olması üzerine bazı düzenlemeler getirmiştir. Bangalore Yargı Etiği İlkeleri'nin 6.2, 6.3 ve 6.4 numaralı maddeleri kapsamında, bir hâkimin mesleki yaşamını yargısal görevlere adanması gerektiği belirtilir. Bu yalnızca mahkemede yargısal rolleri ve sorumlulukları yerine getirmeyi ve karar verme işlevini değil, aynı zamanda yargı makamının ve mahkemenin diğer işlerine katılmayı da içermelidir. Hâkim, yargı alanında sunulan eğitimlere katılarak ve mevcut olan diğer imkanlardan yararlanarak, yargısal görevlerini etkin bir şekilde gerçekleştirebilmek için mesleki bilgi, beceri ve kişisel özelliklerini sürekli olarak güncel tutmalı ve geliştirmelidir. Ayrıca, uluslararası hukuktaki güncel gelişmeleri, özellikle uluslararası sözleşmeler ve insan hakları standartları gibi alanlardaki yenilikleri takip etmelidir. Bu bağlamda, hâkimin hem mahkeme içinde hem de dışında görevlerini etkin bir şekilde yerine getirme yükümlülüğü ve kendini mesleki açıdan sürekli geliştirme gerekliliği ön plana çıkarılmaktadır.

SONUÇ

Toplumun her bireyini hak ve adaletle yönetmek, Allah katında en makbul davranışlardan biri olarak görülmüştür. İslam hukukunda Müslümanlar için en adil ve ideal hukukun ilahi hak ve adalet olduğu kabul edilir. Bu hak ve adaletin tam anlamıyla gerçekleşeceği yer ise âhiret yurduudur. İslam dininde dünyada mutlak adalet ve hakikati gerçekleştirme iddiası bulunmamakla birlikte, insanların İslamî ölçü ve ilkeleri esas alarak adil bir içtimaî düzen kurma gayreti içinde olmaları öğütlenir.

Çalışmamızda İslam hukuku ve Pozitif Türk Hukukunda hâkimlik meslek etiği etrafında verdiğimiz bilgilerden çıkan genel belirlemeler şunlardır:

Her iki sistem de adalet, eşitlik, uzmanlık, tarafsızlık ve kişisel ahlak gibi ortak değerlere odaklanmıştır, ancak bu değerleri sağlama ve uygulama biçimleri kültürel, tarihsel ve hukuki farklılıklara bağlı olarak değişmiştir. İslam hukuku ve modern hukuk sistemleri, temelde farklı kaynaklardan türemiş ve farklı ilkelere dayanmıştır. İslam hukuku, temel olarak Kur'ân-ı Kerîm, hadisler ve içtihatlarla şekillenirken, modern hukuk sistemleri genellikle yerel yasalara, anayasal düzenlemelere ve uluslararası hukuka dayanmaktadır. Modern hukuk sistemlerinde kurucu gücün beşerî olması ve bu gücün koyduğu hukuka uyması, İslam hukukundan ayrıldığı en önemli husustur. Çünkü İslam hukukunun temelini oluşturan asıl kurucu güç Yaratandır. Bu temel farklılık, hukukun kaynağına ve onu oluşturan otoriteye yönelik temel bir ayrımı ifade eder. Yargıçlar nezdinde adil yargılamaya aykırı tutumların müeyyidesinin dünyevi olduğu kadar uhrevi olması da İslam hukukunu meri hukuktan ayıran bir diğer husustur.

İslam hukukuna göre hâkim, tüm bireyleri eşit olarak görür ve kararlarını İslamî prensiplere göre verir. Modern pozitif hukukta da hâkim, adaleti sağlamak için tarafsızlık ilkesine uygun hareket eder ve hukukî eşitliği temin etmeye çalışır. İslam hukukunda kâdîların İslamî hukuk bilgisine hâkim olmaları beklenir. Modern pozitif hukukta hâkimler ise genellikle hukuki bilgi ve uzmanlıkla donanmalı, mevcut yasal düzenlemeleri anlamalı ve uygulamalıdır. İslam hukukunda hâkim, önyargıdan uzak durarak karar vermeli ve çıkar çatışmalarından kaçınmalıdır. İslam hukukunda hâkimin kişisel ahlakı ve dürüstlüğü, yargısal kararlarının bir parçasıdır. Modern pozitif hukukta hâkim de yüksek ahlaki standartlara sahip olmalı ve halk tarafından

saygı görmelidir. Ne var ki etikle doğrudan ilgili olan bu özellik, İslamî uygulamaların tersine, yargıç olmak için bir ön şart değildir.

Öte yandan her iki hukuk sisteminin de toplumda adaleti sağlama amacı güttüğü kuşkusuzdur. Bu nedenle İslam hukuku ile modern hukuk arasında belirli düzeyde ortak hedefler ve değerler bulunur. Elbette her iki sistem de toplumsal problemleri adil bir şekilde çözmeye yönelik gaye taşır. Lakin bu hedeflere ulaşmak için benimsedikleri prensipler temelde farklılık gösterir. Söz gelimi İslam'a göre insanın yaratılış amacı ve yeryüzünde hüküm sürmesinin yegane anlamı Allah'a ibadet etmek, adil ve insancıl bir toplum kurmaktır. İşte İslam Hukuku bu temel amacı gözetir ve insanın bu hedefe ulaşmasını sağlamak için belirli kurallar ve prensipler ortaya koyar. Elbette adalet, insan hakları, vicdan, ahlak gibi temel değerlere dayanarak toplumsal düzenin kurulması ve korunması İslam Hukukunun amaçları arasındadır. Ancak bunu sağlamaya çalışması, pozitif hukuktan farklı olarak, insanın dünyada olduğu kadar ölüm ötesinde de saadete ulaşmasını hedeflemesinden ileri gelmektedir.

Keza İslam Hukuku ile Pozitif Türk Hukuku arasında adalet tevzii, toplumsal düzenin sağlanmasına ve insan haklarına saygı gibi genel amaçlar yanında, hâkimlik mesleği için aranan özelliklerde de benzerlikler göze çarpar. Zira hâkimin dürüstlük, tarafsızlık, bağımsızlık gibi temel değerlere sahip olması her iki hukuk geleneğinde de önemlidir. Ancak şunu özellikle belirtmek gerekir ki İslam hukuku bir hâkimde müslüman olması, müctehit olması gibi ilave bazı niteliklerin bulunmasını gerekli görür. Ayrıca yerleşik fikhî öğretilerde kadınların –özellikle ceza davalarında- hâkimlik yapamayacağı kabul edilmiştir. Modern hukuk açısından ise yargıcın kadın veya erkek olmasında bir ayrım gözetilmemiştir.

Yargı etiği üzerine odaklanan konumuzda çok genel bir değerlendirme ve öneri olarak ise, içinde yaşadığımız çağda etik değerlerin daha güçlü bir şekilde var olması gerektiği üzerinde mutlaka durulmalıdır. Bu ancak eğitim sisteminin yeniden gözden geçirilmesi, yeni nesillerin ahlaki ve etik değerlere bağlı olarak yetiştirilmesiyle mümkün olabilir. Bireylerin birbirine karşı gözetmesi gereken merhamet, saygı, sevgi ve diğer manevi değerleri güçlendirmek ve toplumda şiddet, ahlaksızlık, suça eğilim olaylarına mani olabilmek için hukuka uygun kamu görevi yürütmek, hizmet bilinci

kazandırmak, insan haklarına saygı duyulmasını sağlamak, adalet gibi temel değerlere bağlılık, eğitim sistemimizin öncelikli hedefleri arasında yer almalıdır.

Son olarak yargı etiğinin sağlıklı bir şekilde işlemesi için tüm kurum ve kişilerin etik ilkelere bağlı olmaları da önemlidir. Ehliyet ve liyâkat ilkesi, tüm kamu görevlileri için önemlidir. Hangisi olursa olsun resmi bir göreve hak edenin getirilmesi, toplumun devlete olan saygısını artıracaktır. Öyle ki adaletle hükmetme sorumluluğuna sahip hâkim ve savcılar, diğer meslek mensuplarına göre daha nitelikli olmalıdır. Yargı mensupları, dürüst, güvenilir, sağlam, emin, kavrayışı yüksek, bilgi sahibi, öfke kontrolüne sahip, vicdanlı kişiler olarak toplumun adalete olan güvenini sağlamak ve adaletin etkili bir şekilde yerine getirilmesine katkıda bulunmak zorundadırlar.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

A'clûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l- Hafâ ve Müzilü'l- İlbaş*, Dâru'l- Kutubi'l- İ'lmiyye, Beyrût 1988.

Akarsu, Murat, *İlk Dönem İslam Tarihinde Yargının Kurumsallaşmasında Dört Halîfenin Rolü*, Eskiye, 2018, sayı: 37.

Akcan, Recep, *Hâkimin Vasıfları*, S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi MİHBİR Özel Sayısı.

Akcan, Recep, *Hâkimin Vasıfları*, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2014.

Akıncı Şahin, *Hukuk Eğitimi Üzerine Düşünceler*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2001, c. 9.

Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, Gül Neşriyat, c. 4, ts.

Ansay, Sabri Şakir, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1958.

Apak, Âdem, *İslâm Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001.

Armağan, Servet, *30.Yılında 1982 Anayasası ve Bazı Düşünceler*, S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2, S.1, Yıl 2012.

Aslan, Nasi, *İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri*, Karahan Kitabevi, Adana 2014.

Atar, Fahrettin, *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No. 281, İstanbul 2013.

Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usulü*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2013.

Atar, Fahrettin, *İslâm Adliye Teşkilatı*, DİB Yayınları, Ankara 1991.

Atar, Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya:2012.

Avcı, Mustafa, *Klasik Osmanlı Hukukunda Hâkim, Hâkimin Görevi İhmali*, Osmanlı Devletinde Eğitim Hukuk ve Modernleşme, Ejder Okumuş, Ahmet Cihan, Mustafa Avcı, Özgü Yayınları, Temmuz, İstanbul 2006.

Avcı, Mustafa, *Mecelleye Göre Hâkimin Nitelikleri ve Yargılama Etiği*, TAAD, Yıl:7, Sayı:27 (Temmuz 2016).

Avcı, Mustafa, *Mecelleye Göre Hâkimlik Etiği*, İnsan ve Toplum Bilimleri Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu, 2017, İstanbul.

Aybakan, Bilal, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

Belgesay, Mustafa Reşit, “Yeni Hâkimler Kanunu”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/97190>

Berki, Ali Himmet, *İslamda Kaza Hüküm ve Hâkimlik ve Tevabii*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara 1962.

Berki, Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliye)*, İstanbul 1982.

Berki, Ali Himmet, *Hukuk Tarihinden İslâm Hukuku*, Örnek Matbaası, Ankara 1955.

Berki, Şakir ve Hamidi Hayrullah, *İslam Hususi Hukukunun Ana Prensipleri-Kur'an Hukuk*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1956.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1991.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh-i Buhârî*, çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990.

Burhânuddin Ebu'l-Vefâ İbrahim b. Ali Muhammed b. Ferhûn, *Tabsıratu'l-Hukkâm fi Usûli'l-Akdiye ve Menâhici'l-Ahkâm*, Matbaatu'l-Âmire, Mısır 1301

Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, İstanbul ts.

Cengiz, İlhan, *Günümüz Türkçesiyle Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*, Yetkin Yayınları, Ankara 2011.

Centel, Nur, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı*, İstanbul 1996.

Cessâs, Ebubekir, Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Dâru'l-İhyâi't-Türâsü'l-Arabî, Beyrut 1985.

Cin, Halil, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1989.

Çağrı, Mustafa, *Edep*, DİA.

Çalışır, Kurtuluş Tayanç, *Yargı Etiği*, Adalet Yayınları, Ankara 2015.

Çeliker, Hüseyin, *İslam Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*, İstanbul 2005.

Çetin, Kenan, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2008.

Çetiner, Selma, *Hukuk Eğitimi ve Etik*, Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu, ABSGBY, İstanbul 2016.

Çilingir, Lokman, *Ahlak Felsefesine Giriş*, Elis Yayınları, İstanbul 2015.

Demir, Abdullah, *Osmanlı Mahkemesi 'Şeyhülislam Ebussuud Efendi'*, İstanbul 2010.

Demir, Abdullah, *Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2010.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2007.

Ebû Zehra, Muhammed, *İslam Hukuku Metodolojisi*, çev. A. Şener, Ankara 2013.

Ekinci Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, İstanbul 2008.

Ekinci, Ekrem Buğra, *Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri*, Ankara: 1999.

Erdoğan, Mustafa, *Anayasa Hukuku*, Orion Kitabevi, Ankara: 2009.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı*, Osmanlı, Ankara 1999.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Anayasal Derinlik Türkiye'nin Anayasal Hafızası* (Türk Anayasa Tarihi), Yetkin Yayınları, Ankara 2012.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Türk Hukuk Tarihi*, Filiz Kitabevi, 2000.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Yargı Bağımsızlığı*, Umut Matbaacılık, İstanbul: 1996.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*, Yetkin Yayınları, Ankara 2010.

Hallaf, Abdülvahhab, *İlk Dönem İslam Hukuku Yasama Yargı ve Yürütme*, çev. Timurtaş Abdülhadi, Pınar Yayınları, İstanbul 2006.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Anayasa Hukuku*, çev. Fahrettin Atar, Umut Matbaacılık, İstanbul 1995.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. M. Sait Mutlu-Salih Tuğ, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1969, c. II.

Hamidullah Muhammed, *Mecmûa'tu'l-Vesâiki's-Siyâsiyyelil A'hdî'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dâru'n- Nefâis, Beyrut 1985.

Hasan, İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, çev. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş, Kayıhan Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1987.

Hondu, Selçuk, *Türk Hukuk Tarihi Perspektifinden Yargı Etiği*, Yargı Etiği Sempozyumu, Ankara: 2013.

https://www.anayasa.gov.tr/media/4528/doc_dr_yuksel_metin.pdf

İbnü'l-Hümâm, Kemaluddin Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr*, Matbaatu'l-Kübrâ, Mısır, 1316.

İbn Haldun, *Muzîlû'l-Melâm An Hükkâmî'l-Enâm: Kadılığın Ahlâki Hükümleri*, çev. Selim Güzel, İber Yayınları, İstanbul 2020.

- İlhan, Cengiz, *Günümüz Türkçesiyle Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*, Yetkin Yayınları, Ankara 2011.
- İnceoğlu, Sibel, *Devlette Etikten Etik Devlete: Yargıda Etik*, TÜSİAD Yayınları, İstanbul 2012.
- İnceoğlu, Sibel, *Yargı Bağımsızlığı ve Yargıya Güven Ekseninde Yargıcın Davranış İlkeleri*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- İnceoğlu, Sibel, *Yargı Etiği Bakımından Uluslararası Belgeler Işığında Türkiye Uygulaması*, Yargı Etiği Sempozyumu, Ankara 2013.
- İnceoğlu, Sibel, *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği*, Şen Matbaası, Ankara 2007.
- İzmirli, İsmail Hakkı, *Kitâbu'l-İftâve'l-Kazâ*, Evkâf Matbaası, By.
- Karakoç, Yusuf, *Hukuk- Etik İlişkisi*, Hukuka Felsefî ve Sosyolojik Bakışlar- V Sempozyumu, 13-17 Eylül 2010 İstanbul, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2012.
- Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuku Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2001.
- Kaşıkcı, Osman, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*, İstanbul 1997.
- Kazancı, Ahmet Lütfi, *Âdil Halîfe Emirü'l Müminin Hz. Ömer*, Ensar Yayınları 2014.
- Kazvinî, İbn Mâce, Muhammed b. Yezid Ebu Abdillâh, *Sünen-i İbn Mâce*, Terc: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul 1982.
- Kılınç Ahmet, *Osmanlı Devletinde Hâkimin Uyması Gereken Etik İlkeleri: Hâkimin Adabı*, Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu, Yargılamada Etik: Geçmişte ve Günümüzde, 26 - 27 Mayıs 2017 - İstanbul.
- Kırış, Necat, *Hukuk ve Etik Hukuk Mesleğinin Ahlaki Boyutu*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2016.

Kocaoğlu, Serhat Sinan, *Türkiye Cumhuriyeti Yargı Sisteminin Temel Sorunu, Hâkim (&Savcı) Niteliği ve Bu Hususta Eklektik Bir Çözüm Önerisi*, Ankara Barosu Dergisi, 2011, S. 3.

Koşum, Adnan, *İslam Hukuk Doktrinde Yargı Hataları Önleyici Tedbirler ve Hatalardan Doğan Sorumluluk*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2004.

Köprülü, M. Fuad, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 1983.

Köse, Saffet, *İslam Hukukuna Giriş*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2019.

Kuşeyrî, Ebu'l-Huseyn Müslim b.el-Haccac b. Müslim, *Sahihu Müslim bi Şerhi'l-İmami'n- Nevevî*, Dârul-Fikr 1981.

Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Edebu'l-Kâdî*, Matbaatu'l-İrşâd, Bağdad 1971.

Mâverdî, Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed, *el-Ahkamu's Sultâniyye*, çev. Ali Şafak, İstanbul 1976.

Metin, Yüksel, *Türkiye'de Yargı Bağımsızlığına İlişkin Kimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Anayasa Mahkemesi'nin 48. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu, Ankara 2010, Anayasa Yargısı, C: 27.

Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyârLi-Ta'lîl'l-Muhtar*, Nuh Yayıncılık, İstanbul 2020.

Nebhân, Muhammed Faruk, *İslam Anayasa İdare Hukuku'nun Genel Esasları*, çev. Servet Armağan, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1980.

Numani Şibli, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, (Çev. Tahir Yaşar Alp) Çağ Yayınları, İstanbul 1979.

Ortaylı İlber, *Osmanlı Kadısı: Tarihi Temeli ve Yargı Görevi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1975, Cilt: 30.

Ortaylı, İlber, *Kadı*, DİA, c.24.

Öğüt, Salim, *Edebü'l-Kadi*, DİA, c.10.

Özekes, Muhammet, *Ülkemizde Yargı Etiği Sorunlarına Örneklerle Bir Bakış*, Yasama ve Yargı Etiği Alanındaki Gelişmeler Uluslararası Konferansı, 18 Şubat 2009 Ankara, (Yargı Etiği).

Özel, Ahmet, *İmam Ebû Hanîfe ve Hanevî Mezhebi*, DİB Yayınları, Ankara 2015.

Özkan, Gürsel, Yargıtay Etik, *Şeffaflık ve Güven Projesi Açılış Sempozyumu*, (Hızlı: Mustafa Saldırım, Gülşah Sibel Akbulut, Gözde Hülago), 13- 14 Nisan 2017, s. 55, https://www.yargitay.gov.tr/documents/SEMPOZYUM_KITABI.pdf.

Özkorkut Nevin Ünal, *Yargı Bağımsızlığı Açısından Osmanlı'da ve Günümüz Türkiye'sinde Yargıya Genel Bir Bakış*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2008, c 57, sayı 1.

Sarı, Cengiz, *Yargı Etiği ve Türkiye'de Yargının Etik Yapılanması*, Bilge Yayınevi, Ankara 2013.

Selçuk Sami, *Bağımsız Yargı Özgür Düşünce*, İmge Kitabevi, Ankara 2007.

Serahsî, Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Editör: Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul 2008.

Söylemez, M. Mahfuz, *Kûfe'nin Siyasî Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara: 2015.

Şen Mahmut, *İslam Hukuk Geleneği Perspektifinden Yargı Etik ilkeleri*, Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu 26-27 Mayıs 2017 İstanbul.

Şen, Mahmut, *İdeal Hâkim İhtiyacı ve Yargı Etiği*, TAAD, Yıl:4, Sayı:14, Temmuz 2013.

Şen Mahmut, *Hâkimin Tarafsızlığının Sosyal Medya Ortamında Korunması Sorunu*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVIII, Y. 2014, Sa. 3-4.

Şen, Mustafa Lütfi, *Kamu Görevlileri Etik Rehberi*, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Ankara: 2014.

Telkenaroğlu, M.Rahmi, *İctihadda İsabet ve Hata Meselesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010.

Tepe, H. *Yargı Etiği' ya da Yargıda Etik: Yargı Nasıl Etik Olur?*, Hacettepe HFD, 7(1) 2017.

Topuz Gökçen, Konan Belkıs, *Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı*, AÜHFD, S. 66/4, 2017.

Tuğan, Esra Nur ve Ömürgönülşen Uğur, *Türkiye'de Yargı Etiği İlkeleri Üzerine Bir İnceleme*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (Aralık Özel Sayı),2020.

Tuncay Aziz Can, *Hukuksal Etik (Legal Ethics) Ders Notları*, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul: 2015.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012.

Turgut, Hasan, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Hukukunda Yargı Etiği ve Hâkimin Vasıfları*, Adalet Yayınları, Ankara, 2019.

Ulutaş, Ahmet ve Ömer Serdar Atabey, *Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Yargı Etiği*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Unan, Fahri, *Osmanlı İdare Felsefesinde Adalet*, Adalet Kitabı, Ed: Halil İncalcık/ Bülent Arı / Selim Aslantaş, Kadim Yayınları, Ankara: 2012.

Uslu, Rıfat, *İslam Yargı Hukukunda Hâkimlik Müessesesi*, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2018, c.7, sayı 4.

Uzun, Cem Duran, *6771 Sayılı Kanunla Anayasada Yargıyla İlgili Yapılan Düzenlemeler*, Yıl 6, Sayı 11, Haziran 2018.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, 1970.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: 1984.

Üçok, Coşkun, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, A.Ü.H.F. Yayınları, Ankara 1972.

Vikor S. Knut, *Between God and the Sultan, a History of Islamic Law*, Oxford University Press, New York, 2005.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Umut Matbaası, İstanbul:1992, c.9.

Yeniçeri, Celal, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, İstanbul 1984.

Yıldırım Şaban, *İslam Hukukunda Yargıç Etiği*, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sayı:VIII Kasım 2012.

Yılmaz Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Ankara 2001.

Yılmaz Ejder, *Yargı Etiği*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2020.

Yiğit İsmail, *Mevâlî*, DİA, İstanbul, 2004, XXIX.

Yiğit Uğur, *Anayasal İlkeler ve Etik Kuralları Çerçevesinde Savcının Soruşturma ve Davadan Reddi ile Çekinmesi*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2009, S. 85.

Yüksel Cüneyt, *Kamu Yönetiminde Etik ve Türk Kamu Yönetiminde Etik Hakkında Yeni Yasal Düzenlemeler* İÜHFM C. LXIV, s. 2, 2006.

Zorlu Cem, *Âlim ve Muhalif İmam-ı Azam Ebu Hanîfe'nin Siyasî Otorite Karşısındaki Tutumu*, 2. baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Zuhaylî V(2020) *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul: C. VIII.

Tezler

Aydın M., *İslam ve Osmanlı Hukukunda Hâkimlik ve Hâkimlerin Nitelikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2015.

Barut G., *İslam Hukukunda Edebü'l Kadı ve Günümüz Hâkimlik Mesleği ile Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2006.

Çakar Rümeysa, *Yargı Etiği İlkeleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul 2020, s.127-128.

Solmazgül İsmail, *Yargı Etiği İlkelerinin Türk Yargı Sistemi Uygulamasında Karşılaşılan Sorunların İrdelenmesi*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Muğla 2016.

Tuğan E., *Emekli Hâkimlerin Bakış Açısıyla Türkiye’de Yargı Etiği*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Ankara, 2020.

İnternet Kaynakları

Atar Fahrettin, "Kadı", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadi#1> (12.08.2021).

Apaydın H. Yunus, "İCTİHAD", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ictihad> (27.02.2023).

Bayındır Abdülaziz, "Âdâb", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/adab> (23.12.2023).

Budapeşte İlkeleri Türkçe metni
<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/d28e036f-72e3-4db7-a602-b86c198eb73c.pdf>

Çağrııcı Mustafa, "Adâlet", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/adalet#1-ahlak> (28.12.2022).

Dönmez İbrahim Kâfi, "İcmâ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/icma> (27.10.2022).

Erkal Mehmet, "Arşın", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/arsin>.

[HSK GENEL KURULU- ETİK SON HALİ.pdf](#)

<http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/4a92e0cc-e94b-4912-aaf9-5dfc5b885e98.pdf>.

<http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/karar06-10-2017.pdf>

<http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/04-04-2017-karar.pdf>,

[http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/files/GerekceliKarar\(1\).pdf](http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/files/GerekceliKarar(1).pdf),<http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/c160bbb7-e86b-490c-8f1a-73ed4606d0f0.pdf>,

[http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/files/karar\(1\).pdf](http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/files/karar(1).pdf).

<http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/files/gerekceli-karar.pdf>,

<http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/files/karar.pdf>.

<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22420211427211062020170359>;

<https://rm.coe.int/evaluation-report-part-1-english/16809fc058>,

<https://Kur'an.diyaret.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/677/8-ayet-tefsiri>
(28.12.2023)

<https://Kur'an.diyaret.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/551/58-ayet-tefsiri>
(28.03.2022).

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/yargitay-cumhuriyet-bassavcisi-sahin-yargitay-bassavciligimizdaki-is-yuku-92-bin-dosyaya-indi/2617222>.

<https://www.etik.gov.tr/>

<https://www.luggat.com/mevsuk/1/1>.

<https://www.luggat.com/muannid/1/1>

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2802.pdf> (22.08.2023)

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2802.pdf> (25.09.2023)

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6087.pdf>

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2751.pdf>.

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2751.pdf>.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm>.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/03/20190314-4.pdf>

<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss447.pdf>.

https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/2021/TC_Anayasasi_ve_TBMM_Ic_Tuzugu.pdf

Karaman Hayreddin, "Fıkıh", TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/fikih#1> (09.01.2023).

Kutluer İlhan, "HİKMET", TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/hikmet#1> (06.01.2024).

Özkan Mustafa, "Medine Vesikası", TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/medine-vesikasi>.

<https://www.yargitay.gov.tr/documents/ek1-1612425208.pdf>.